

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА МОН УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ВОЛЧЕНКО МИХАЙЛО ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.9:342.729(477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ
Спеціальність 081 – право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.В. Волченко

Науковий керівник – Замрига Артур Вікторович, доктор юридичних наук,
доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Волченко М.В. Адміністративно-правова охорона тваринного світу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню адміністративно-правової охорони тваринного світу, встановлено, що тваринний світ – це елемент навколишнього природного середовища, що представляє сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин, що постійно чи тимчасово мешкають на території України, та є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Ознаками, що притаманні поняттю «тваринний світ» є: це компонент навколишнього природного середовища; джерело духовного та естетичного збагачення і виховання людей; сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин; постійно чи тимчасово мешкають на території України; тваринний світ є відновлюваним природним ресурсом; перебувають у дикій природі, в комунальній чи приватній власності, можуть повертатися у дике природне середовище; тварини (також водні живі ресурси) здатні взаємодіяти з навколишнім природним середовищем; є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей; зникнення виду не впливає на зникнення тваринного світу. Аргументовано, що ознака «дикості» щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку вони не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина». Не є об'єктами тваринного світу частини диких тварин (роги, шкіра тощо), так як об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага, а частки диких тварин, це продукти виробництва, що утворюються з тваринного

світу. Відповідно зазначеного визначено, що охорона тваринного світу – є система взаємодоповнюючих засобів, що направлені на збереження диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин та інших об'єктів тваринного світу їх відтворення та раціональне використання продукції тваринного світу. В той же час, правова охорона тваринного світу – є урегульована та визначена правовими нормами система засобів та способів, що використовується в межах покладених функціональних обов'язків публічними органами управління, направлена на охорону та раціональне використання тваринного світу з метою їх збереження та примноження; визначення прав та обов'язків публічної адміністрації, установ, організацій, фізичних осіб в сфері тваринного світу.

Акцентована увага на важливості системної та комплексної державної політики щодо охорони тваринного світу, під якою автор розуміє стратегічно визначені завдання та цілі, які реалізуються за певними напрямками діяльності публічної адміністрації, що має повноваження в сфері тваринного світу з метою отримання ефективних результатів щодо якісного розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу. Аргументовано, що в межах державної політики зазначеного напрямку необхідно прийняття оновленої Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено у тексті дисертації). В той же час запропоновано затвердити Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України.

Встановлено, що багато зоологічних парків на зоологічних колекцій знищено або постраждали у результаті війни в Україні саме тому сьогодні необхідним є: підвищення державного фінансування на відновлення зоологічних парків та зоологічних колекцій, покращення рівня утримання диких тварин; удосконалення нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої фауни, що перебувають під загрозою зникнення; створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних

видів тварин, що перебувають під загрозою зникнення; вжиття заходів з припинення зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації.

Доведена необхідність запровадження інституту громадських інспекторів тваринного світу, діяльність яких буде направлена на контроль(нагляд) за використанням і відтворенням тваринного світу в Україні. Встановлено, що найбільш значущими прогалинами у діяльності громадських інспекторів, що приводить до слабкої ефективності, є те, що: а) не має популяризації зазначеної діяльності; б) вона є неоплачуваною, тобто не стимулюється з боку держави, хоча заходи стимулювання передбачені, але не вказуються в правових актах які і за що; в) громадські організації, ні місцеві громади фактично не впливають на формування персонального складу громадських інспекторів; г) недостатнє стимулювання громадських інспекторів, відсутність зворотного зв'язку з публічними органами управління та неможливість впливу на події щодо охорони тваринного світу приводить до зниження кваліфікаційного рівня зазначених суб'єктів; д) відсутність впливу громадянського суспільства на прийняття значущих рішень, що призводить до дискредитації та фактичного руйнування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони тваринного віту. Саме тому при визначені правового статусу громадських інспекторів необхідно враховувати зазначені прогалини з метою підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

Запропоновано під засобами адміністративно-правової охорони тваринного світу розуміти публічно-правові інструменти, що використовуються публічною адміністрацією з метою досягнення міжнародних стандартів та встановлених правовими актами цілей щодо охорони тваринного світу. Виокремлено ознаки засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу, а саме: це інструменти публічного адміністрування; застосовуються суб'єктами публічної адміністрації і межах встановленої компетенції; реалізуються через владну компетенцію та право застосування примусу; регламентовані правовими приписами; застосовуються для реалізації завдань та цілей. Доведено, що правові

засоби в межах правових норм, спрямовані на досягнення мети у публічно-правових та приватно-правових відносинах.

У роботі наведено авторське визначення контролю щодо охорони тваринного світу – це правовий засіб, що застосовується публічною адміністрацією з залученням громадськості, з метою проведення перевірки виконання приписів, якими урегульовано сферу тваринного світу, виявлення, попередження, припинення протиправних діянь в сфері тваринного світу та адміністративної відповідальності як засобу адміністративно-правової охорони тваринного світу – це засіб примусу, який застосовується компетентними суб'єктами публічної адміністрації до винної особи за вчинення правопорушення, передбаченого нормативно-правовими актами, щодо охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу, у вигляді адміністративних стягнень та інших видів відповідальності з додержанням встановленої процедури. Доведена роль позитивної відповідальності, встановлено, що вона повинна зростати, оскільки спрямована на заохочення правомірної та відповідальної поведінки під час використання об'єктів тваринного світу.

Доказана потреба у прийнятті оновленої, з урахуванням наслідків війни Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року, та акцентувати увагу на: підвищенні ролі громадського контролю цієї сфери, залученні до громадських інспекторів фахівців цього напрямку, яких необхідно мотивувати до якісної роботи з можливістю отримання премій та інших економічних заохочень; розроблені механізмів відшкодування збитків, завданих тваринному світу під час війни, включаючи втрати в природних популяціях, знищення екосистем і загибель видів; підвищенні рівня взаємодії посадових осіб, що здійснюють державний контроль в сфері охорони тваринного світу і громадських інспекторів, запроваджені освітніх програм для підвищення фахового рівня громадських інспекторів та створенні моніторингових програм, спрямованих на контроль і нагляд у сфері охорони тваринного світу. Відповідно до зазначеного

окрім адміністративно-правових санкцій необхідно доповнити систему відповідальності цивільно-правовою відповідальністю відповідно до ступеню завданої шкоди.

Ключові слова: тваринний світ, адміністративно-правова охорона, інститут громадських інспекторів тваринного світу, дикі тварини, домашні тварини, зоологічні парки, адміністративна відповідальність, державна політика, стратегія економічного розвитку, контроль та нагляд, адміністративні стягнення тощо.

ABSTRACT

Volchenko M.V. Administrative and legal protection of the animal world. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 - Law. – Vadym Hetman Kyiv National University of Economics, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to the study of the administrative and legal protection of the animal world, it is established that the animal world is an element of the surrounding natural environment, which represents a set of wild, domestic, agricultural, laboratory, circus and zoo animals that permanently or temporarily live on the territory of Ukraine, and is a base for obtaining industrial and medicinal raw materials, food products and other material values. The signs inherent in the concept of "animal world" are: it is a component of the natural environment; a source of spiritual and aesthetic enrichment and education of people; a set of wild, domestic, agricultural, laboratory, circus and zoo animals; permanently or temporarily live on the territory of Ukraine; the animal world is a renewable natural resource; are in the wild, in communal or private property, may return to the wild natural environment; animals (also aquatic living resources) are able to interact with the surrounding natural environment; is a base for obtaining industrial and medicinal raw materials, food products and other material values; the extinction of a species does not affect the extinction of the animal world. It is argued that the sign of "wildness" in relation to the concept of "animal world" is not an identification marker for distinguishing any animals, since they are all products of nature, which receive additional signs in the case of getting from the wild to human farms, but in no case are they do not lose the essence embedded in the term "animal". Parts of wild animals (horns, skin, etc.) are not objects of the animal world, since an object is a phenomenon, object, person, to which a certain activity, attention is directed, and parts of wild animals are products of production formed from animal world Accordingly, it is determined that the protection of the animal world is a system of complementary means aimed at the preservation of wild, domestic, agricultural, laboratory, circus and zoo animals and other objects of the animal world, their reproduction and rational use of animal products. At the same time,

the legal protection of the animal world is a system of means and methods regulated and defined by legal norms, used within the limits of the assigned functional duties by public management bodies, aimed at the protection and rational use of the animal world for the purpose of their preservation and reproduction; determination of the rights and obligations of public administration, institutions, organizations, and individuals in the field of the animal world.

Focused attention on the importance of a systematic and comprehensive state policy for the protection of the animal world, by which the author understands strategically defined tasks and goals that are implemented according to certain areas of activity of the public administration, which has powers in the field of the animal world with the aim of obtaining effective results in terms of quality development, preservation and rational use of the animal world. It is argued that within the framework of the state policy of the specified direction, it is necessary to adopt an updated State program on the development, conservation and rational use of the animal world, which should be implemented by 2030 (the draft of which was developed by the author and presented in the text of the dissertation). At the same time, it is proposed to approve the Regulation on environmental control at border crossing points and customs control zones of Ukraine.

It was established that many zoological parks and zoological collections were destroyed or damaged as a result of the war in Ukraine, which is why today it is necessary to: increase state funding for the restoration of zoological parks and zoological collections, improve the level of keeping wild animals; improvement of the legal framework regarding the system of control over trade in endangered species of wild fauna; creation of a network of centers for artificial breeding and reacclimatization of rare species of animals under threat of extinction; taking measures to stop the reduction of reserves of aquatic living resources as a result of their overexploitation.

The necessity of introducing the institute of public inspectors of the animal world, whose activities will be directed to the control (supervision) of the use and reproduction of the animal world in Ukraine, has been proven. It was established that

the most significant gaps in the activity of public inspectors, which leads to low efficiency, are the following: a) lack of popularization of the specified activity; b) it is unpaid, that is, it is not stimulated by the state, although stimulation measures are provided for, but it is not specified in the legal acts which and for what; c) public organizations and local communities do not actually influence the formation of the personal composition of public inspectors; d) insufficient stimulation of public inspectors, lack of feedback from public management bodies and the impossibility of influencing events related to the protection of the animal world leads to a decrease in the qualification level of these subjects; e) lack of influence of civil society on the adoption of significant decisions, which leads to discredit and actual destruction of the system of state supervision (control) in the field of animal protection. That is why, when determining the legal status of public inspectors, it is necessary to take into account the specified gaps in order to increase the efficiency of the activities of the specified subjects.

It is suggested that the means of administrative and legal protection of the animal world should be understood as public legal instruments used by the public administration in order to achieve international standards and goals established by legal acts regarding the protection of the animal world. The features of means of administrative and legal protection of the animal world are singled out, namely: they are tools of public administration; applied by subjects of public administration and within the limits of established competence; are implemented through power competence and the right to use coercion; regulated by legal regulations; are used to implement tasks and goals. It has been proven that legal means within the limits of legal norms are aimed at achieving the goal in public-legal and private-legal relations.

The work provides the author's definition of control over the protection of the animal world - it is a legal tool used by the public administration with the involvement of the public, with the purpose of checking the implementation of the prescriptions that regulate the sphere of the animal world, detection, prevention, cessation of illegal acts in the sphere of the animal world and administrative responsibility as a means of administrative and legal protection of the animal world is a means of coercion, which

is applied by competent subjects of public administration to the guilty person for committing an offense provided for by normative legal acts regarding the protection, use and reproduction of objects of the animal world, in the form of administrative fines and other types of responsibility in compliance with the established procedure. The role of positive responsibility has been proven, and it has been established that it should grow, as it is aimed at encouraging lawful and responsible behavior when using objects of the animal world.

The need to adopt an updated, taking into account the consequences of the war, the State Program on the Development, Conservation and Rational Use of the Animal World, which must be implemented by 2030, and to focus on: increasing the role of public control in this area, involving public inspectors in this field, who need to be motivated to quality work with the possibility of receiving bonuses and other economic incentives; developed mechanisms for compensation for damage caused to the animal world during the war, including losses in natural populations, destruction of ecosystems and death of species; increasing the level of interaction between officials exercising state control in the field of animal protection and public inspectors, introducing educational programs to increase the professional level of public inspectors and creating monitoring programs aimed at control and supervision in the field of animal protection. In accordance with the above, in addition to administrative and legal sanctions, it is necessary to supplement the system of liability with civil liability in accordance with the degree of damage caused.

Keywords: animal world, administrative and legal protection, institute of public inspectors of the animal world, wild animals, domestic animals, zoological parks, administrative responsibility, state policy, economic development strategy, control and supervision, administrative penalties, etc.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Волченко М.В. Суб'єкти публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання в сфері тваринного світу. *Наукові записки*. 2022. №13. С.103-108. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/213/169> DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-103-108

2. Волченко М.В. Поняття, види та особливості тваринного світу. *Київський часопис права*. 2022. №4. С. 66-70. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/215/201> DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.9>

3. Волченко М.В. Державна політика щодо охорони тваринного світу. *Київський часопис права*. 2023. №1. С. 169-175. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/269/256> DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.25>

4. Волченко М.В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. №108. С.30-36. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/volchenko_108.pdf <https://doi.org/10.5281/zenodo.7916040>

5. Волченко М.В. Громадські об'єднання та громадяни як суб'єкти адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. №1. С.55-58. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2023/12.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.12>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Волченко М.В. Поняття та загальна характеристика складу адміністративних правопорушень в сфері тваринного світу. *Міжнародно-правові та гуманітарні питання забезпечення державного та економічного суверенітету в умовах регіональних та глобальних конфліктів*: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 листопада 2022 р.) / Ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С.180-186.

7. Волченко М.В. Актуальні питання розмежування повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування в сфері тваринного світу. *Актуальні проблеми національного законодавства*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 17 листопада 2022 р.). Ч. 1. Кропивницький, 2022. С.28-31.

8. Волченко М.В. Поняття адміністративних санкцій за правопорушення в галузі тваринного світу. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: зб. матер. XV міжн. наук.-практ. конф., що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 113-117.

9. Волченко М.В. Особливості адміністративного провадження в справах про адміністративні правопорушення в сфері тваринного світу. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: зб. матер. XIII міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лютого 2023 р.). К.: НАУ. 2023. С. 169-172. URL: <http://surl.li/ntxbv>

10. Волченко М.В. Засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи*: зб. матер. III міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20-21 березня 2023 р.). Полтава: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2023. С. 498-500. DOI: <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023>

11. Волченко М.В. Особливості отримання дозволів в сфері адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду* : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 червня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, Н. В. Павловська, І. О. Рощина, О. Л. Беспаль. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. С.72-75.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1 ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	23
1.1. Місце тваринного світу в системі навколишнього природного середовища	23
1.2. Об'єкти тваринного світу	40
1.3. Забезпечення охорони тваринного світу	51
1.4. Державна політика щодо охорони тваринного світу	76
Висновки до розділу 1	88
РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ	92
2.1. Поняття та елементи механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу	92
2.2. Правове регулювання адміністративно-правової охорони тваринного світу	99
2.3. Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правової охорони тваринного світу	122
2.4. Громадські об'єднання та громадяни як суб'єкти адміністративно-правової охорони тваринного світу	137
Висновки до розділу 2	145
РОЗДІЛ 3 ЗАСОБИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ	149
3.1. Поняття та види засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу	149
3.2. Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу	164
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	180

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
ДОДАТКИ	208

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тваринний світ як основний компонент навколишнього природного середовища є національним багатством України. Він є базою для отримання різних видів, важливої для економіки держави, сировини, харчових продуктів та матеріальних цінностей, об'єктом наукових досліджень, а також джерелом духовного збагачення, естетичної насолоди та виховання суспільства. На сьогодні, в Україні налічується близько 45 тис. видів тварин, серед яких: 17 видів земноводних, 20 - плазунів, 344 – птахів, 101 – ссавців, 200 - риб, решта – безхребетні¹. До тваринного світу, якій підлягає охороні, належать лише ті представники, яким притаманна ознака «дикості». Дика фауна України стала найбільш вразливим компонентом природи, і за інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, її стан погіршується з кожним роком. За останні роки кількість диких тварин в Україні зменшилась на 25 відсотки, а загроза вимирання торкнулася більшої кількості видів. На даний момент у Червоній книзі України зареєстровано 382 види диких тварин, що є значним збільшенням порівняно з 1981 роком, коли їх було всього 92. Такі зміни вимагають суспільство віддавати перевагу заходам, спрямованим на адміністративно-правову охорону дикої фауни її відтворення. Саме тому в сучасній дійсності сьогодні потрібно донести аргумент про те, що ознака «дикості» не є умовою захисту представників тваринного світу. Відповідно до зазначеного, необхідно привести законодавство України до європейських стандартів щодо охорони тваринного світу, усунути існуючі прогалини, моменти дублювання правових приписів в цій сфері, розширити систему представників захисту. Удосконалити процедуру спеціального використання дикої фауни, а саме: мисливства, рибальства, використання відповідних об'єктів у наукових, культурно – освітніх, виховних, естетичних цілях. Дослідити систему публічних органів управління в сфері охорони тваринного світу та усунути існуючі дублювання повноважень, проаналізувати

1. Офіційна інформація Національного екологічного центру України щодо стану біологічного різноманіття. URL: <http://necu.org.ua/bioriznomanittya>

адміністративно-правовий статус громадських інспекторів, встановити можливість розширення їх повноважень та мотивацію покращення діяльності. Вивчити систему засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу, проаналізувати їх ефективність щодо відтворення та збільшення популяцій, можливості використання без ушкодження представників цієї сфери. Ці та інші прогалини у сфері охорони тваринного світу потребують комплексного наукового дослідження, а також розроблення на цій основі пропозицій і рекомендацій для удосконалення державної політики в досліджуваній сфері та практиці її реалізації.

Загальнотеоретичний матеріал для наукової роботи взято з напрацювань науковців галузі природокористування й охорони довкілля В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, В.А. Зуєва, І.І. Каракаша, Н.Р. Кобецької, В.М. Комарницького, В.В. Костицького, Н.В. Кручиніна, І.О. Солошич, Ю.О. Цибульського, ЮМ.В. Шульги.

У ході підготовки дисертаційного дослідження було використано праці таких учених у галузі адміністративного права та процесу: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І. П. Голосніченка, Р. А. Калюжного, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Т. О. Коломоєць, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янця, О.І. Миколенка, Н. Р. Нижник, В. Г. Чорної, Ю. С. Шемшученка тощо. Наукові досягнення зазначених учених сприяли становленню теоретико-правових засад адміністративно-правової охорони тваринного світу. Однак, нині відсутні комплексні наукові праці, у яких би повно та всебічно досліджувалися проблема охорони тваринного світу через призму адміністративно-правового дослідження. Викладене вище свідчить про актуальність і необхідність вивчення та узагальнення даної проблеми, відповідно обґрунтування на цій підставі способів досягнення мети та вирішення завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, Указу Президента України №111/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і

загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»; Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 675-р., Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 616-р. Тема дисертації затверджена Вченою Радою Юридичного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» 24 травня 2021 року протокол №9 та уточнена 31 березня 2023 року протокол №8.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу нормативно-правових актів і практики їх реалізації та узагальнення основних положень праць науковців визначити поняття, особливості адміністративно-правової охорони тваринного світу, а також запропонувати шляхи її вдосконалення.

Відповідно до мети дослідження необхідно вирішити такі *задачі*:

- здійснити аналіз місця тваринного світу в системі навколишнього природного середовища;
- розкрити поняття, ознаки та особливості об'єктів тваринного світу;
- охарактеризувати особливості забезпечення охорони тваринного світу;
- з'ясувати завдання та особливості державної політики щодо охорони тваринного світу;
- розкрити поняття та елементи механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу;
- проаналізувати специфіку правового регулювання адміністративно-правової охорони тваринного світу;
- визначити повноваження та компетенцію публічної адміністрації як суб'єкта адміністративно-правової охорони тваринного світу;
- розкрити зміст діяльності громадських об'єднань та громадян як суб'єктів адміністративно-правової охорони тваринного світу;

- розкрити зміст та види засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу;
- встановити особливості адміністративної відповідальності як засобу адміністративно-правової охорони тваринного світу;
- розробити пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правової охорони сфери тваринного світу з урахуванням наслідків війни, що завдали значних збитків сфері тваринного світу України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері охорони тваринного світу.

Предметом дослідження є адміністративно-правова охорона тваринного світу.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних наукових методів пізнання. Системний, інструментальний, діяльнісний та інтегративний підходи є основою методологічної конструкції всієї дисертаційної роботи і визначають стратегію дослідження характеристик сутності та механізму адміністративно-правова охорона тваринного світу. Загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання широко представлені у роботі. Комплексне їх використання сприяло можливості досліджувати зазначену проблему системно та в єдності змісту і форми. Відповідно, *логіко-семантичний метод дослідження* (підрозділи 1.1, 1.2.) дозволив дослідити зміст дефініцій, що розкривають зміст тваринного світу, охорони тваринного світу, довести що поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку вони не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина», відповідно визначити такі поняття як «тваринний світ», «охорона тваринного світу», «правова охорона тваринного світу». Методи класифікації, групування, системно-структурний, системно-функціональний (підрозділи 1.1., 1.3, 2.1, 2.2, 3.1) дозволили виокремити характерні ознаки, що притаманні поняттю «тваринний світ», акцентувати увагу

на особливостях діяльності громадських інспекторів, виділити ознаки засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу, тощо. Статистичний аналіз (підрозділи 1.3, 3.1) було використано під час роботи з офіційно-статистичними матеріалами щодо діяльності публічної адміністрації в сфері охорони тваринного світу, діяльності громадських інспекторів, а також при здійсненні аналізу адміністративної відповідальності за порушення норм охорони тваринного світу. Історичний метод (підрозділ 1.1) був використаний автором при дослідженні охорони тваринного світу. Із використанням індуктивного методу (підрозділ 2.1, 3.1, 3.2,) було доведено необхідність удосконалення законодавства, що урегульовує відносини в сфері охорони тваринного світу, системи адміністративної відповідальності та інших засобів охорони тваринного світу. Порівняльно-правовий метод (підрозділ 3.1) застосовано при висвітленні діяльності громадських інспекторів та контрольно-наглядовій діяльності щодо охорони тваринного світу.

Емпіричну базу дослідження склали опитування 305 громадян щодо стану охорони тваринного світу; 56 посадових осіб публічної адміністрації та 10 громадських інспекторів, що діють в сфері охорони тваринного світу. Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права дослідити стан адміністративно-правової охорони тваринного світу з урахуванням воєнного стану та завданих війною значних збитків тваринному світу, особливостей діяльності публічних органів, які діють в сфері охорони тваринного світу в умовах особливого періоду, системи засобів, які використовуються державою з метою досягнення ефективних результатів щодо використання та відтворення тваринного світу. У результаті проведеного

дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема:

вперше:

- визначено поняття механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу - це система засобів охорони, що застосовується публічною адміністрацією, в межах її компетенції, що визначена нормами права, з метою розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу;

- доведено, що ознака «дикості» щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку вони не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина». Аргументується, що не є об'єктами тваринного світу частини диких тварин (роги, шкіра тощо), так як об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага, а частки диких тварин, це продукти виробництва, що утворюються з тваринного світу;

- обґрунтовано створити Державне агентство по регулюванню тваринного світу України, на яке покладалось би завдання по охороні, використанню та відтворенню тваринного світу в Україні, а також в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів розформувати Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів, а на його основі утворити: Департамент земельних ресурсів та Департамент природно-заповідного фонду, діяльність останнього повинна бути присвячена саме охороні тваринного світу, що значно постраждав в умовах війни.

- доведено доцільність прийняття (з урахуванням військових дій на території України, які спричинили значні ушкодження тваринного світу) Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено у тексті дисертації), а також запропоновано затвердити Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України;

удосконалено:

- дефініції понять: «тваринний світ», «охорона тваринного світу», «правова охорона тваринного світу», «державна політика», «державна політика щодо охорони тваринного світу», «механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу(з позиції суб'єкта реалізації)»; «нормативно-правові акти, якими урегульована адміністративно-правова охорона тваринного світу», «засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу», «контроль щодо охорони тваринного світу», «адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу»;

- систему проходження митного кордону дикими тваринами, за допомогою дозволів, які на підставі проведеної експертизи, буде видавати Державна екологічна інспекція України;

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо усунення прогалин у діяльності громадських інспекторів;

- ознаки, що притаманні поняттю «тваринний світ»;

- система елементів механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу;

- ознаки засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу;

- пропозиції щодо необхідності затвердження Методики розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок військових дій на території України, на підставі яких можна виявити розмір збитків та розробити шляхи їх відновлення;

- аргументи щодо підвищення ролі позитивної відповідальності, так як вона повинна зростати, оскільки спрямована на заохочення правомірної та відповідальної поведінки під час використання об'єктів тваринного світу;

- пропозиції про прийняття оновленої Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки й пропозиції можуть бути використані у:

практичній діяльності – під час внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про тваринний світ», «Про захист тварин від жорстокого поводження» тощо;

освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Адміністративне процесуальне право України», «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство» тощо.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні й практичні результати дослідження, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Міжнародно-правові та гуманітарні питання забезпечення державного та економічного суверенітету в умовах регіональних та глобальних конфліктів» (м. Київ, 5 листопада 2022 р.); «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 17 листопада 2022 р.); «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.); «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір» (м. Київ, 24 лютого 2023 р.); «Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи» (м. Полтава, 20-21 березня 2023 р.); «Права та свободи людини в умовах особливого періоду» (м. Київ, 5 червня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення у 11 наукових публікаціях: п'яти статтях, в журналах, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, а також шести тезах виступів на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків (до кожного підрозділу та до дисертації загалом), додатків та списку використаних джерел (220 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок, з них основного тексту – 164 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ОХОРОНА ТВАРИННОГО СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Місце тваринного світу в системі навколишнього природного середовища

Конституцією України (ст. 50) встановлено та гарантоване право кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також підтримку екологічної рівноваги на території України, що є одним з найважливіших завдань нашої цивілізованої проєвропейської держави, яке реалізується в межах державної політики по охороні навколишнього природного середовища[1]. В продовж даного припису Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» гарантує забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, зауважує, що це є неодмінною умовою сталого економічного та соціального розвитку України[2]. Наведені приписи дають можливість стверджувати, що сучасна зміна парадигми української держави в умовах європейської трансформації направлена на посилення природоохоронної діяльності шляхом покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям[3]. Саме тому Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зосереджує увагу на безпеці життя та здоров'я людини, що потребує забезпечення безпеки довкілля, доступу до якісної питної води, безпеки продуктів харчування та промислових товарів. За оцінками експертів Всесвітньої освіти здоров'я, третина захворювань в Україні пов'язана із споживанням брудної води, неякісних та шкідливих продуктів, а також негативним впливом на довкілля товарів, матеріалів, виробів, приладів [4, с. 4].

Отже, сьогодні навколишнє природне середовище та його збереження є важливим життєзабезпечуючим напрямом для всього людства і потребує

прискіпливої уваги науковців та наукових шкіл саме у зв'язку з виникненням та загостренням певних екологічних проблем, знищенням флори та фауни, підвищенням рівня температур на планеті тощо.

Навколишнє природне середовище - це всі живі і неживі об'єкти, що природно існують на Землі або в деякій її частині. Основними складовими навколишнього середовища є природне та соціальне середовище. В якості елементів природного середовища, наприклад, Д. Ж. Маркович розглядає атмосферу, гідросферу, літосферу, рослини, тварин і мікроорганізми. Відповідно, атмосферою називають газову, повітряну оболонку, що оточує земну кулю і пов'язану з ним силою тяжіння. Вона підрозділяється на нижній шар - тропосферу (до висоти 8-18 км) і вищерозміщені шари - стратосферу (до 40-55 км), мезосферу (до 80-85 км), іоносферу (до 500-800 км) і екзосферу (800- 2000 км). Найбільш освоєними людиною є тропосфера і стратосфера (остання в значно меншому ступені). Загальна маса атмосфери складає $1,15 \times 10^{15}$ т. Її основні компоненти - азот (78,08%), кисень (20,95%), аргон (0,93%), вуглекислий газ (0,03%), інші елементи (водень, озон та ін.) присутні в надзвичайно малих кількостях. Крім газів в атмосфері присутні також різні аерозолі і водяна пара. Гідросфера є водну оболонку Землі, що включає в себе Світовий океан, води суші (ріки, озера, льодовики), а також підземні води. Переважна частина вод гідросфери приходить на Світовий океан (94%), потім слідує підземні води (4%) і льодовики (1,7%). Вода виступає в ролі універсального розчинника, оскільки взаємодіє з усіма речовинами, не вступаючи з ними в хімічні реакції. У силу цієї своєї особливості вона забезпечує обмін розчиненими в ній речовинами між сушею і океаном, живими організмами і навколишнім середовищем. Вода грала і продовжує відігравати суттєву роль у становленні та збереженні життя на Землі. Перші організми з'явилися у водоймах, і лише значно пізніше почалося розселення живих істот по поверхні суші. Звертає на себе увагу також той факт, що практично всі функціонуючі живі системи складаються в основному з води в рідкій фазі: в рослинах міститься 85-95% води, в організмі людини - 57-66%. Літосфера (або земна кора) - це верхня тверда кам'яна оболонка Землі, обмежена

зверху атмосферою і гідросферою, а знизу - поверхнею субстрату мантиї, встановлюваної за сейсмічними даними. Вона становить 1,5% загального обсягу планети і 0,8% її маси. Загальна потужність літосфери - 35-45 км на материках і 5-7 км в океанах. Породи, що складають земну кору, підрозділяють на вивержені, метаморфічні і осадові. Вивержені породи утворюються в результаті застигання розплавленої вулканічної лави. Метаморфічні породи виникають внаслідок нагріву або стиснення раніше утворилися порід. Осадові породи утворюються в результаті руйнування більш давніх порід, а також загибелі організмів. З ґрунту, який є одним із найважливіших природних ресурсів, утвореного з осадових порід і продуктів життєдіяльності різних живих організмів, залежить родючість і врожайність сільськогосподарських культур. Основою для багатьох екосистем є ґрунт, він є елементом біорізноманіття. Рослини відіграють важливу роль у природному балансі, оскільки вони здатні до фотосинтезу, виробляючи кисень та збираючи вуглекислий газ. Вони також є джерелом харчування для багатьох видів тварин і людей. Царство рослин налічує понад 350 тисяч науково описаних видів. Мікроорганізми, такі як бактерії, гриби і віруси, також грають ключову роль у кругообігу речовин у природі. Деякі з них використовуються в індустрії, наприклад, у виробництві харчових продуктів і лікарських препаратів, але деякі можуть бути патогенними і викликати захворювання. Тварини, у свою чергу, є гетеротрофними і здатними до активного пересування. Вони беруть участь у кругообігу органічних речовин і газів, споживаючи кисень і виділяючи вуглекислий газ. Тварини мають велике значення для людства, як джерело харчування, а також використовуються як «робоча сила» у сільському господарстві та інших сферах господарства. Усі ці компоненти природи взаємодіють і утворюють складну екосистему, яка є основою для життя на Землі. Загальна кількість видів тварин оцінюється в 15-20 мільйонів, що підкреслює величезну різноманітність живого світу нашої планети[5, с. 73].

Соціальне середовище, відповідно до Н. Ф. Реймерса, представляє собою важливий аспект людського життя, який формується культурно-психологічним кліматом і включає в себе різноманітні аспекти впливу людей один на одного і

впливу на них через матеріальні, енергетичні і інформаційні засоби. Таке соціальне середовище охоплює: економічну забезпеченість: Рівень забезпеченості людей матеріальними благами, які включають житло, їжу, одяг і інші товари і послуги, є важливим аспектом соціального середовища; цивільні свободи: свобода совісті, волевиявлення, пересування, місця проживання і рівність перед законом визначаються як важливий компонент соціального середовища; ступінь впевненості в завтрашньому дні: чи існує страх перед соціальними кризами, які можуть вплинути на майбутнє, такі як війна, втрата роботи, голод і інші; моральні норми і цінності: засоби спілкування і взаємодії між людьми, які визначають моральність і соціальну поведінку, також входять до складу соціального середовища; свобода самовираження і трудова діяльність: можливість людей реалізовувати свої здібності і віддавати максимальну віддачу в роботі; спільноти і соціальні групи: створення і входження в групи зі спільними інтересами і цінностями, які впливають на соціальний статус і позицію людини; доступ до культурних і матеріальних цінностей: можливість скористатися різноманітними культурними і матеріальними ресурсами, такими як музеї, бібліотеки, театри, товари та послуги; сфера послуг і дозвілля: наявність послуг і місць відпочинку, які дозволяють людям розвивати свої інтереси і відпочивати. Це соціальне середовище необхідне для забезпечення життєвого комфорту і задоволення потреб людей, і його вплив взаємодіє з іншими компонентами природи, створюючи загальне середовище, в якому живе людство[5, с. 75].

Наведене свідчить, що галузь навколишнього природного середовища є складним багатоструктурним явищем. Треба зауважити, що галузь – це історично сформована сукупність підприємств, виробництв, організацій, що характеризується єдністю економічного призначення виробленої продукції чи послуг, однорідністю споживаної сировини та матеріалів, спільністю матеріально-технічної бази та технологічних процесів, специфічністю професійного складу кадрів та умов праці. В той же час сфера – це сукупність галузей, об'єднаних за певною ознакою. За результатами праці розрізняють дві великі сфери професійної діяльності: сферу матеріального виробництва та

невиробничу сферу. У сфері матеріального виробництва виробляється два види продукції: засоби виробництва та предмети споживання. Невиробнича сфера охоплює галузі та види професійної діяльності з обслуговування населення, інших галузей економіки, управління ними. Сфера матеріального виробництва та невинробничі галузі тісно взаємопов'язані. Стан та розвиток невинробничої сфери надають активний вплив на соціально-економічний прогрес та є найважливішими його показниками [6]. Будь яка галузь, а особливо галузь навколишнього природного середовища, потребує ефективної охорони. Як зазначено в ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», державній охороні й регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; природні ресурси (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ); природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні; здоров'я і життя людей [2].

Відповідно, *охорона навколишнього природного середовища* - це система заходів, спрямованих на підтримку взаємодії людини та навколишнього природного середовища, що забезпечують збереження та відновлення природних багатств, раціональне використання природних ресурсів, попередження безпосереднього або опосередкованого впливу результатів діяльності суспільства на природу та здоров'я людини [7, с. 18]. В той же час навколишнє природне середовище (поза діяльністю людини) немає потреби охороняти, оскільки воно існує як екосистема, яка має змогу до самопоновлення [8, с. 34]. Дану дефініцію розширює М.М. Бринчук, який зазначає, що охорона навколишнього середовища – це діяльність, спрямована на збереження або відновлення сприятливого стану природного середовища, відтворення природних ресурсів, попередження негативного впливу господарської або іншої діяльності на навколишнє середовище та ліквідацію її наслідків [9, с. 34].

Головною метою даної охорони є збереження і поліпшення стану довкілля для життя нинішнього й майбутнього поколінь [10]. У той же час поняття «охорона навколишнього природного середовища» включає низку заходів з

раціонального використання природних ресурсів, збереження особливо цінних та унікальних природних ландшафтів, рідкісної фауни і флори та забезпечення екологічної безпеки. Цього досягають внаслідок сукупної дії державних, адміністративних, правових, економічних, політичних і суспільних заходів, спрямованих на збереження природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та обмеження шкідливого впливу людини [11, с. 74]. Охорона навколишнього середовища має велике економічне та соціально-політичне значення, вона здійснюється з господарською, науковою, оздоровчою та культурною метою. При оцінюванні наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище важливе місце належить визначенню допустимих масштабів впливу, зокрема гранично допустимих концентрацій різних речовин — забруднювачів атмосфери, води та ґрунту[12].

Об'єктами охорони навколишнього природного середовища в комплексному її значенні є об'єкти позитивного, відновлюваного впливу з боку різних суб'єктів суспільних відносин, передусім це економічний вплив, який дозволяє відновлювати елементи екосистеми на рівні забезпечення фінансування відповідних робіт щодо зберігання і відновлення різномірних компонентів [8, с. 32]. До об'єктів охорони навколишнього природного середовища можна віднести: природні ресурси; території та, інші території й об'єкти; об'єкти природно-заповідного фонду України тощо. Природні ресурси є найважливішими складовими навколишнього природного середовища, які використовуються чи можуть бути використані у виробничих, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні, утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні та інші, визначені законодавством України [13, с. 18].

Заходами, спрямованими на охорону навколишнього середовища можуть бути:

обмеження викидів в атмосферу та гідросферу з метою поліпшення загальної екологічної обстановки;

створення заповідників, заказників і національних парків з метою збереження природних комплексів;

обмеження вилову риби, полювання з метою збереження певних видів;

обмеження несанкціонованого викидання сміття. Використання методів екологічної логістики для тотального очищення від несанкціонованого засмічення території регіону.

Природним об'єктом є тваринний світ. Тваринний світ є елементом навколишнього природного середовища. Відповідно галузі навколишнього природного середовища входить підгалузь тваринний світ, що виконує екологічну, економічну та соціальну функції, реалізація яких потребує застосування різноманітних засобів. Закон України «Про тваринний світ» [14] не містить визначення «тваринний світ». В ньому зазначено, що об'єктами тваринного світу є: дикі тварини - хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо) [14]. Тобто законодавець цим нормативним актом зводить тваринний світ до диких тварин, частин диких тварин та їх продуктів життєдіяльності. Ст. 4 згаданого закону встановлено, що дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, інші об'єкти тваринного світу, на які поширюється дія вказаного закону і які перебувають у державній власності, а також об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті у комунальну або приватну власність і визнані об'єктами загальнодержавного значення, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення. В той же час у Законі України «Про захист тварин

від жорстокого поводження» мітитися наступне визначення термінів: тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові; дикі тварини – тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах; домашні тварини – собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі; сільськогосподарські тварини – тварини, що утримуються та розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження; безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини; експериментальна тварина – тварина, що використовується для проведення наукових дослідів, експериментів [15].

Вказані закони мають внутрішні протиріччя щодо розуміння поняття «тваринний світ». Щодо Закону України «Про тваринний світ», то в ньому як вище зазначено, до тваринного світу віднесено: по-перше, дикі тварини, саме ті, що перебувають у стані природної волі; по-друге, частини та продукти виробництва диких тварин; по-третє, об'єкти тваринного світу, що у встановленому законодавством порядку набуті у комунальну або приватну власність; по-четверте, об'єкти тваринного світу, що визнані об'єктами загальнодержавного значення. З цим важко погодитися, так як до тваринного світу можна віднести як диких тварин, що перебувають у стані природної волі так і тих, кого тримають у неволі, а потім випускають у дику природу, або тих хто все життя перебувають у неволі, а також частиною тваринного світу є домашні тварини, та всі продукти виробництва диких та домашніх тварин. До тваринного світу також відносяться нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин.

Деякі тлумачні словники також визначають тваринний світ в межах дикої природи та диких тварин. Так, в Екологічному словнику «тваринний світ» визначається як сукупність живих організмів всіх видів диких тварин, які постійно або тимчасово населяють відповідну територію і перебувають у стані природної волі, а також відносяться до природних ресурсів континентального шельфу та виключної економічної зони [16; 17, с. 376-378]. В той же час, у Великому юридичному словнику визначається, що тваринний світ є надбанням народу, невід'ємним елементом природного середовища та біологічного розмаїття Землі, відновлюючим природним ресурсом, важливим регулюючим і стабілізуючим компонентом біосфери, який необхідно всіляко охороняти і раціонально використовувати для задоволення духовних і матеріальних потреб громадян [18], тобто не акцентується увага на ознаках «дикості» тварин.

Окремі науковці, наводячи визначення тваринного світу зазначають, що в це поняття входить вся фауна на території держави, яка перебуває у дикому стані. Це наземні тварини, птахи, рибні запаси, комахи, різні мікроорганізми [19, с.57-58].

В. С. Левоненский поняття «тваринний світ» визначає як сукупність диких тварин (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби, а також молюски, комахи та інші), що живуть в стані природної волі на суші, у воді, атмосфері та ґрунті та постійно чи тимчасово населяють територію [20].

В той же час, А.М. Щеколюдкін доходить висновку, що об'єктами тваринного світу слід вважати будь-які багатоклітинні організми тваринного походження, починаючи зі стадії зиготи (заплідненої яйцеклітини) або незаплідненої яйцеклітини (у разі партеногенезу) – консументи або редуценти (тобто м'ясоїдні і рослинороздні тварини, паразити і сапрофаги, які живляться органічними рештками), що володіють нервовими клітинами і нервовою мережею (системою) і які не відносяться до сільськогосподарських, одомашнених або домашніх тварин [21, с. 13].

Не погоджується з ними М.Н. Веденін, його позиція близька нам, вчений зазначає, що в науковому сенсі поняття «тваринний світ» повинно охоплювати

всі різновиди тваринного світу, включаючи домашніх тварин, які в юридичній літературі нерідко виводяться за його межі та розглядаються лише як товарно-матеріальні цінності, об'єкти права власності й інших прав, і, як далі наголошує автор, не повинна відбуватися підміна одних понять іншими, як це відбулося в даному випадку: одне, більш широке поняття (тваринний світ), було замінено іншим, більш вузьким – дика фауна [22, с. 40-41].

А. К. Голіченков під тваринним світом розуміє : 1) компонент природного середовища; 2) природний об'єкт, що має важливе екологічне значення і охороняється в якості складової частини природи; 3) природний ресурс, який використовується і охороняється як основа життя і діяльності народів, що проживають на відповідних територіях; 4) об'єкт права власності та інших прав на тваринний світ [23].

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що тварини (лат. Animalia або Metazoa) - царство переважно багатоклітинних еукаріотичних (ядерних) організмів, однією з найголовніших ознак якого є гетеротрофність (тобто, споживання готових органічних речовин) та здатність активно рухатись. До царства тварин не належать рослини та гриби - теж великі (але не єдині) царства еукаріотів. Втім, існує чимало тварин, що ведуть нерухомий спосіб життя, а гетеротрофність властива також грибам і деяким рослинам-паразитам. У клітинах тварин (як і інших еукаріотів) міститься сформоване ядро. На сьогодні назва «тварини» в таксономічному сенсі закріпилася за багатоклітинними. В такому розумінні тварини як таксон мають певніші ознаки - для них характерні оогамія, багатотканинна будова, наявність як мінімум двох зародкових листків, стадій бластули і гаструли в зародковому розвитку. У переважної більшості тварин є м'язи і нерви (за винятком губок, пластинчастих, мезозоїв, кнідоспорицій, які, можливо, їх втратили)[24].

Для поняття «тварина» характерні наступні ознаки:

отримує органічні сполуки як джерело вуглецю для росту і розвитку;

має здатність до активного руху і активності;

виявляє зміну своєї форми тіла під впливом зовнішніх чинників;

виявляє подразливість, реагуючи на спрямований вплив чинників;
не має клітинних стін і пластидів;
зберігає запасну речовину - глікоген[24].

В той же час, тварини виконують різноманітні ролі в природі та житті людини, а саме:

беруть участь у запиленні рослин (у Європі 80 % покритонасінних рослин запилюється комахами);

створюють умови життя для зовнішніх та внутрішніх паразитів;

беруть участь у поширенні рослин, грибів, бактерій та вірусів;

джерело їжі, сировини, медикаментів;

біологічні вороги, що знищують шкідників інших тварин та рослин;

мають наукове значення як об'єкт досліджень;

використовуються людиною для транспортних, сторожових, спортивно-оздоровчих та багатьох інших цілей;

мають естетичне та емоційне значення для людства;

викопні рештки тварин використовують для визначення відносного віку шарів гірських порід[24].

Треба зауважити, що *ознака «дикості», на нашу думку, щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина»*. Не можемо також погодитися, що об'єктами тваринного світу є частини диких тварин (роги, шкіра тощо), так як об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага, а частки диких тварин, це продукти виробництва, що утворюються з тваринного світу.

В той же час в законі України «Про тваринний світ» міститься норма, що «об'єкти тваринного світу в Україні можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності»[14], з цього приводу виникає питання, чи може перебувати дика тварина в дикій природі і належати до комунальної та

приватної власності? При цьому далі зазначено(ст.7), що «об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом, можуть перебувати у приватній власності юридичних та фізичних осіб і залишати ознаку «дикості»»[14], це протирічить визначенню «дика тварина», так як вона втрачає основні особливості, що притаманні їй з народження під впливом людської діяльності.

Не зрозумілим є також межі суспільних відносин, які регулює закон України «Про тваринний світ», так як він охоплює суспільні відносини що виникають, діють та припиняються у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, а також відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі. Зазначені відносини знову ж виходять за межі основного визначення «дикі тварини».

Виходячи з наведеного, вважаємо, що доцільно змінити підходи до розуміння «тваринний світ», відповідно до спеціальної термінології, яка використовується біологами, і котрі стверджують, що тваринний світ, або фауна (від лат. Фауна - богиня лісів, полів, покровителька стад), - це сукупність тварин, що живуть на земній кулі у межах якої-небудь території: в горах, Світовому океані, морі, річці, одній окремо взятій країні або навіть у великому місті. В той же час, тваринний світ - це така ж невід'ємна частина живої природи, як одноклітинні бактерії, рослини чи гриби. Причому тварини - це найбільш досконалі і складні організми, які виникли в процесі історичного розвитку живої природи. їм властиве найбільше серед живих істот різноманіття будови і способу життя[25]. Зоологія як наука, доводить також, що тваринам притаманні такі самі ознаки живого, як й іншим істотам:

вони завжди реагують на зовнішні подразники, тобто їм властива подразливість (згадай, як рослини реагують на недостатню освітленість, а собака чи кішка — на твій голос);

тваринам властиве живлення (пригадай, яким чином рослини отримують необхідні для підтримання життєдіяльності організму речовину й енергію);

жоден організм, навіть найбільш досконалий, не здатний жити нескінченно довго, а тому єдиний спосіб підтримувати життя на Землі полягає в розмноженні, тобто збільшенні числа подібних собі особин[25].

Змістовним доповненням до розуміння «тваринний світ» є його визначення, наведене у законі України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 року № 3041-ХІІ, який втратив чинність 16 січня 2002. В якому встановлюється, що тваринний світ представлений як один з основних компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей[26].

Відповідно до зазначеного, необхідно, на нашу думку, розширити зміст поняття **тваринний світ**, під яким розуміти *елемент навколишнього природного середовища, що представляє сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин, що постійно чи тимчасово мешкають на території України, та є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей*.

В той же час, окремі вчені підтримуючи позицію про розширення змісту «тваринний світ», все одно наводять зміст даного терміну зужуючи його до диких тварин. Наприклад, В.І. Олійник у дисертаційній роботі стверджував, що [27] в широкому розумінні поняття «тваринний світ» включає в себе всі організми тваринного походження, а не лише дику фауну. А потім навів авторське визначення, що «тваринний світ – це компонент навколишнього природного середовища, який представляє собою сукупність всіх диких тварин, які постійно перебувають у стані природної волі та мешкають на території України або тимчасово її населяють, в тому числі дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах чи в неволі на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її

континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони[27]. На нашу думку, така не послідовність наукової концепції приводить до наукового хаосу.

Зазначені вище аргументи та роздуми дають можливості також виокремити *ознаки, що притаманні поняттю «тваринний світ»:*

- це компонент навколишнього природного середовища;
- джерело духовного та естетичного збагачення і виховання людей;
- сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин;
- постійно чи тимчасова мешкають на території України;
- перебувають у дикій природі, в комунальній чи приватній власності, можуть повертатися у дике природне середовище;
- тваринний світ є відновлюваним природним ресурсом;
- тварини (також водні живі ресурси) здатні взаємодіяти з навколишнім природним середовищем;
- є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей;
- зникнення виду не впливає на зникнення тваринного світу.

В інтересах нинішнього і прийдешніх поколінь тваринний світ потребує охорони, відтворення і науково обґрунтованого, невиснажливого використання. Збереження біологічного різноманіття тваринного світу (в межах одного виду, різних видів і в екологічних системах) необхідне для підтримання екологічної рівноваги в природі, забезпечення сприятливого навколишнього середовища. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про тваринний світ» встановлено, що охорона тваринного світу включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу [26]. Поняття «охорона тваринного світу» та правова охорона тваринного світу є родовидовими поняттями, де під першим поняттям розуміється система заходів із забезпечення їх благополучного існування на невизначено довгий час [28, с.49].

Відносини щодо охорони тварин в цілому, так і об'єктів тваринного світу, зокрема, поділяться на дві групи відносин. Перша – це відносини у галузі охорони тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. Друга - відносини у галузі охорони сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин[29, с.17].

Треба зауважити, що існує позиція не включати до об'єктів охорони питання використання та відтворення тваринного світу, оскільки це призводить до розширеного тлумачення охорони, що не завжди виправдано.

В основі розмежування понять «охорона» та «раціональне використання» тваринного світу лежать різні підходи до взаємодії людини з природою. Це важливе розмежування визначає специфіку підходу до використання та збереження біорізноманітності. Сутність охорона тваринного світу полягає у недоторканості природи та збереженні її від будь-якого втручання. Основною метою охорони є збереження та захист тварин та їхнього природного середовища. В рамках цього підходу встановлюються зони природних заповідників та національних парків, де діяльність людини обмежена або заборонена. Охорона спрямована на збереження різноманітності видів у природі та запобігання їхньому вимиранню. Однак важливо враховувати, що цей підхід може призводити до обмеження людських потреб та суспільних потреб від природних ресурсів. Отже, правова охорона тваринного світу може бути розглянута як система правових заходів, спрямованих на охорону права державної власності на тваринний світ, прав і законних інтересів користувачів, а також встановленого законодавством порядку раціонального використання тваринного світу. Однак, важливо враховувати, що термін «охорона тваринного світу» може розумітися по-різному в залежності від контексту і авторської позиції. Так, Т.В. Єрмолаєва розглядає правову охорону тваринного світу через

завдання, такі як збереження генетичного фонду тварин, охорона їхнього природного середовища та раціональне використання різних видів тварин. Ця охорона також включає в себе регулювання чисельності тварин і заходи для забезпечення їхнього відтворення[30, с. 468].

В цілому, охорона тваринного світу передбачає спрямовану на збереження і підтримання різноманітності тваринних видів та їх природного середовища систему заходів, яка включає в себе регулювання чисельності тварин, забезпечення їхнього відтворення та збереження екосистем, в яких вони існують.

Мета охорони тваринного світу досягається, як відзначає О. С. Колбасов, через впровадження комплексу заходів, які регулюють використання ресурсів тваринного світу. Це включає в себе встановлення постійних або тимчасових обмежень на полювання на окремі види тварин або представників тваринного світу на конкретних територіях. Також до системи заходів входить створення сприятливих умов для існування тварин та штучне збільшення їх чисельності, а також запобігання загибелі тварин під час виробничих процесів та надання медичної допомоги тваринам у разі захворювання. Важливо підкреслити, що ці заходи спрямовані на забезпечення збереження різноманітності тваринного світу та збереження екосистем, де ці тварини існують. Застосування цієї системи заходів дозволяє забезпечити більший рівень захисту тварин та підтримувати природну рівновагу в екосистемах, не порушуючи їхнього функціонування [31, с. 235–236]. Ширше розуміння терміну «тваринний світ» містить у собі сукупність державних та громадських заходів, закріплених у законодавстві і спрямованих на охорону дикої фауни, раціональне використання мисливського фонду тварин і рибних запасів, а також відтворення промислових, рідкісних та зникаючих видів тварин. Важливо наголосити, що охорона тваринного світу в цьому розумінні не обмежується лише охороною дикої фауни, а також включає в себе регулювання чисельності тварин і заходи для збереження природного середовища, в якому вони існують. [32, с.197-198].

В той же час, раціональне використання передбачає більш збалансований підхід до використання тваринних ресурсів. Його головною метою є задоволення

потреб суспільства у продуктах та ресурсах, що походять від тварин, при цьому зберігаючи стабільність популяцій та різноманітність видів. Для досягнення цієї мети застосовуються регульоване полювання, риболовля та інші дії, спрямовані на збереження природи через контрольоване використання. Раціональне використання також включає в себе управління мисливським фондом, збереження комерційних видів та утримання екосистем у стабільному стані. Важливо зазначити, що обидва підходи можуть існувати поруч і в деяких випадках взаємодоповнюватися. Головним завданням є збереження біорізноманітності і природних ресурсів нашої планети, забезпечення сталого використання та збереження природного середовища, з урахуванням потреб суспільства та майбутніх поколінь

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що **охорона тваринного світу** – *є система взаємодоповнюючих засобів, що направлені на збереження диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин та інших об'єктів тваринного світу їх відтворення та раціональне використання продукції тваринного світу.*

В той же час, **правова охорона тваринного світу** – *є урегульована та визначена правовими нормами система засобів та способів, що використовується в межах покладених функціональних обов'язків публічними органами управління, направлена на охорону та раціональне використання тваринного світу з метою їх збереження та примноження; визначення прав та обов'язків публічної адміністрації, установ, організацій, фізичних осіб в сфері тваринного світу.*

Вищевикладене дає можливість стверджувати про необхідність доповнення закону України «Про тваринний світ» дефініціями «тваринний світ», «охорона тваринного світу», «правова охорона тваринного світу».

Треба також наголосити на тому, що правова охорона тваринного світу здійснюється у декількох напрямках, а саме:

запобігання вимиранню видів та збереження генетичної різноманітності тварин. Це може включати в себе збереження природних резерватів та заповідників, де зберігаються природні умови для тваринного світу;

забезпечення чистоти та екологічної стабільності природних середовищ, в яких існують тварини. Це включає в себе боротьбу з забрудненням довкілля, лісозаготівлею, вирубкою лісів та іншими діями, які можуть завдати шкоди середовищу;

регулювання споживання природних ресурсів, які залежать від тварин, таких як риба, дика тварина, лісові ресурси тощо. Метою є забезпечення сталого використання цих ресурсів без завдання шкоди природним популяціям;

здійснення контролю за чисельністю деяких видів тварин для збереження балансу в екосистемі. Це може включати в себе встановлення квот на полювання, обмеження торгівлі тваринами та інші заходи.

Усі ці напрямки охорони тваринного світу мають на меті забезпечити збереження природної різноманітності і зберегти біологічну різноманітність для майбутніх поколінь[33, с. 157].

1.2. Об'єкти тваринного світу

Збереження біологічного різноманіття тваринного світу (в межах одного виду, різних видів і в екологічних системах) необхідне для підтримання екологічної рівноваги в природі, забезпечення сприятливого навколишнього середовища. Тваринний світ, який за своїми екологічними та біологічними ознаками є компонентом навколишнього природного середовища, національним багатством України, необхідним елементом у процесі кругообігу речовин та енергії природи, джерелом отримання харчових продуктів, промислової, технічної, лікарської сировини, а також духовного й естетичного збагачення та виховання людини є надто чутливим до несприятливих техногенних та антропологічних впливів. За останні два століття в результаті хижацького промислу та порушення умов перебування в стані природної волі зникло понад

150 видів тварин і близько 600 видів перебувають під загрозою зникнення. Ці чинники викликали глибоке занепокоєння й спонукали до запровадження комплексних та ефективних заходів охорони тваринного світу[34, с. 145]. Тваринний світ є різноманітним та неоднорідним, саме тому об'єкти тваринного світу виокремлюються як законодавцем так і дослідниками по різному. Розглянемо глибоко та докладно дане питання.

Сучасні словники трактують поняття об'єкт як філософську категорію, що виражає дещо, на що спрямоване на практичну чи пізнавальну діяльність суб'єкта (спостерігача). Це може існувати як в реальній дійсності, так і у вигаданому світі; а об'єктом може бути сам суб'єкт[35]. Одночасно об'єкт тваринного світу – це організм тваринного походження (дика тварина) чи популяція організмів тваринного походження. В ст. 3 закону України «Про тваринний світ» визначено наступні об'єкти тваринного світу: дикі тварини - хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо). Також охороні підлягають за даним законом є нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні, але вони не є об'єктами тваринного світу[14]. Треба зауважити, що ознака дикості є об'єктивною ознакою будь якої тварини, але вона на сьогодні чітко не визначена у теоретичній науковій думці. Саме тому в правовій дійсності на сьогодні відбувається хаос, непорозуміння, щодо віднесення певних тварин, які перебувають в певних умовах до категорії диких. В Україні об'єкти тваринного світу визначені у державному кадастрі – це систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність

і стан, характеристики середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу[36]. Разом з тим кадастр не враховує можливість набуття ознак «дикості» при зміні середовища перебування. В той же час досить суперечливим є статус свійських тварин, яких законодавець не відносить до тваринного світу, та визначає їх як продукція товарно-матеріальних цінностей. На нашу думку, за своїм статусом вони є тваринами і належать до природного середовища відповідно до їх біологічних властивостей. Використання їх в межах людської діяльності не відноситься до питань регулювання відносин, що лежать в основі закону України «Про тваринний світ».

Саме тому вважаємо доречним і правильним до об'єктів тваринного світу додати також домашніх тварин та розширити перелік категорій тваринного світу, що є у ст. 3 закону України «Про тваринний світ».

Відповідно об'єкти тваринного світу можна розмежувати на дві групи: 1. дикі тварини, які перебувають у стані природної волі; 2. дикі тварини, які утримуються у напіввільних умовах; 3. дикі тварини, які перебувають у неволі; 4. свійські тварини: тварини, птахи, гризуни, риби тощо.

Треба зауважити, що сьогодні об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі у межах території України є об'єктами права власності народу України. В той же час держава охороняє природні ресурси у межах того, що вони є «об'єктами загальнодержавного значення». Відповідно основним тримачем природних ресурсів є держава, обов'язком якої є охорона всіх природних ресурсів. Як зазначалося вище, весь тваринний світ є частиною природних ресурсів, відповідно живі організми, що вільно мешкають у просторових межах юрисдикції держави, тобто на території України, у межах її територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, у повітряному просторі, підпадають під юрисдикцію української держави. В той же час, тварини, що мешкають в заповідних зонах також визнаються законодавцем об'єктами загальнодержавного значення, хоча з цим важко погодитися, так як істоти, які живуть на територіях

природно-заповідного фонду не можуть вважати такими, що перебувають у стані природної волі, так як їх годування здійснюється здебільшого штучно, саме тому тварини, що живуть у заповідниках, мали б розглядатись як майно заповідників, національних парків тощо. В той же час, треба зауважити, що від імені народу, правовласником є публічна адміністрація, яка розпоряджається природними ресурсами, відповідно до покладених на них державою повноважень. Протягом тривалого часу тваринний світ не визнавався самостійним об'єктом права власності. У радянський період відносини щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами тваринного світу базувалися на радянській доктрині, яка передбачала націоналізацію природних ресурсів (земель, лісів, вод, надр) та встановлення виключної державної власності на них. Це призвело до неможливості розрізнення природних об'єктів від їхнього середовища, і тому тваринний світ розглядався як об'єкт права власності виключно в контексті природного середовища, в якому існують дикі тварини[37, с. 133]. Треба зауважити, що цей підхід розглядав тваринний світ виключно як частину природного середовища, в якому існують дикі тварини, і ускладнював їхнє визнання окремим об'єктом права власності. У сучасному підході можливо розглядати тваринний світ як важливий об'єкт природи, який вимагає комплексного підходу. Він враховує економічні, екологічні, наукові та етичні аспекти охорони та використання тваринного світу, сприяючи збереженню біорізноманітності та екологічної рівноваги.

За словами В.В. Петрова, відносини власності на природні об'єкти розглядалися таким чином: держава була власником генерального об'єкта природи, який служив середовищем перебування та автоматично виступав власником всіх його складових, включаючи дикі тварини. При цьому, дикі тварини вважалися власністю тих, кому належала власність на природні об'єкти, такі як лісові угіддя для лісового фонду або водні об'єкти для власників прав на водні ресурси [38, с. 120]. Отже, ссавці, птахи та інші живі організми, які мешкають у безлісному просторі та ґрунтовому шарі землі, розглядалися вченим як частина земельного фонду, а ті, що перебувають у лісі, – як частина лісового

фонду[38, с. 18]. З такою позицією не можливо погодитися, так як тваринний світ, його особливості та призначення не завжди витікає з середовища існування, особливо тоді, коли представники тваринного світу перебувають у неволі.

Зараз українське суспільство має можливість раціонально використовувати природні ресурси, включаючи диких тварин. Деякі з цих тварин можуть бути вилучені з природного середовища і триматися в неволі або у напіввільних умовах, а також розпліднюватися та утримуватися приватними особами. Згідно із законом України «Про тваринний світ» (ст. 59), тримання диких тварин в неволі або у напіввільних умовах має бути підтверджене відповідними документами, які доводять законність вилучення цих об'єктів із природи, їх імпорту в Україну з інших країн, факту купівлі, обміну, або успадкування тощо. Власник може бути позбавлений права власності на об'єкти тваринного світу у випадку жорстокого поводження з ними або встановлення законодавчими актами заборони щодо утримання окремих видів тварин в приватній власності та інших ситуацій. Важливо зазначити, що об'єкти тваринного світу можуть бути власністю держави, місцевих органів влади, або приватних осіб. Проте, ті дикі тварини, які перебувають у стані природної свободи, не можуть бути власністю конкретних осіб. Об'єкти тваринного світу, які були вилучені з природи, розведені в спеціальних умовах, або набуті іншими законними способами, можуть перейти у приватну власність осіб, але для цього необхідні відповідні документи, які підтверджують законність вилучення та володіння цими об'єктами. Права власників об'єктів тваринного світу можуть бути обмежені в інтересах збереження природи та захисту прав інших громадян. Важливо враховувати, що об'єкти тваринного світу можуть перетворюватися з природних ресурсів на товари під впливом людської діяльності, і це має важливі юридичні наслідки[39, 40, 41].

Треба відзначити, що в правовідносини можуть вступати лише ті об'єкти матеріального світу, які зберегли свій «органічний зв'язок» з навколишнім природним середовищем. Іншими словами, такі об'єкти не повинні бути відокремлені від природи. Однак, дикі тварини, хоча і належать до живої

природи, можуть бути вилучені з природного середовища, зберігаючи свій живий стан. Доти, поки цей стан не змінено, тварини можуть взаємодіяти з навколишнім середовищем і мати з ним певний зв'язок. Більше того, їх можна повернути до природи. Таким чином, вилучення диких тварин з природи, із стану природньої волі, не завжди означає втрату ними «органічного зв'язку» з природним середовищем.

В той же час держава регулює питання щодо власників тварин, які мають у володінні диких представників фауни, та встановлює спеціальні обмеження реалізації суб'єктивного права з метою недопущення негуманного, жорстокого поводження з ними. Порухення зазначених приписів власником тварини тягнуть за собою застосування юридичної відповідальності. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» передбачено, що: 1. Право власності або інші речові права особи, яка утримує тварину, обмежені обов'язком дотримання норм і вимог закону. 2. Право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними може бути припинено за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації. Відповідно, вилучення тварини – це передбачена законом санкція, яка застосовується судом у разі порушення його власником спеціальних юридичних приписів. Метою його є як припинення зловживання правом у сьогоденні, так і перешкоджання цьому надалі. 3. Угоди, укладені особою, яка не досягла 18 років, із набуття або передачі права власності або іншого речового права на тварин, можуть бути визнані недійсними за рішенням суду, якщо такі угоди укладені без згоди батьків цієї особи або осіб, які їх замінюють; 4. Шкода, завдана особі або майну фізичної особи, а також шкода, завдана майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню у повному обсязі особою, яка є власником тварини[15; 39].

Дикі тварини як об'єкт природнього світу не враховує наявність великої кількості водних живих ресурсів, які належать до живих сил природи, і саме тому їх також потрібно та доцільно вважати природніми об'єктами. Водні живі ресурси можуть бути вилучені з природного середовища в живому стані і взаємодіяти з навколишнім природним середовищем, мати з ним певний зв'язок і

можуть бути повернені у природне середовище. Саме тому всі водні живі ресурси є одним з об'єктів тваринного світу та додані до переліку об'єктів тваринного світу не як дики тварини, а як «водні живі ресурси».

Об'єктами тваринного світу, як зазначено вище, також є: частини диких тварин та продукти життєдіяльності диких тварин.

На нашу думку, перелічені вище продукти діяльності тваринного світу та середовище їх існування не може бути об'єктом тваринного світу. Такої ж позиції притримувався О.С. Колбасов, який наголошував, що не вважаються природними об'єктами предмети, які внаслідок докладання до них людської праці відокремлені від природного середовища, перетворені на сировину, знаряддя праці чи споживчі продукти. Подібна точка зору висловлювалась щодо об'єктів тваринного світу[41]. С.С. Константи́ніді доводив, що об'єкти тваринного світу при докладанні певної людської праці перетворюються на товарно-матеріальні цінності[41]. При цьому у ст. 1 Закону України «Про тваринний світ» наголошується, що відносини у галузі охорони, використання і відтворення сільськогосподарських, свійських тварин, а також діяльність, пов'язана з охороною і використанням залишків викопних тварин, регулюються відповідним законодавством України. *Незважаючи на дане твердження пропонуємо виключити з переліку «Об'єкти тваринного світу» п.2 та п. 3.*

Підводячи підсумок викладеному вважаємо, що *об'єктами тваринного світу є:*

1. ди́кі тварини (які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі);
2. свійські /сільськогосподарські тварини;
3. безпритульні.

Відповідно до зазначеного, пропонуємо внести зміни та доповнення до закону України «Про тваринний світ» ст. 3.

Всі ди́кі тварини, які перебувають на території України в стані природної волі, утримуються в напіввільних умовах чи в неволі, а також мешкають у межах континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони, становлять

єдиний фауністичний фонд України. Такий фонд має будуватися на засадах інтеграції й диференціації. Перша полягає в тому, що цей фонд є єдиним, а охороні й захисту підлягають усі види диких тварин, які перебувають у територіальних межах держави шляхом встановлення універсальних і спеціальних правил, які враховуватимуть видові особливості дикої фауни, умов існування тощо. Універсальні правові положення спираються на основоположні принципи функціонування єдиного фауністичного фонду, серед яких чільне місце посідає вже зазначений вище принцип відокремлення права користування тваринним світом від права користування іншими природними ресурсами, а також інші принципи, які передбачені фауністичним законодавством[45, с. 135].

На сьогодні тваринний світ має розгалужений характер і представлений багатьма представниками. Науковці роблять спроби класифікувати їх для більш глибокого та системного дослідження відповідно до виокремлених ознак.

Об'єкти тваринного світу щодо цільового використання можна поділити на такі категорії: 1) рідкісні й такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тварин; 2) види тварин, які є об'єктами мисливства; 3) види тварин, які є об'єктами рибальства; 4) види тварин, що використовуються в інших господарських цілях (крім мисливства й рибальства); 5) види тварин, що не використовуються в господарських цілях, але мають екологічну, культурну та іншу цінність; 6) види тварин, чисельність яких підлягає регулюванню в цілях охорони здоров'я населення, запобігання захворюванням сільськогосподарських та інших домашніх тварин і завданню шкоди навколишньому природному середовищу й сільськогосподарській діяльності [42]

Відповідно до ст.ст. 16 та 17 Закону України «Про тваринний світ» загальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування в межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову). До спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством

випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється лише за відповідними дозволами чи іншими документами, що видаються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України від 25 січня 1996 року № 123 «Про затвердження Тимчасового порядку справляння плати за спеціальне використання диких тварин» зі змінами та доповненнями. Ця вимога поширюється також на власників чи користувачів земельними ділянками, на яких перебувають (знаходяться) об'єкти тваринного світу[43].

Використання тваринного світу також можна розділити за такими видами: загальне та спеціальне; короткострокове, довгострокове та постійне; мисливство, рибальство, використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, використання корисних властивостей життєдіяльності тварин - природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, використання диких тварин з метою отримання продуктів їхньої життєдіяльності, добування (придбання) диких тварин з метою їхнього утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі тощо[**Ошибка! Закладка не определена.**].

В той же час, дикі тварини виконують різноманітні функції, серед яких екологічні, економічні, соціально-культурні, виховні, естетичні, лікувальні, духовні та просвітницькі. Це створює підстави для врахування в законодавстві різних правових режимів для окремих видів тварин або їх популяцій в рамках загального фауністичного фонду України.

Л.Д. Нечипорук у своїй дисертаційній роботі, яка була представлена у 2009 році, визначив різні складові існуючої фауни. Ці складові включають: а) державний мисливський фонд. Він включає в себе види тварин, які можуть бути полювані та регулюється спеціальним законодавством.; б) фонд рибних ресурсів, визначає правила рибальства та використання рибних видів, сприяючи їхньому раціональному використанню; в) фонд ресурсів морського звіра та інших живих

водних ресурсів, охоплює морських і водних видів тварин і встановлює правила їхнього вилову та охорони водних біоресурсів; г) фонди інших ресурсів тваринного світу, охоплюють інші види диких тварин та регулюють взаємодію з ними, забезпечуючи їхню охорону і збереження. Ці різні фонди та ресурси представляють собою важливий аспект управління та охорони природи та тваринного світу. Кожен з них має свої особливості та вимоги щодо регулювання використання ресурсів і збереження біорізноманіття[44].

Найбільш широка категоріальна класифікація видів тварин залежно від різних чинників і критеріїв може бути представлено наступним чином:

За ступенем залежності від людини та участі в їх життєдіяльності:

- ✓ Дикі тварини, які існують у природному середовищі без значного впливу людини.
- ✓ Домашні тварини, які приручені і утримуються в спеціальних умовах для користування.
- ✓ Одомашнені тварини, які були приручені, але втратили здатність до самостійного життя у дикій природі.
- ✓ Безпритульні тварини, які втратили господарів і воліють вулицями.
- ✓ Сільськогосподарські тварини, які використовуються у сільському господарстві.
- ✓ Свійські тварини, які живуть під опікою людини, але не завжди мають домівку.

За цільовим використанням тварин:

- ✓ Мисливські тварини, які полюються для харчування або спортивного полювання.
- ✓ Лабораторні (експериментальні) тварини, які використовуються для наукових досліджень.
- ✓ Тварини у зоопарках, які представлені для освіти та розваги.
- ✓ Тварини у цирках, які беруть участь у виставах та розважальних заходах.

✓ Службові тварини, які використовуються для допомоги у справах безпеки, пошукових операціях тощо.

✓ Тварини, які можуть бути об'єктом рибальства.

За метою використання:

✓ Тварини для наукових досліджень.

✓ Тварини для господарської (економічної) діяльності.

✓ Тварини для культурно-розважальних заходів.

✓ Тварини для духовних цілей.

✓ Тварини для естетичних цілей.

✓ Тварини для медичної практики та реабілітації хворих.

За правовим режимом охорони:

✓ Тварини з загальноправовим режимом охорони.

✓ Рідкісні та ті, що перебувають під загрозою зникнення, і потребують посиленої правової охорони.

За середовищем існування:

✓ Тварини, що мешкають на суші.

✓ Водні живі ресурси (гідробіонти).

✓ Тварини, що мешкають у повітрі, наприклад, кажани, птахи, комахи (аеробіонти).

✓ Тварини, середовищем існування яких є ґрунт (геобіонти).

За умовами існування:

✓ Тварини, які постійно перебувають у стані природної волі.

✓ Тварини, які утримуються в напіввільних умовах (мисливські угіддя).

✓ Тварини в стані неволі.

За ступенем перманентності оселення на території в стані природної волі:

✓ Тварини, які постійно перебувають на певній території.

✓ Тварини, які постійно мігрують, включаючи сезонні міграції[45, с. 134].

1.3. Забезпечення охорони тваринного світу

Ст. 37 закону України «Про тваринний світ» визначає шляхи забезпечення охорони тваринного світу. Розглянемо детально зміст та особливості виокремлених шляхів.

1. Встановлення правил та науково обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу.

Тваринний світ України, як об'єкт правової охорони й використання, є надзвичайно різноманітним, характеризується багатством видів, збереження й відтворення яких є одним з найважливіших завдань у царині охорони довкілля.

На підставі міжнародно-правових документів, що стосуються питання збереження та використання дикої фауни: Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973), Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (1979), Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979), Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (1979), Конвенції про охорону біологічного різноманіття (1992), Угоди про збереження кажанів в Європі (1991), а також Законів України «Про екологічну мережу України»[46], «Про охорону навколишнього природного середовища»[47], «Про Червону книгу України»[48], «Про природно-заповідний фонд України»[49], «Про тваринний світ»[14], «Про мисливське господарство та полювання»[50], «Про рослинний світ»[51], «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [52] встановлюються правила та науково-обґрунтовані норми охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу.

На сьогодні об'єктом охорони є тварини, що перебувають у стані природньої свободи, напівсвободи та несвободи, але є частиною екологічної системи природи. Свійські та сільськогосподарські тварини, які під впливом

людини вийшли з екологічного кола, але служать для культурного, господарського, наукового розвитку, знаходяться під охороною держави. Але вони є майном, яке належить на праві власності державі, юридичним та фізичним особам, відповідно охороняються такі тварини за правилами охорони державної та приватної власності [53, с. 16]. Правова охорона тваринного світу концентрується на диких тваринах, але не обмежується їх функціональними особливостями або призначенням щодо корисності чи шкідливості, так як будь яка тварина є елементом природнього ланцюгу, розірвання якого приведе до знищенні всіх природніх представників планети. Відповідно вона повинна бути науково обґрунтована щодо меж та особливостей охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу, саме тому особлива увага звертається на:

- оцінку стану популяцій особливо цінних, рідкісних і перебуваючих під загрозою зникнення об'єктів тваринного світу;

- інвентаризацію тваринного світу на рівні видів та популяцій;

- інвентаризацію стану цінних, рідкісних і зникаючих видів екосистем і оселищ;

- створення бази даних, ведення кадастру тваринного світу на основі сучасних геоінформаційних технологій;

- підвищення якості системи моніторингу тваринного світу;

- наукове обґрунтування методології охорони, відтворення та невиснажливого використання тваринного світу.

2. *Встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів тваринного світу.*

Відповідно до законодавства України встановлюються заборони щодо введення в експлуатацію об'єктів і застосування технологій без забезпечення їх засобами захисту тварин та середовища їх існування. В місцях розмноження тварин законодавством обмежується проведення вибухових та Інших робіт, які є джерелом підвищеного шуму. Підчас розміщення, проектування і будівництва залізничних, шосейних, трубопровідних та інших транспортних магістралей,

ліній електропередачі і зв'язку, а також каналів, гребель та інших гідротехнічних споруд повинні розроблятися і здійснюватися заходи, які забезпечували б збереження шляхів міграції тварин. У разі виникнення стихійного лиха та надзвичайних екологічних ситуацій, які загрожують існуванню тварин, користувачі об'єктами тваринного світу зобов'язані надавати допомогу диким тваринам. Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення запобігання захворюванню і загибелі тварин під час зберігання, транспортування та застосування пестицидів і агрохімікатів. З метою запобігання загибелі тварин і погіршенню середовища їх існування на деяких територіях може бути обмежене або заборонене застосування пестицидів і агрохімікатів[54].

Також ст. 20 закону України «Про мисливське господарство та полювання», з метою раціонального використання мисливських тварин, охорони диких тварин, а також середовища їх перебування забороняється: полювати без належного на те дозволу, а саме: без документів, визначених ст. 14 закону України, а також полювання на тварин, які не зазначені у дозволах на добування мисливських тварин або понад встановлену в цих дозволах норму; полювання в заборонена для цього місцях; полювання у заборонений час; полювання із застосуванням або використанням заборонених знарядь та забороненими способами; полювання з порушенням встановленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання[39].

За ст. 17 закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» встановлено, що при розміщенні, проектуванні будівництва, реконструкції, технічному переоснащенні та введенні в експлуатацію підприємств, споруд, інших об'єктів, при проведенні різних робіт на землях водного фонду, які можуть негативно впливати на стан водних біоресурсів, виконавці таких робіт зобов'язані виконувати заходи щодо збереження сприятливих умов для існування, відтворення, міграції та зимівлі водних біоресурсів, а також забезпечувати недоторканність ділянок, що

становлять особливу цінність для охорони і відтворення водних біоресурсів. Експлуатація водозабірних споруд та інших об'єктів, застосування технологій без рибозахисних пристроїв забороняється[55]. Відповідні обмеження встановлюються з метою збереження і поліпшення екологічного стану окремих територій. Так, випалювання сухої рослинності або її залишків допускається лише в разі господарської необхідності за відповідним дозволом територіальних органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань охорони довкілля. Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані вживати заходів для запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів, у тому числі зберігання, транспортування, застосування небезпечних для тварин препаратів, хімічних речовин та сполук, складування, знищення, захоронення промислових і побутових відходів, проведення сільськогосподарських, лісгосподарських, лісозаготівельних та інших робіт, а також під час експлуатації електричної мережі та транспортних засобів[54].

3. *Охорона від самовільного використання та інших порушень встановленого законодавством порядку використання об'єктів тваринного світу.*

Відповідно до статті 16 Закону України «Про тваринний світ» громадянам гарантується право безоплатного загального використання об'єктів тваринного світу[14]. Таке використання об'єктів тваринного світу характеризується: по-перше, тим, що своєю метою має виключно задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо); по-друге, повинно здійснюватися без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування в межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову). У порядку загального використання об'єктів тваринного світу здійснюється використання корисних властивостей життєдіяльності тварин - природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо, а також використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілях, не заборонених законом. Під час

здійснення загального використання об'єктів тваринного світу забороняється знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд (нір, хаток, лігв, гнізд, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження[56]. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України»[49]. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної книги України, здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про Червону книгу України»[48].

Основними видами спеціального використання об'єктів тваринного світу є: 1) мисливство; 2) рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин; 3) використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; 4) добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі. Одним із найпоширеніших видів спеціального використання тваринного світу є мисливство. Мисливство - вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання. Ще одним із найбільш поширених видів спеціального використання тваринного світу є рибальство. Рибальством вважається добування риби та водних безхребетних. На території України відповідно до законодавства може здійснюватися промислове, любительське та спортивне рибальство. Право спеціального використання об'єктів тваринного світу припиняється в разі: 1) закінчення строку, на який було надано відповідний дозвіл чи інший документ на право їх використання; 2) добровільної відмови підприємств, установ, організацій та громадян від використання об'єктів тваринного світу; 3) припинення діяльності підприємств, установ, організацій та громадян, які використовували об'єкти тваринного світу; 4) порушення встановленого законодавством порядку та умов спеціального використання об'єктів тваринного світу. Право використання об'єктів тваринного світу може бути також припинено на підставі рішення суду в

разі систематичного невиконання підприємствами, установами, організаціями та громадянами встановлених законодавством правил, норм та інших вимог або договірних обов'язків щодо охорони, використання і відтворення об'єктів тваринного світу, а також в інших випадках, передбачених законом[56].

Охорона від самовільного використання та інших порушень щодо порядку використання об'єктів тваринного світу передбачені законами України, КУпАП, Кримінальним кодексом України тощо. Відповідно до абз. 7 ч. 2 ст. 63 Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894 відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу несуть особи, винні в самовільному випалюванні сухої рослинності або її залишків [14]. Відповідальність за цей адміністративний проступок передбачено ст. 77-1 КУпАП. З-поміж інших шкідливих наслідків, випалювання рослинності призводить до загибелі диких тварин та інших живих організмів, погіршення та знищення середовищ існування об'єктів тваринного світу[57].

Охорона середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин та запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів.

Сучасні агроландшафти України відзначаються значним втратним впливом на природне середовище та специфічними коливаннями умов для тварин, які зумовлені агротехнічними особливостями вирощування сільськогосподарських культур. Після збору врожаю, природне середовище на основних земельних ділянках піддається руйнуванню, а після завершення посівних робіт поступово відновлюється. Ця інтенсивна «пульсація» екологічних умов агроценозів призводить до спонтанних переселень тварин у межах року, що супроводжується зростанням смертності та зниженням успішності розмноження популяцій.

Основними причинами ситуації, що склалася, є:

не відведення у процесі паювання певного відсотку орних земель під буферні зони природоохоронного значення будь-якої форми власності;

нищення галузі скотарства, а разом з нею розорювання чи занедбання штучних пасовищ і сіножатей та, головне, різке скорочення багатопільних

сівозмін, які передбачали утримання значних площ під багаторічними травами – найважливішою групою цілорічно доступних кормових та виводкових стацій для осілих на орних землях видів тварин;

переорієнтація галузі рослинництва на рейки ринкових відносин, що спровокувало тотальне поширення монокультурного землеробства з переважанням у посівних площах адвентивних високостеблових зернових та олійних культур – малопридатних стацій для існування аборигенної мисливської фауни;

масовий перехід до технологій зяблевого обробітку ґрунту, спровокований змінами клімату, агротехнологічними новаціями та суто економічними мотивами через щовесняні зростання цін на паливо-мастильні матеріали[58].

В той же час, законодавець сьогодні зобов'язує підприємства, установи, організації та громадян до вжиття заходів з запобігання загибелі тварин під час проведення сільськогосподарських робіт (ст. 40 закону України «Про тваринний світ»). У ст. 48 «Охорона тварин під час застосування пестицидів і агрохімікатів» закону України «Про тваринний світ» встановлено, що Підприємства...зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення запобігання захворюванню і загибелі тварин під час зберігання, транспортування та застосування пестицидів і агрохімікатів[14].

Разом з тим багато нормативних актів взагалі не враховує охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин та запобігання загибелі тварин, наприклад, у «Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні», що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 р. № 295 (Редакція від 17 вересня 2020)[59], взагалі нічого не говориться про вплив агрохімікатів на тваринний світ на їх їх репродуктивний потенціал. *Саме тому пропонуємо у Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до*

використання в Україні» від 4 березня 1996 р. № 295 внести зміни та доповнення наступного змісту: «Під час проведення державних випробувань агрохімікатів установами враховується їх вплив на тваринний світ. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу контролюють проведення державних випробувань агрохімікатів установами».

Слід також звернути увагу на дисбаланс у правах та повноваженнях основних та другорядних (співкористувачів) користувачів сільськогосподарськими угіддями, а також на незадовільний рівень контролю державними екологічними службами виконання покладених на них обов'язків. Згідно чинного законодавства співкористувачі, які в даному випадку представлені користувачами мисливських угідь, повинні отримувати погодження від основних користувачів (аграріїв) на ведення своєї діяльності. В той час працівники мисливських організацій не наділені державою повноваженнями які дають змогу їм контролювати агротехнічну діяльність основних користувачів хоча б на рівні громадських інспекторів з охорони довкілля. Отже працівники мисливського господарства, які мають безпосередню зацікавленість у збереженні ресурсів дичини, позбавлені основних законних повноважень у інспекції юридичних осіб. Варто зауважити про відсутність чітких механізмів ідентифікації та відшкодування збитків заподіяних сільгоспвиробниками мисливському господарству. Адже, крім випадків отруєння пестицидами, масову загибель тварин важко обліковувати і практично не можливо інкримінувати аграріям. Як результат, кількість правопорушень, зафіксованих з цього приводу державними екологічними інспекціями, залишається аномально низькою на одиницю площі та душу населення[60].

У зв'язку з вищезазначеним вважається за необхідне збільшити обсяг прав основних і другорядних користувачів угіддями, розробити ефективну системи моніторингу, ідентифікації та відшкодування збитків заподіяних довкіллю в процесі екологічно несумлінного землеробства чи мисливського господарювання.

4. *Формування екологічної мережі, створення державних заповідників, заказників і визначення інших природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні.*

Держава всі сили направляє на збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екомережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття[61].

В Україні збереження біологічного різноманіття окремих компонентів довкілля передбачено законами України «Про затвердження Загально-державної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» № 2333-III від 22 березня 2001 року, «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.» № 1989-III від 21 вересня 2000 року, постановами Кабінету Міністрів України № 977 від 16 вересня 2009 р. «Про затвердження Державної програми «Ліси України» на 2010–2015 рр.», «Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р. тощо. Щодо Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр, необхідно зауважити, що вона мала ряд недоліків та вкрай погано виконувалася, деякі цілі (наприклад, обсяги залуження деградованих сільськогосподарських угідь) не виконані зовсім, також по ній не було підготовлено належного звіту про її виконання. Потужним та багатообіцяючим став в свій час Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, який запроваджував європейські екологічні стандарти та був передбачений як середньостроковий пріоритет дій Уряду. Документ

запроваджував екологічні норми та стандарти в державному управлінні, а також передбачав низку заходів для зменшення забруднення атмосферного повітря та води. Разом з тим, він не був реалізований в повному обсязі, так як почалася війна і питання екологічної забрудненості набули світових масштабів, а знищення природних ресурсів на території України мають незворотні наслідки. Трагедія підриву Каховської ГЕС не може бути прорахована. В наслідок цієї трагедії загинуло більше 20 тисяч тварин. Це ендемічні види, що зустрічалися лише на півдні України. У пониззі Дніпра фінішна пора нересту втрачена, що призвело до руйнування природних умов для цінних рибних видів і спричинило їх загибель. Ця ситуація завдала серйозної шкоди економіці України та місцевому населенню і спричинила значні збитки рибному господарству і системі земельної меліорації в південному регіоні. За попередніми оцінками водним ресурсам України завдано збитків на 2 млрд гривень, під загрозою знищення опинилися більше трьохсот видів тварин та рослин. Висихання великого водосховища площею понад 2 тисячі квадратних кілометрів призвело до масового вимирання риби, безхребетних тварин, молюсків, ракоподібних і рідкісних видів, які раніше населяли ці водоймища. Більше того, така ситуація спричинить поступово зміну кліматичного режиму в даному регіоні. Зазначена трагедія та інші природні катастрофи, спричинені війною потребують внесення кардинальних змін та доповнень до діючої Стратегії.

Саме тому, на сьогодні пропонується *запровадження санітарно-рятувальної екомережі, створення державних заповідників* на території яких пропонується запровадити наступні заходи:

- 1) розробити методологію охорони структурних елементів екомережі на рівні законодавчого вирішення питань землекористування;
- 2) визначити цінні з природоохоронної точки зору території з метою їхнього резервування для можливого заповідання;
- 3) здійснити інвентаризацію і створення кадастру всього видового різноманіття України з наступним забезпеченням моніторингу;

4) визначення цінних з природоохоронної точки зору територій з метою їх резервусприяння підвищенню відсотку територій природньо-заповідного фонду, особливо у східних і південних регіонах України.

5. *Встановлення особливого режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.*

Важливою правовою формою охорони тваринного світу, особливо рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення в природних умовах тварин є ведення Червоної книги України. Останньою редакцією Червоної книги, яка діє і на сьогоднішній момент, є редакція 1994 р. Відповідно до статті 3 Закону України «Про Червону книгу» від 07 лютого 2002 р. Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення. Ст. 13 вказаного закону встановлено, що залежно від стану та ступеня загрози зникнення видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України, вони поділяються на такі категорії: 1) зниклі - види, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природі чи спеціально створених умовах; 2) зниклі в природі - види, які зникли в природі, але збереглися у спеціально створених умовах; 3) зникаючі - види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоімовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій; 4) вразливі - види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії зникаючих, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій; 5) рідкісні - види, популяції яких невеликі і на даний час не належать до категорії зникаючих чи

вразливих, хоча їм і загрожує небезпека; 6) неоцінені - види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих чи рідкісних, але ще не віднесені до неї; 7) недостатньо відомі - види, які не можна віднести до жодної із зазначених категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації. Національною комісією з питань Червоної книги України можуть бути внесені пропозиції про встановлення й інших категорій видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України. Підставою для занесення видів тваринного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони. Пропозиції про занесення до Червоної книги видів тваринного світу можуть вносити відповідні науково-дослідні установи, державні і громадські організації, окремі фахівці, вчені. Рішення про занесення видів тваринного світу до Червоної книги приймається Мінприроди України за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України. Перебування на певній території видів, занесених до Червоної книги, є підставою для оголошення такої території об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення. Види тваринного світу, занесені до Червоної книги, які внаслідок вжитих природоохоронних заходів на підставі результатів наукових досліджень визнані такими, що знаходяться поза загрозою зникнення, підлягають виключенню з Червоної книги[48].

6. *Розведення в неволі рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, створення центрів та «банків» для зберігання генетичного матеріалу.*

В Законі України «Про Червону книгу України» визначення «рідкісних» видів тваринного світу та «зникаючих» видів тваринного світу надано в контексті розкриття змісту таких категорій об'єктів Червоної книги України як «рідкісні види» та «зникаючі види» (абзаци 4, 6 ч. 1 ст. 13), а саме: «рідкісні» види диких тварин – це види, популяції яких невеликі і на даний час не належать до категорії зникаючих чи вразливих, хоча їм і загрожує небезпека; в той же час,

«зникаючі» види диких тварин визначено, як види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоймовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій [48].

На думку В. Є. Флінта, вираз «рідкісні види» об'єднує декілька відмінних понять. Воно не є адекватним виразам «рідкісна марка» або «рідкісна книга». Рідкісні види – це всі види тварин і рослин, яким в тій чи іншій ступені загрожує зникнення. Самі ступені небезпеки дуже відмінні, від прямої та безпосередньої загрози вимирання до потенційної можливості. Як зазначає вчений, в англійській мові є дуже вдалий вираз «endangered», що в перекладі означає дослівно «загрозливі», «ті, що перебувають в небезпеці». Відповідно, на думку вченого, і ми з цим погоджуємося, з практичних міркувань, говорячи про рідкісні види, необхідно розмістити всі категорії видів, які тією чи іншою мірою знаходяться під загрозою, тобто надає цьому терміну розширене тлумачення [62].

На сьогодні охорона диких тварин, розведення їх у неволі зводиться не лише до безпосередньої охорони тварин (а також їх класів, груп, видів, популяцій тощо), а й до охорони середовищ їх існування, шляхів міграції, екосистем тощо (ч. 4 ст. 11, частини 1, 3, ст. 20 Закону «Про Червону книгу України»[48]. В ст.ст. Закону України «Про тваринний світ»: абз. 8 ч. 1 ст. 37 визначено, що охорона тваринного світу забезпечується шляхом: встановлення особливого режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя»; абз. 7 ч. 2 ст. 3 встановлено, що користувачі об'єктами тваринного світу, які здійснюють ведення мисливського та рибного господарства, також зобов'язані: в межах закріпленої території здійснювати охорону об'єктів тваринного світу, дотримуватися режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя» [14].

З метою збереження рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення тварин може здійснюватися розведення і відтворення, а також з цілю

науково-дослідних досліджень з метою підвищення популяції видів та груп, у разі не можливості досягнути цього стану природних умовах. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України видає дозволи на право займатися розведенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення тварин. Науково-дослідні лабораторії та установи займаються дослідженнями щодо можливості збереження генетичного фонду рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, створюють центри та «банки» зберігання необхідного для цього генетичного матеріалу. Зазначена діяльність відбувається за рахунок Державного бюджету України, республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій; фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів. Законом України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 35) передбачено створення зоологічних парків з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження генофонду, вивчення дикої фауни[49].

Зоологічні парки загальнодержавного значення є природоохоронними культурно-освітніми та науково-дослідними установами. На території зоологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню сприятливих умов для життя тварин цих парків. З метою забезпечення виконання цих завдань на території зоологічних парків виділяються зони: експозиційна, яка призначена для стаціонарного утримання тварин і використання їх у культурно-пізнавальних цілях; наукова, в межах якої проводиться науково-дослідна робота і відвідування її дозволяється в порядку, встановленому адміністрацією парку; рекреаційна, яка призначена для організації відпочинку та обслуговування відвідувачів парку; господарська зона, для розміщення допоміжних господарських об'єктів. Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, в тому числі тварин, які існують на цих територіях, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них

територіях установлюються охоронні зони. В разі необхідності охоронні зони можуть установлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва[54].

Створення і поповнення зоологічних колекцій (живих колекцій зоопарків, зоосадів, океанаріумів тощо, а також у вигляді колекцій опудал, препаратів, частин залишків тварин) шляхом вилучення тварин з природного середовища провадяться підприємствами, установами, організаціями і громадянами лише за дозволами, що видаються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України. Зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність і мають загальнодержавне значення, підлягають державному обліку. Створення, поповнення, зберігання, використання, відчуження та державний облік зоологічних колекцій, торгівля ними, а також ввезення в Україну, пересилання і вивезення за її межі здійснюються за правилами, що встановлюються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України. Переселення тварин у нові місця перебування, акліматизація нових для фауни України видів диких тварин, а також заходи щодо схрещування диких тварин допускаються в науково-дослідних та господарських цілях з урахуванням науково обґрунтованих експертних висновків з дозволу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та погодженням із спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади в питань мисливського господарства та полювання і рибного господарства. Забороняються самовільне переселення, акліматизація і схрещування диких тварин. Підприємства, установи, організації та громадяни, які утримують або розводять у напіввільних умовах чи в неволі диких тварин, а також свійських тварин, які можуть схрещуватися з дикими тваринами або заподіяти їм шкоду, зобов'язані вживати заходів до запобігання виходу цих тварин у природне середовище. Створення нових штамів мікроорганізмів,

біологічно активних речовин, виведення генетично змінених організмів, виробництво інших продуктів біотехнології здійснюються лише в установленому порядку і за наявності позитивних висновків державної екологічної експертизи[54].

Сучасний стан розведення в неволі рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, створення центрів та «банків» для зберігання генетичного матеріалу мають значні проблеми, що пов'язані з державним фінансуванням та війною і Україні. На сьогодні дуже багато зоологічних парків на зоологічних колекцій знищено або постраждали саме тому сьогодні необхідним є:

підвищення державного фінансування на відновлення зоологічних парків та зоологічних колекцій, покращення рівня утримання диких тварин;

удосконалення нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої фауни, що перебувають під загрозою зникнення;

створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних видів тварин, що перебувають під загрозою зникнення;

вжиття заходів з припинення зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації.

7. Здійснення контролю у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Державний контроль в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, згідно ст. 57 закону України «Про тваринний світ», здійснюється Кабінетом Міністрів України, місцевими державними адміністраціями, радами та їх виконавчими органами, спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади з питань охорони довкілля, мисливського господарства та полювання і рибного господарства та їх територіальними органами, іншими державними органами. Порядок здійснення державного контролю визначено законами України, відповідно до приписів яких встановлено, що уповноважені органи при здійсненні контрольних функцій

мають право: викликати посадових осіб, громадян України та іноземців для дачі усних або письмових пояснень у зв'язку з порушенням ними законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу; безперешкодно відвідувати територію і приміщення підприємств, установ та організацій, які здійснюють добування, утримання, зберігання або переробку об'єктів тваринного світу, з метою здійснення нагляду за дотриманням вимог законодавства про охорону, використання і відтворення тваринного світу; визначати розмір збитків, завданих об'єктам тваринного світу, за затвердженими таксами та методиками; анулювати видані ними дозволи чи інші передбачені законодавством документи на право добування та утримання об'єктів тваринного світу в інших цілях, а також на право переселення, акліматизацію та утримання в неволі чи напіввільних умовах цих об'єктів тваринного світу; складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. Посадові особи компетентних органів, а також підприємств, установ і організацій, що здійснюють охорону, використання і відтворення тваринного світу відповідно до ст. 60 закону України «Про тваринний світ» мають право: перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів; доставляти осіб, які порушують фауністичне законодавство, до міліції чи в приміщення виконавчого органу сільської, селищної ради; вилучати в порядку, визначеному законом, у осіб, які порушують законодавство в галузі охорони і використання тваринного світу, знаряддя добування тварин (у тому числі водних), транспортні (в тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що були знаряддями правопорушення, незаконно добуту продукцію, а також відповідні документи (крім громадських інспекторів); проводити фотографування, звукозапис, кінозйомку та відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, складати протоколи про правопорушення в цієї галузі. Для здійснення державного

контролю у складі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади та їх територіальних органах можуть створюватися спеціальні підрозділи[14;54].

8. *Встановлення науково обґрунтованих нормативів і лімітів використання об'єктів тваринного світу та вимог щодо засобів їх добування, та регулювання вилучення тварин із природного середовища для зоологічних колекцій.*

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України відповідно до Інструкції про застосування порядку установа лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення [63] встановлює ліміти на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення для підприємств, установ, організацій, інших землевласників або землекористувачів у власності (користуванні) яких знаходяться природні ресурси в межах цих територій та об'єктів, за винятком корисних копалин, водних ресурсів, видів тварин і рослин, що занесені до Червоної книги України та рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України. Ліміти визначають обсяги використання природних ресурсів, у межах яких видаються дозволи на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Якщо використання водних біоресурсів здійснюється у межах території або об'єкту природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, який є частиною водного об'єкту загальнодержавного значення, ліміт на таке використання встановлюється із врахуванням ліміту або прогнозу допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення[63].

9. *Надання допомоги тваринам у разі захворювання, загрози їх загибелі під час стихійного лиха і внаслідок надзвичайних екологічних ситуацій.*

У разі виникнення стихійного лиха та надзвичайних екологічних ситуацій, які загрожують існуванню тварин, користувачі об'єктами тваринного світу

зобов'язані відповідно до законів України «Про тваринний світ», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» та інших нормативно-правових актів надавати допомогу диким тваринам і негайно інформувати про це Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Порядок створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин, а також порядок розміщення в них диких тварин і їх утримання визначаються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, за погодженням з Державною службою України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, та відповідними уповноваженими центральними органами виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу (Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України)[14]. Створення Центрів порятунку та реабілітації диких тварин відбувається в межах території або об'єкта природно-заповідного фонду. Діяльність Центру може включати такі напрями: надання невідкладної ветеринарної допомоги диким тваринам; фізична та/або психічна реабілітація диких тварин; карантинування диких тварин; підготовка диких тварин до їх випуску в дику природу та повернення у дику природу реабілітованих диких тварин, які адаптовані до життя у стані природної волі, у разі такої можливості та дотримання відповідних умов; утримання диких тварин в умовах, що відповідають їх видоспецифічним потребам; передання диких тварин до інших реабілітаційних центрів чи притулків у разі наявності більш прийнятних умов та можливостей; здійснення екологічної та освітньо-виховної діяльності у сфері охорони навколишнього природного середовища, збереження та відтворення диких тварин; запобігання жорстокому поводженню з дикими тваринами; організація робіт з порятунку, транспортування, лікування та утримання хворих і травмованих диких тварин; розроблення та реалізація національних та міжнародних заходів щодо збереження біорізноманіття; пропаганда необхідності збереження навколишнього природного середовища; розроблення методик реабілітації та утримання диких тварин у неволі або напіввільних умовах, методик їх адаптації до випуску в дику природу. Фінансування Центру

здійснюється відповідно до законодавства України за рахунок: доходів від екскурсійної, культурно-освітньої, екологічної, освітньо-виховної, продажу сувенірної продукції, іншої діяльності, що не суперечать його цільовому призначенню; коштів благодійних фондів; цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ і організацій, у тому числі міжнародних, громадян, а також іноземних юридичних осіб і фізичних осіб - іноземців, інших не заборонених законодавством джерел[64]. На нашу думку, залишати Центр на самофінансуванні є не вірною ідеєю, так як від роботи центру залежить врятування та лікування всіх суб'єктів тваринного світу, що постраждали під час стихійного лиха і внаслідок надзвичайних екологічних ситуацій, а накопичення бюджету центру є не рівномірне і не постійне, саме тому *пропонуємо внести зміни до п. 12 Порядку створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин наступного змісту: «Фінансування Центру на наступний день після стихійного лиха і надзвичайних екологічних ситуацій здійснюється державою до вирішення проблеми в повному обсязі».*

10. Регулювання вивезення за митний кордон України об'єктів тваринного світу.

Відповідно до статусу суб'єкта, який здійснює перевезення (громадянин – фізична особа чи суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності), і видів тварин, які переміщуються через кордон законодавством визначено регулювання вивезення за митний кордон України об'єктів тваринного світу. Стосовно статусу суб'єкта, який здійснює переміщення живих тварин через митний кордон України, законодавець досить чітко визначився в Митному кодексі України, ч. 1 ст. 378 якого передбачає: «Пропуск на митну територію України товарів, що класифікуються в 1–24 групах УКТ ЗЕД та ввозяться громадянами для вільного обігу, в будь-яких обсягах не дозволяється»[65]. Відповідно до Митного тарифу України всі живі тварини, крім окремих позицій (морепродуктів, культур мікроорганізмів, пересувних звіринців тощо), належать до групи 1 УКТ ЗЕД[66]. В той же час ст. 53 закону України «Про тваринний світ» встановлено спеціальну

компетенцію Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо затвердження правил транскордонного переміщення об'єктів тваринного світу.

Щодо переміщення через митний кордон України представників тваринного світу, то митне оформлення залежить від особливостей видового складу тварин, які переміщуються. Особливо треба відмітити переміщення об'єктів, які захищаються Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення[67]. Указана Конвенція вимагає від митних органів України дотримуватися правил міжнародного переміщення зразків тварин і рослин, які захищаються цією Конвенцією, зокрема попереднього отримання та пред'явлення дозволів на імпорт чи експорт тварини, який, у свою чергу, передбачає досить ґрунтовну перевірку: мети переміщення, умов для утримання та догляду, наслідків для популяції. Така перевірка здійснюється відповідними науковими й адміністративними органами країн. Не зникаючі тварини переміщуються на загальних підставах за умови виконання вимог ветеринарного законодавства. Таким чином можна констатувати, що законодавство України не передбачає особливих процедур захисту тваринного світу України для не зникаючих видів. В той же час Митний кодекс України не диференціює тварин на диких та свійських, саме тому перелік документів та процедура для перевезення тварин через митний кордон є ідентичним, що, безумовно, спонукає до корупційних схем щодо торгівлі дикими тваринами. Саме тому, *пропонуємо запровадити документ про походження митного кордону дикою твариною, який на підставі проведеної експертизи, буде видавати Державна екологічна інспекція України, де буде міститися: вид, група та підгрупа тварини, місто її перебування, власник, обставина набуття власності. На підставі даного документа та інших документів, передбачених законодавством України, дика тварина буде перетинати митний кордон нашої держави.*

Також слід зазначити, що у правовому регулюванні суспільних відносин щодо вивезення з України або ввезення на її територію об'єктів тваринного світу існує ще одна значима прогалина. Зокрема, наказом Міністерства юстиції

України від 8 жовтня 2015 р. № 1915/5 було скасовано рішення про державну реєстрацію наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 8 вересня 1999 р. № 204 «Про затвердження Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний контроль та в зоні діяльності регіональних митниць і митниць»[68]. З метою посилення екологічного контролю у пунктах пропуску через державний кордон необхідно, на нашу думку, затвердити нове *Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України*.

11. *Запобігання проникненню в природне середовище України чужорідних видів диких тварин та здійснення заходів щодо недопущення негативних наслідків у разі їх випадкового проникнення.*

Одним з негативних наслідків незаконного вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного світу є проблема збільшення інвазивності інтродукованих видів тварин. До інвазивних (чужорідних) видів належать немісцеві види, інтродуковані навмисно або ненавмисно поза межі їх природних оселищ, розмножуються і поширюються способами, що чинять шкоду для середовища, в яке вони були внесені. Інвазивні види тварин становлять найбільшу загрозу для світового біорізноманіття [69]. Поширення чужорідних видів призводить до біологічного засмічення, а його набагато складніше подолати, ніж хімічне, оскільки всьому живому притаманне розмноження. Звісно, не всі чужинці несуть в собі небезпеку для природних екосистем. Серед інвазійних видів тварин, що мають певний негативний вплив, на території області зустрічаються найчастіше хребетні, такі як сріблястий карась (*Carassius auratus gibelio*), ондатра (*Ondatra zibethicus*), норка американська (*Mustela vison*), собака єнотоподібний (*Nyctereutes procyonoides*).

Що робити з інвазивними видами — питання не просте, в тому числі і в етичному аспекті. Пряме знищення не рідко буває дуже дорогим та складним процесом. Саме тому першим етапом в боротьбі з інвазивними видами має бути

заборона на їх розмноження та поширення. Кожен вид має розглядатись індивідуально, в залежності від його інвазивних якостей.

12. Створення системи державного обліку, кадастру та моніторингу тваринного світу.

Ведення обліку тварин та обсягів їх добування встановлюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони довкілля за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань статистики, заінтересованими органами виконавчої влади та відповідними науковими установами. Форма звітів про державний облік тварин та облік обсягів їх добування, порядок їх заповнення та періодичність подання затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань статистики за поданням спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань мисливського господарства та полювання, рибного господарства, погодженим із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища[54].

Державний кадастр тваринного світу - це сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність і стан, характеристика середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу. Державний кадастр тваринного світу ведеться відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» від 15 листопада 1994 року на всій території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні. Ведення кадастрових робіт на територіях, що не перебувають під її юрисдикцією, Україна здійснює відповідно до укладених міжнародних договорів. Державний кадастр тваринного світу видається один раз на п'ять років[70].

Ведення державного кадастру тваринного світу передбачає виконання таких кадастрових робіт, як: визначення конкретних територій (акваторій), де

будуть проводитись кадастрові роботи; проведення експедиційних робіт (спостереження і вивчення чисельності, стану та Інших характеристик тваринного світу безпосередньо у природному середовищі); аналіз даних, одержаних під час проведення експедиційних робіт, а також даних, що містять у матеріалах державного лісовпорядкування, впорядкування мисливських угідь, державному лісовому, водному та земельному кадастрах, державній та відомчій статистичній звітності, про стан тваринного світу, чисельність і обсяги господарчого використання диких тварин; оброблення, аналіз і узагальнення отриманої інформації, її підготовка до розгляду в Мінприроди і видання державного кадастру тваринного світу. До тварин, які підлягають обліку і занесенню до кадастру, належать: тварини, визначені в установленому порядку як об'єкт мисливства, промислові водні безхребетні і промислові морські ссавці, комахи (шкідники лісу і рослин, корисні для лісу і сільськогосподарських культур); тварини, занесені до Червоної книги України, тварини, що знаходяться в межах територій об'єктів природно-заповідного фонду України, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу[70; 54].

Моніторинг тваринного світу є складовою частиною моніторингу навколишнього природного середовища і здійснюється відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Положення про державну систему моніторингу довкілля, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року. Моніторинг тваринного світу є системою спостережень, збирання, обробки, передавання його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень. Моніторинг тваринного світу здійснюють центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади з питань лісового господарства, інші органи публічної влади, а також підприємства, установи, організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану об'єктів тваринного світу та навколишнього природного середовища[47; 71].

13. Стимулювання діяльності, спрямованої на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу.

Відповідно до встановленого завдання стимулювання діяльності, спрямованої на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу запроваджено Державний фонд стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, який є бюджетною установою, що забезпечує цільове фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, в тому числі наукових досліджень з цих питань, та заходів, пов'язаних із впровадженням економічного механізму забезпечення охорони навколишнього природного середовища за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі. Даний фонд має наступні завдання:

здійснює стимулювання і фінансування природоохоронних заходів за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі, на безповоротній основі, на умовах повернення (як пільгових коротко- і довгострокових позичок) та на умовах здешевлення кредитів комерційних банків (як відшкодування відсотків за кредитами комерційних банків);

організовує конкурси (тендери) з метою відбору проектів та програм здійснення природоохоронних заходів, які фінансуються за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі державного бюджету та інших коштів, визначених у державному бюджеті на відповідні цілі[72].

Відповідно держава застосовує систему засобів стимулювання, спрямованих на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу, наприклад, економічні стимули, що спрямовані на раціональне використання природних ресурсів.

1.4. Державна політика щодо охорони тваринного світу

Значення тваринного світу для будь-якої сучасної держави, у тому числі й для України, важко переоцінити, оскільки він є невід'ємним компонентом навколишнього природного середовища, національним багатством, джерелом духовного та естетичного збагачення та виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей [73, с.308]. Звідси витікає що тваринний світ є структурним елементом системи національної безпеки України, від якої в повній мірі залежить стабільність економічного та соціального розвитку нашої держави. Саме тому велику увагу державою приділено комплексному та стабільному розвитку тваринного світу, його раціональному використанню та збереженню в межах державної політики України.

Перед тим, як розглянути сутність та особливості державної політики щодо охорони тваринного світу, необхідно з'ясувати поняття «політика» та «державна політика».

Щодо поняття «політика», то воно походить від давньогрецького слова «politike», яке перекладається як «державна діяльність». Вона представляє собою складний набір відносин, що включають у себе елементи згоди, підпорядкування, панування, конфлікту та боротьби. Ці відносини виникають між різними суб'єктами, такими як групи, класи, нації, соціальні прошарки, індивідуальні особи (внутрішня політика), а також між державами (зовнішня політика). Основною метою політичних процесів є завоювання чи утримання влади, а також організація та використання нею.

Політика може бути розглянута в двох аспектах:

як курс і напрям рішень – в цьому випадку вона є основою для вироблення та прийняття різних рішень та заходів для досягнення конкретних завдань. Наприклад, «міжнародна політика уряду» визначає стратегічні напрямки

відносин з іншими країнами, а «торговельна політика фірми» визначає підходи до управління торговельними операціями;

як мистецтво управління - вона охоплює більш широкий спектр функцій, таких як організація життя громадян, розподіл та перерозподіл ресурсів, підтримання порядку та забезпечення внутрішнього і зовнішнього миру, а також контроль за суспільством і індивідуальними особами.

Політика, як поняття, дуже багатозначна та складна інституція, і її можна визначити через різноманітність її аспектів. Поняття «політика» може включати в себе як рішення, прийняття заходів та боротьбу за владу, так і організацію життя суспільства, розподіл ресурсів і забезпечення порядку в суспільстві. Американський соціолог Толкотт Парсонс зауважував, що політика стає важливою, коли вона впливає на організацію та мобілізацію ресурсів, необхідних для досягнення мети конкретного колективу чи спільності. Таким чином, можна сказати, що політика відображається в усіх аспектах суспільного життя і є необхідним чинником управління суспільством та його розвитку[74].

Відзначимо, що «двоїстість» взагалі характерна для поняття «політика» в його вживанні, й саме воно приховує його можливе значення.

Тож, будь-яка політика держави є діяльністю з управління відповідними процесами в суспільстві. Це є традиційне уявлення про політику як про управління суспільством. Поширеним також є погляд на політику як на регулювання відносин між різними соціальними верствами, групами, державними утвореннями. Існує також розуміння політики як сфери боротьби різних суспільних груп і осіб за владу. Слід підкреслити, що розуміння політики як соціального інституту обумовлене наявністю такого джерела державної могутності, як влада. Виділення категорії влади як визначальної ознаки впливає з того, що сфера політики охоплює не тільки державну політичну систему, а й виходить за її межі. Із зростанням різноманітності інтересів і ускладненням форм людської діяльності зміст політики не обмежується тільки державно-організованою діяльністю, вона проникає у сферу взаємодії індивідів у сфері реалізації їхніх приватних інтересів [75, с. 65].

Ф. Гудноу в роботі «Politics and Administration», посилаючись на словник «Century Dictionary», визначав політику як діяльність, керівництво або вплив через партійну систему політики уряду на громадян, які включають не лише урядову етику, а мистецтво впливу на публічну думку, приваблювання та розпорядження голосами виборців, отримання та розподіл суспільних цінностей [76, с. 26; 77].

В. Ф. Халіпов визначав, що політика, будучи похідною від влади, будучи її функцією, характеризує основні напрямки діяльності влади, звичайно ж має право мати власну науку. Але не є справою науки про політику (політології) затуляти і принижувати науку про владу. Політика - це характер участі влади в чому-небудь, ступеня її впливу, певний вплив має й партія, що реалізує конкретний вид влади на сцені життя [78, с. 43].

Великий німецький вчений Макс Вебер, відповідаючи на питання *«Що таке політика?»* говорить, що політика означає прагнення до участі у владі, або до здійснення впливу на розподіл влади, чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей або окремими людьми. Хто займається політикою, той прагне влади. Чому і для чого? Або до влади як засобу, як можливості, що підпорядковані іншим цілям, ідеальним чи егоїстичним, або до влади «власне неї самої, щоб насолоджуватись почуттям престижу, яке вона дає» [Ошибка! Закладка не определена.].

Відповідно до зазначеного, на нашу думку, **політика**, як філософська категорія – *визначає інструмент впливу на певних суб'єктів з метою досягнення мети, покладеної в основу ідеології політичного курсу.*

Похідним від поняття «політика» є категорія «державна політика», оскільки державна політика прямо або опосередковано пов'язана з організацією й функціонуванням державної влади, із засобами й методами діяльності держави. Звідси випливає важливий висновок про те, що поняття «політика» і «державна політика» співвідносяться як родове та видове поняття, оскільки державна політика – це і є політика стосовно конкретно-історичних умов життя й організації суспільства [79, с. 31; 80, с. 31].

Науковці також трактують «державну політику» по різному. Так, В. Є. Романов, О. М. Рудік, Т. М. Брус під категорією «державна політика» розуміють відносно стабільну, організовану та цілеспрямовану діяльність уряду стосовно певної проблеми, яка здійснюється ним безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства [81; 82, с. 14].

В.В. Тертичка переконаний, що державна політика – це сукупність специфічних, неординарних дій, заходів та інститутів, за допомогою яких відбувається задоволення різноманітних інтересів диференційованого суспільства. Автор вказує на наявність взаємозалежності між економічними, політичними й культурними детермінантами та державною політикою [83, с. 133–135].

І. І. Гаврада стверджує, що державна політика - це систематична та цілеспрямована діяльність органів державної влади, спрямована на вирішення конкретного питання або комплексу питань, яка впливає на життя суспільства, і може проводитися як безпосередньо, так і опосередковано [84, с. 95].

Л.А. Пала стверджує, що державна політика є набором цінностей, цілей та знарядь, пов'язаних із визначенням суспільних проблем, що вимагають уваги [85, с. 176].

І. О. Кресіна визначає державну політику як систему цілеспрямованих заходів, націлених на досягнення певних цілей, які спрямовані на вирішення суспільних проблем, задоволення потреб та інтересів громадян, забезпечення стабільності конституційного, економічного і правового порядку в країні. Вона втілюється через владні структури, які мають єдине право вживати законний примус в інтересах держави. [86, с. 35].

Ю.А. Тихомиров аргументує, що «державна політика» являє собою різнопланове та багатовекторне суспільне явище, що реалізується через відповідні структурні напрями: економічну, культурну, соціальну, монетарну, бюджетну, податкову політики тощо [87, с. 99].

О.С. Кучеренко вважає, що в змісті державної політики переважають три концепції:

1) плюралістична (акцентує увагу на процесі формування та здійснення державної політики в сучасному демократичному суспільстві як мультирівневої конкуренції між впливовими суспільно-політичними групами та об'єднаннями);

2) суспільного вибору (розглядає соціально-політично орієнтованого індивіда як основного носія соціальної активності, а тому на здійснення державної політики значною мірою впливають політичні та державні діячі вищих щаблів управління, що діють на основі вибору раціонального соціального інтересу);

3) детерміністська (становлення та функціонування державної політики визначаються економічними відносинами та відповідним способом виробництва) [88, с. 279].

Аналіз наведених визначень дає можливість виокремити ознаки державної політики:

1. різнопланове та багатовекторне суспільне явище;
2. відносно стабільна, організовану та цілеспрямовану діяльність;
3. набір цінностей, цілей та знарядь, пов'язаних із визначенням суспільних проблем;
4. специфічних, неординарних дій, заходів та інститутів;
5. діяльність органів державної влади, яка впливає на життя суспільства.

Підводячи підсумок, вважаємо, що **державна політика** – *це організована діяльність, що має на меті поставлені завдання та цілі та систему засобів, що застосовується публічною адміністрацією, наділеною владними повноваженнями з метою їх успішної реалізації.*

Щодо політики як системи державних інститутів та системи позадержавних громадських організацій, партій, рухів, які мають на меті вплив на функціонування та розвиток інститутів державної влади, то сферою існування політики саме розроблення «політичного курсу», який визначає «правила гри» для певного соціального середовища, у певний час, він схвалений та приймається соціумом і є основою для діяльності публічної адміністрації. Таким чином,

формування легітимного політичного курсу визначається наявністю послідовності: приватні інтереси – приватні цілі діяльності – публічний інтерес – публічна мета діяльності – вплив, а основою політичної діяльності є визначення публічного інтересу та формування публічної мети. Ця послідовність включає не тільки підґрунтя, що є основою політики, але й механізми формування та реалізації цієї політики, що пов'язане з адміністративною діяльністю [Ошибка! Закладка не определена.].

Відповідно інститут «тваринного світу» потребує державного регулювання у рамках розвитку державної політики. Державна політика щодо розвитку та використання «тваринного світу» повинна відстоювати національні інтереси суспільства і держави щодо збереження, раціонального використання всіх видів тварин, які є найважливішими складовими навколишнього природного середовища, що використовуються чи можуть бути використані у виробничих, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях. Треба зауважити, що біомаса тварин на нашій планеті невелика (близько 2% всього живого), значення їх для біосфери величезне. Це визначається високим рівнем енергетичних процесів у тварин, їх великою рухливістю і винятковою різноманітністю (більше 2 млн. видів, у той час як рослин близько 500 тис. видів). Чисельність тварин в світі та в Україні зменшується не тільки внаслідок прямого знищення, а також внаслідок погіршення екологічних умов[89]. Саме зазначене підтверджує необхідність комплексного вирішення розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Державна політика **щодо охорони тваринного світу** є частиною політики держави щодо охорони навколишнього природного середовища. Її завдання тісно переплітаються з інтересами державної політики у екологічній сфері.

Отже, **державна політика щодо охорони тваринного світу** – це стратегічно визначені завдання та цілі, які реалізуються за певними напрямками діяльності публічної адміністрації, що має повноваження в сфері тваринного світу з метою отримання ефективних результатів щодо якісного розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Державна політика щодо охорони тваринного світу реалізується через визначену Державну програму.

Державні програми є загального та цільового призначення.

Загальні державні програми спрямовуються на розв'язання проблем розвитку держави або значної кількості її регіонів, мають довгостроковий період виконання та виконуються центральними і місцевими органами виконавчої влади [90].

Державні цільові програми – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. Державні цільові програми поділяються на:

- загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку та охорони довкілля, які вони охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і реалізуються центральними та місцевими органами виконавчої влади;

- інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки [91].

На сьогодні зазначений напрям державної політики будується в межах Стратегії державної екологічної політики України[92] та Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки[93]. Безумовно на нього також мав вплив Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки, затверджений розпорядженням КМ України від 25 травня 2011 р. № 577-р[94]

Необхідно наголосити на тому, що встановлені стратегічні завдання, щодо охорони, використання і відтворення тваринного світу, передбачених вище

зазначеними програмними документами, виконуються на незадовільному рівні або не виконуються взагалі, про що свідчить проведений нами аналіз «Оцінки виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки» [95].

«Оцінка виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки» вказує на те, що невиконання значної кількості стратегічних завдань щодо охорони, використання і відтворення тваринного світу, обумовлене необґрунтованими реорганізаційними перетвореннями у системі спеціально вповноважених центральних органів виконавчої влади в цій галузі, зокрема зумовленими проведенням адміністративної реформи 2011–2012 років, недостатньо ефективною діяльністю державних органів, що здійснюють управління та регулювання у розглядуваній галузі й інших уповноважених на це органів відповідно до їх повноважень, незадовільної виконавської дисципліни у вказаних органах, що, в сукупності, призводить до існуючого сьогодні неналежного стану ведення моніторингу, здійснення державного обліку і кадастру, контролю та застосування заходів адміністративного примусу, у тому числі й відповідальності у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу [95]. Невдале виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року призвело до необхідності прийняття у 2019 році Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року, закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, відповідно до якої метою державної екологічної політики визначено досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем [96]. Разом з тим, війна внесла свої суттєві корективи в реалізацію зазначеної Стратегії, життя визначило інші

акценти, проблеми, механізми. Саме тому сучасний стан охорони тваринного світу потребує оновленої комплексної та цілеспрямованої Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року, що буде базуватися на відновленні екосистеми України з урахуванням наслідків війни, проект якої представлено нижче.

Метою цієї державної програми є реалізація державної політики щодо розвитку, відтворення, раціонального використання тваринного світу після воєнний період, удосконалення методів відновлення та збереження.

Завдання державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року:

створення умов для розвитку, збереження та відтворення видів тваринного світу, враховуючи наслідки військових дій, що завдали серйозної шкоди природним умовам і територіям;

запровадження сучасних методів розвитку, відтворення та раціонального використання тваринного світу, з урахуванням зруйнованих екосистем через військові дії;

протидія поширенню інвазивних (чужорідних) видів тварин, які можуть викликати додаткові проблеми вже пошкодженим місцевим мисливським господарствам та відновленню природних ресурсів;

удосконалення системи методів охорони тваринного світу з метою відновлення природних екосистем, які зазнали зруйнування через військові дії;

розробка та впровадження ефективних методів розвитку, збереження та відтворення тварин, з урахуванням пошкоджених територій, що стали результатом військових конфліктів, що привели до замінування територій та інших екологічних проблем;

Ці заходи спрямовані на пом'якшення та компенсацію негативних впливів військових дій, які призвели до екологічних катастроф та знищення природного

середовища, а також на відновлення біорізноманіття та збереження стабільності екосистем.

Об'єктом даної державної програми є весь тваринний світ.

Напрямки державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року:

реалізація заходів щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу;

напрямом розвитку та підвищення рівня ефективності галузі тваринництва у сільськогосподарських підприємствах;

здійснення засад реалізації принципів розвитку, збереження та відтворення тварин;

розвиток комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів у тваринництві;

оцінка та зменшення впливу негативних факторів на об'єкти тваринного світу;

наукове обґрунтування розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу;

науково-експертна оцінка розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу;

доступність позикових коштів для розвитку матеріально-технічної бази;

підвищення кваліфікації та фахового рівня, кадрове забезпечення що до здійснення діяльності по розвитку, збереженню та раціональному використанню тваринного світу;

доступність позикових коштів для розвитку матеріально-технічної бази;

розвиток міжнародного співробітництва щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Система практичних заходів даної державної програми, що спрямовані на вирішення поставлених завдань:

- інвентаризація раритетних компонентів фауни для подальшої оцінки об'єктної репрезентативності тваринного фонду;
- вивчення природних територій для виявлення ділянок, ключових оселищ зникаючих, рідкісних, мисливських та інших видів тварин;
- створення різних об'єктів природно-заповідного фонду з метою збереження та відтворення об'єктів тваринного світу;
- впровадження програм щодо збереження й відтворення популяцій тварин;
- розвиток науково-дослідної діяльності, з метою збереження та відтворення об'єктів тваринного світу;
- моніторинг стану популяцій об'єктів тваринного світу.

Засоби забезпечення реалізації напрямків державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу:

встановлення науково обґрунтованих норм та стандартів щодо розвитку, збереження та раціонального використання об'єктів тваринного світу, з урахуванням зруйнованих природних умов і територій через військові дії;

запобігання загибелі тварин під час виконання виробничих процесів, враховуючи ризики, пов'язані з військовими діями і наслідками екологічних катастроф;

встановлення системи обмежень і регулювань при використанні об'єктів тваринного світу для забезпечення їхньої стабільності та відновлення;

запобігання самовільному використанню об'єктів тваринного світу та незаконному полюванню на них;

охорона середовища існування, умов розмноження і міграції тварин з урахуванням пошкоджених територій та відновлення природних місць існування;

створення державних заповідників, заказників і інших об'єктів, які підлягають особливій охороні, з метою відновлення та збереження пошкоджених екосистем;

ефективна оптимізація інтенсивного кормовиробництва з урахуванням реконструкції та відновлення екологічно пошкоджених територій;

охорона тварин, які занесені до Червоної книги України та до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні, з урахуванням їхньої уразливості;

встановлення науково обґрунтованих лімітів використання об'єктів тваринного світу з урахуванням їхньої кількості та стану популяцій;

розведення в неволі рідкісних та на грані зникнення видів тварин для подальшого відновлення їхніх популяцій;

створення центрів та банків для зберігання генетичного матеріалу та забезпечення його збереження;

проведення інформаційних кампаній та пропаганда гуманного ставлення до тварин та важливості охорони тваринного світу;

встановлення науково обґрунтованих лімітів щодо засобів добування об'єктів тваринного світу для забезпечення їхнього відновлення;

посилення контролю у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу з урахуванням ризиків, пов'язаних із військовими діями;

запобігання проникненню та поширенню чужорідних видів тварин, що можуть завдати шкоди місцевим екосистемам;

урахування екологічних нормативів та здійснення господарської діяльності з урахуванням відновлення та охорони тваринного світу;

стимулювання розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу через реалізацію науково обґрунтованих програм та проектів;

усунення наслідків війни, реконструкція та відновлення природних екосистем та територій, що постраждали внаслідок військових дій, з метою відновлення природного балансу та екологічної стабільності.

Фінансове забезпечення державної програми:

Для фінансування Державної програми передбачено декілька джерел забезпечення коштами. Головним джерелом є державний бюджет України разом із місцевими бюджетами на різних рівнях влади. Фінансування надходить від

суб'єктів господарювання та з позабюджетних джерел, включаючи гранти фондів і міжнародних екологічних організацій.

Організаційне забезпечення

Організаційне забезпечення реалізації Державної програми покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. У разі необхідності коригування програмних завдань, їх змісту та обсягів фінансування буде здійснювати обласна державна адміністрація. Контроль за виконанням програмних завдань та нагляд за станом тваринного світу та біоресурсів покладено на підрозділ, на який покладено функції державного екологічного нагляду в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України.

Висновки до розділу 1

Дослідивши зміст, структуру та особливості адміністративно-правового інституту охорони тваринного світу ми прийшли до наступного.

Ознака «дикості» щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку вони не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина». Не є об'єктами тваринного світу частини диких тварин (роги, шкіра тощо), так як об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага, а частки диких тварин, це продукти виробництва, що утворюються з тваринного світу.

Відповідно встановлено, що тваринний світ – елемент навколишнього природного середовища, що представляє сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин, що постійно чи тимчасово мешкають на території України, та є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей.

Ознаки, що притаманні поняттю «тваринний світ»:

це компонент навколишнього природного середовища;
джерело духовного та естетичного збагачення і виховання людей;
сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних,
циркових та зоопаркових тварин;
постійно чи тимчасова мешкають на території України;
тваринний світ є відновлюваним природним ресурсом;
перебувають у дикій природі, в комунальній чи приватній власності,
можуть повертатися у дике природне середовище;
тварини (також водні живі ресурси) здатні взаємодіяти з навколишнім
природним середовищем;
є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових
продуктів та інших матеріальних цінностей;
зникнення виду не впливає на зникнення тваринного світу.

Охорона тваринного світу – є система взаємодоповнюючих засобів, що
направлені на збереження диких, домашніх, сільськогосподарських,
лабораторних, циркових та зоопаркових тварин та інших об'єктів тваринного
світу їх відтворення та раціональне використання продукції тваринного світу.

В той же час, правова охорона тваринного світу – є урегульована та
визначена правовими нормами система засобів та способів, що використовується
в межах покладених функціональних обов'язків публічними органами
управління, направлена на охорону та раціональне використання тваринного
світу з метою їх збереження та примноження; визначення прав та обов'язків
публічної адміністрації, установ, організацій, фізичних осіб в сфері тваринного
світу.

Аналіз нормативно-правової бази сприяв можливості висновку про
необхідність доповнення закону України «Про тваринний світ» дефініціями
«тваринний світ», «охорона тваринного світу», «правова охорона тваринного
світу».

Доведено, що об'єктами тваринного світу є:

1. дикі тварини (які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі);
2. свійські /сільськогосподарські тварини;
3. безпритульні.

Політика, як філософська категорія – визначає інструмент впливу на певних суб'єктів з метою досягнення мети, покладеної в основу ідеології політичного курсу.

Державна політика – це організована діяльність, що має на меті поставлені завдання та цілі та систему засобів, що застосовується публічною адміністрацією, наділеною владними повноваженнями з метою їх успішної реалізації.

Державна політика щодо охорони тваринного світу – це стратегічно визначені завдання та цілі, які реалізуються за певними напрямками діяльності публічної адміністрації, що має повноваження в сфері тваринного світу з метою отримання ефективних результатів щодо якісного розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Доведена необхідність прийняття оновленої Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено у тексті дисертації).

Відповідно до зазначеного, запропоновано внести зміни та доповнення:
до закону України «Про тваринний світ» ст. 3.

Доведена необхідність внесення змін та доповнень у Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні» від 4 березня 1996 р. № 295 наступного змісту: «Під час проведення державних випробувань агрохімікатів установами враховується їх вплив на тваринний світ. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі охорони,

використання і відтворення тваринного світу контролюють проведення державних випробувань агрохімікатів установами»;

до п. 12 Порядку створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин наступного змісту: «Фінансування Центру на наступний день після стихійного лиха і надзвичайних екологічних ситуацій здійснюється державою до вирішення проблеми в повному обсязі».

Встановлено, що багато зоологічних парків на зоологічних колекцій знищено або постраждали у результаті війни в Україні саме тому сьогодні необхідним є:

підвищення державного фінансування на відновлення зоологічних парків та зоологічних колекцій, покращення рівня утримання диких тварин;

удосконалення нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої фауни, що перебувають під загрозою зникнення;

створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних видів тварин, що перебувають під загрозою зникнення;

вжиття заходів з припинення зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації.

Запропоновано запровадження документу про походження митного кордону дикою твариною, який на підставі проведеної експертизи, буде видавати Державна екологічна інспекція України, де буде міститися: вид, група та підгрупа тварини, місто її перебування, власник, обставина набуття власності. На підставі даного документа та інших документів, передбачених законодавством України, дика тварина буде перетинати митний кордон нашої держави.

Запропоновано затвердити Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ

2.1. Поняття та елементи механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу

Адміністративно-правова охорона тваринного світу є об'ємним та багатофункціональним явищем, яке реалізується через відповідні механізми. На сьогодні в теорії адміністративного права відсутній єдиний підхід до розуміння вказаного явища. Перед тим, як визначитись зі змістом механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу, розглянемо, що охоплює собою поняття «механізму». Треба зауважити, що зміст цього терміну залежить від наукового напрямку, де його використовують. З точки зору технічних наук, механізми бувають різні за конструкцією і призначенням, вони є основою більшості машин, приладів та пристроїв. В юридичних науках поняття «механізм» вживається у переносному значенні й означає «внутрішню будову, систему будь-чого» [97, с. 24–27]. Дещо відрізняється розуміння поняття «механізм» з філософської точки зору – спосіб пояснення дій і об'єктів, які вивчаються у їхній взаємодії, виходячи з механічних закономірностей [98; 99].

Тлумачні словники визначають іноді даний термін з позиції його лінгвістичного змісту. Наприклад, «Словник економіки та права» розкриває термін «механізм» як сукупність організаційних структур, конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі у конкретних умовах відповідні закони [100]. В такому ж ракурсі наведено дане поняття у «Словнику іншомовних слів» - «механізм» як сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ» [101, с. 431]. Поряд з цим «Тлумачний словник економіста» визначає механізм як: «пристрій, прилад, що здійснює ряд певних виробничих операцій», та як «сукупність процесів, прийомів, методів, підходів або здійснення певних дій задля досягнення мети» [102, с.185].

Науковці і галузі права також не мають єдиних підходів щодо розуміння терміну «механізм». Так як у правовому полі використовується багато правових механізмів, кожний з яких має свій зміст та призначення. Наприклад, механізм правового регулювання», «механізм управління», «механізм публічного адміністрування» тощо.

Під якими розуміється:

механізм правового регулювання – це взята в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим») [103 с. 498];

механізм управління розглядають як складову системи управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління [104, с. 47];

механізм публічного адміністрування – це спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони у містах, міста, райони, області, Автономна республіка Крим) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами [105, с. 8-9; 106].

Разом з тим, в праві термін механізм виокремлюється з позиції призначення: структурно-організаційний та структурно-функціональний. Структурно-організаційний механізм характеризується як сукупність певних складників, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів. структурно-функціональний підхід заснований на тому, що увага акцентується не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні. Вчений перевагу надає структурно-функціональному підходу й визначає механізм як організацію практичного здійснення державного управління [107, с. 57–59].

Так як в межах даного дослідження інтерес направлений саме на «механізмі охорони», як основного призначенні держави та публічної адміністрації виконувати покладені на неї обов'язки(в тому числі і щодо тваринного світу), то ми зупинимося детально на адміністративно-проводових характеристиках даного механізму.

Державна охорона направлена на збереження та захист навколишнього природного середовища, захисту екології тощо[108, с. 8-9; 109]. При чому, під захистом розуміється передбачений законом вид і міра можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права [110]. Більш розширено наводиться поняття захисту у постанові Вищого господарського суду України від 29 листопада 2011 р. у справі № 22/5009/3458/11, де визначено, що це вид державно-примусової діяльності, спрямованої на відновлення порушеного права суб'єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов'язку зобов'язаною стороною. Спосіб захисту може бути визначений як концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату. Спосіб захисту втілює безпосередню мету, яку прагне досягнути суб'єкт захисту (позивач), вважаючи, що таким чином буде припинене порушення (чи оспорювання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку з порушенням його прав, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав [[111, с. 61;112]. А в постанові від 08 листопада 2010 р. у справі № 13/212 за наслідком аналізу приписів глави 29 Цивільного кодексу України судді Вищого господарського суду України схиляються до визначення захисту як системи активних заходів, що їх застосовують власник, компетентні державні чи інші органи, спрямовані на усунення порушень права власності, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника. Цивільно-правовому захистові притаманні свої специфічні методи й засоби, які істотно відрізняються від існуючих в інших галузях права. Специфіка захисту права власності передусім полягає в застосуванні таких юридичних

засобів, які забезпечують усунення перешкод у здійсненні права власності та відновлення майнового становища потерпілого власника за рахунок майнових благ порушника чи іншої зобов'язаної особи [111, с. 61; 113].

З наведеного видно, що основною ознакою поняття «захист» є реакція на наявний протиправний вплив, а також поновлення порушеного права. Захист реалізується шляхом застосування встановлених законом заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення порушених прав і вплив на правопорушника.

Відповідно охорона тваринного світу – це складна система передбачених законом правових засобів, які, по-перше, забезпечують стабільний стан відносин в сфері тваринного світу у непорушеному стані, а по-друге, застосовуються для поновлення порушених правовідносин в сфері тваринного світу, для усунення перешкод, що заважають їхньому функціонуванню. В даному випадку з'являється особлива ознака впливу на відносини не тільки на стадії після порушення, а й у процесі самої реалізації публічного права. Отже, правовий захист здебільшого має місце вже після факту порушення права й є складовою більш широкого поняття «охорона правовідносин». Питання захисту правовідносин є складовою загального поняття охорони, яке містить також і механізми реалізації такого права, і способі запобігання його порушенням. Саме тому, результативним з позиції превентивності є охорона правовідносин. Так як правова охорона є не тільки встановленням юридичних засобів, спрямованих на реалізацію суб'єктивного публічного права, а і запобігання порушенням та регулювання правовідносин. Норми про захист правовідносин складають лише певну частину охоронних норм, до яких відносяться запобігання порушенням, і ті, що встановлюють імперативний механізм їх реалізації. Отже, **захист правовідносин сфери тваринного світу – це сукупність заходів, способів та прийомів, спрямованих на відновлення порушеного публічного права в сфері тваринного світу, компетентними публічними органами та посадовими особами, а охорона правовідносин сфери тваринного світу – це діяльність публічної адміністрації по створенню умов, які сприяють функціонуванню та**

розвитку відносин сфери тваринного світу й попереджають вчинення правопорушень у цій сфері.

Підводячи підсумок вищевикладеному, необхідно зазначити, що захист правовідносин сфери тваринного світу є складовою загального (більш ширшого) поняття охорони, яке поряд із захистом права містить також і механізми його реалізації та способи запобігання можливим порушенням в сфері тваринного світу. Різниця між поняттям охорони та захисту правовідносин в сфері тваринного світу простежується в тому, що охорона цих правовідносин направлена на гарантування підстав набуття публічних прав правовідносин в сфері тваринного світу, у той час як під захистом правовідносин в сфері тваринного світу розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного чи оскарженого права в цій сфері.

Охорона адміністративно-правових відносин наділена специфічними особливостями та ознаками.

Адміністративно-правові відносини представляють собою частину суспільних відносин, які виникають у процесі публічного адміністрування та включають організаційні зв'язки між їх учасниками. Це специфічний вид правових відносин, де сторони мають взаємні обов'язки і права. Одна сторона може вимагати від іншої дотримання норм адміністративного права. Невиконання обов'язків або порушення прав може призвести до юридичної відповідальності. Таким чином, адміністративно-правові норми слугують основою виникнення адміністративно-правових відносин. Самі норми безпосередньо їх не створюють, а лише передбачають у загальній формі умови їх виникнення[114].

Адміністративно-правові відносини в сфері тваринного світу є різновидом правових відносин, у яких обов'язки і права сторін мають взаємний характер. Одна із сторін вправі вимагати від другої сторони поведінки, передбаченої адміністративно-правовими нормами. Невиконання обов'язків або порушення прав однієї із сторін в сфері тваринного світу тягне за собою юридичну відповідальність. Таким чином, адміністративно-правові норми в сфері

тваринного світу слугують основою виникнення адміністративно-правових відносин в сфері тваринного світу. Самі норми безпосередньо їх не створюють, а лише передбачають у загальній формі умови їх виникнення[115].

В той же час необхідно наголосити на тому, що «адміністративно-правову охорону тваринного світу» необхідно відрізнити від «адміністративно-правового захисту тваринного світу». Різниця між зазначеними термінами полягає у тому, що в охороні тваринного світу задіяний увесь правовий інструментар, тобто уся сукупність закріплених в Конституції України [116], законодавчих та підзаконних нормативних актах прийомів, методів, способів впливу на суспільні відносини з метою досягнення конкретного результату. У той же час адміністративно-правовий захист тваринного світу пов'язується лише із застосування заходів адміністративного примусу, які викликаються до життя порушеннями правил використання, зберігання та відтворення об'єктів тваринного світу[117, с. 394].

За своїм змістом адміністративні правовідносини у сфері тваринного світу є різноманітними. Це правовідносини з організації охорони тваринного світу, формування системи адміністрування галузю, матеріально-технічного забезпечення тваринного світу тощо. Це можна пояснити тим, що адміністрування сферою тваринного світу регулюється нормами адміністративного права, хоча присутні і норми цивільного та господарського права, але вони виходять за межі нашого дослідження. Однією з визначальних особливостей сучасних адміністративно-правових відносин є те, що вони «виникають у сфері, безпосередньо пов'язаній із владно-управлінською діяльністю, спрямовані на виконання завдань та здійснення функцій адміністрування публічною адміністрацією та окремими організаціями, які наділені функціями публічного управління з метою задоволення публічних або індивідуальних інтересів суб'єктів таких правовідносин». Відповідно у налагодженні дієвого механізму зовнішнього та внутрішнього компонентів публічного адміністрування значну роль відіграє належне законодавство, яким урегульовано сферу тваринного світу, норми якого призначені врегульовувати

відповідні суспільні відносини» [118, с. 235]. Правове забезпечення таких заходів потребує здійснення активної організаційної діяльності, яка фактично виникає в межах правовідносин, а будучи пов'язаною з управлінськими процесами реалізація таких заходів регулюється за допомогою адміністративно-правових норм [119, с. 142]. Організація діяльності в сфері охорони тваринного світу фактично виникає в межах правовідносин, що складаються при застосуванні спеціального механізму.

Механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу має своє функціональне призначення та є видовим елементом механізму публічного адміністрування. На сьогодні існує декілька позицій щодо розуміння змісту «механізму публічного адміністрування». В сучасній науковій літературі його розглядають як: «як сукупність форм, методів та інструментів адміністрування, організаційних структур, а також правових норм» [120, с. 387]; «сукупність інституцій, які створені для розв'язання певних суперечностей, подолання чи попередження проблем у суспільстві та діють на основі конституційно правових норм, прийнятих у державі» [121, с. 17]; «сукупність взаємопов'язаних принципів, методів, інструментів, процедур, організаційних структур, а також правового регулювання» [122, с. 24]. За особливостями побудови механізми публічного адміністрування поділяються на цільові (спрямовані на досягнення певної мети) механізми публічного адміністрування, механізми функціонування системи публічного адміністрування на різних етапах суспільного розвитку країни та механізми здійснення процесу публічного адміністрування різними владними органами та окремими посадовими особами [123, с. 76]. Цільові механізми публічного адміністрування використовуються як органами державної влади, так і органами місцевого самоврядування у якості знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень у функціонуванні або розвитку конкретних об'єктів публічного адміністрування [124].

Виходячи з зазначеного, механізм адміністративно-правовий охорони є цільовим механізмом, який доцільно розглядати з точки зору системного підходу до його елементів та їх взаємозв'язків. Він включає суб'єкт, так і об'єкт

публічного адміністрування, їх взаємозв'язки, що діють в одній системі. Вважаємо, що даний механізм - це цілісна система публічного адміністрування охорони тваринного світу, що складається із організаційної складової (система публічних органів управління(публічна адміністрація)) та забезпечується правовою складовою (нормативно-правовими актами). На нашу думку, з позиції суб'єкта реалізації, **механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу** — це системна діяльність органів публічного адміністрування, наділених владними повноваженнями, направлена на охорону тваринного світу з метою розвитку, збереження та раціонального використання, що діють у межах та спосіб визначені чинним законодавством. Відповідно вважаємо, з позиції функціонального призначення, **механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу** — *це система засобів охорони, що застосовується публічною адміністрацією, в межах її компетенції, що визначена нормами права, з метою розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.*

Елементами механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу є: система правових актів, що включають ратифіковані Україною міжнародні акти та правові акти України; публічна адміністрація, наділена владними повноваженнями щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу; системи засобів, націлені на реалізацію основної мети - розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

2.2 Правове регулювання адміністративно-правової охорони тваринного світу

Суспільні відносини, що створюються при адміністративно-правовій охороні тваринного світу урегульовуються правовими нормами. Правові норми об'єднані в нормативно-правові акти, якими урегульовуються різні суспільні відносини.

Тож, нормативно-правовий акт – це офіційний акт волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми

з метою регулювання суспільних відносин. Або інакше: акт правотворчості, який містить юридичні норми [125, с. 12; 126].

Ознаки нормативно-правового акту:

приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (через референдум);

- завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов’язків;

- приймається з дотриманням певної процедури;

- має форму письмового акта-документа і точно визначені реквізити: вид акта (закон, указ, постанова); найменування органу, який ухвалив акт (парламент, президент, уряд, місцевий орган влади); заголовок (деякі акти, наприклад, розпорядження Кабінету Міністрів України приймаються без заголовка); дата ухвалення акта; номер акта; дані про посадову особу, яка підписала акт;

- публікується в офіційних спеціальних виданнях з обов’язковою відповідністю автентичності тексту офіційного зразка (в Україні закони публікуються у «Відомостях Верховної Ради України», газетах «Голос України» та «Юридичний вісник України»; постанови Кабінету Міністрів – у збірниках постанов уряду України та газеті «Урядовий кур’єр»; закони і підзаконні акти – у часописі «Офіційний вісник України») [126].

Нормативно-правовий акт виконує дві рівнозначні функції: функцію юридичного джерела права і функцію форми права, тобто виступає як спосіб існування і вираження норм права [127, с. 147].

Нормативно-правові акти, якими урегульована адміністративно-правова охорона тваринного світу – це складна система офіційних актів волевиявлення уповноважених суб’єктів, що встановлює приписи, які урегульовують суспільні відносини щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу.

Основним призначенням нормативно-правових актів є правове регулювання суспільних відносин, що приймають упорядкований зміст,

направлений на збереження тваринного світу, можливості його раціонального використання, та відтворення. Від характеру і змісту суспільних відносин, які складають предмет правового регулювання, залежать особливості, характер, способи й засоби правового регулювання [128, с. 118].

В теорії права існують різні концепції щодо розуміння поняття правового регулювання.

Основні позиції з них наступного змісту:

це комплекс юридичних засобів, що має державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, охорони та розвитку [129, с. 7];

це дія права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [130, с. 217].

результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини спеціальної системи правових засобів, тобто норм права, правовідносин [131, с. 48];

здійснюване за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів та ін.) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, охорони, розвитку у відповідності із суспільними потребами [132, с. 145].

Таким чином, думки вчених та науковців зводяться до наступних ознак правового регулювання:

має організаційний та упорядкований характер, тобто здійснюється за допомогою певних правових засобів, які забезпечують його ефективність;

має певний предмет та сферу правового впливу, які усвідомлюються суб'єктами та суспільством і мають для них певне значення;

носить цілеспрямований характер, оскільки виступає певним регулятором суспільних відносин, впорядковуючи їх за допомогою права на рівні суспільства з метою задоволення законних інтересів суб'єктів права. Якщо ж під дією законодавчого акту чи його норм настають наслідки, не передбачені законодавством, а в деяких випадках і такі, що йому протирічать, то такий вплив не може вважатись правовим;

носить результативний характер, так як повинне бути направлене на досягнення певних цілей;

має визначені стадії, які передбачають насамперед: 1) регламентацію суспільних відносин; 2) виникнення суб'єктивних прав та обов'язків; 3) їх реалізацію;

за його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки;

гарантує доведення норм права до їх виконання [133, с. 489].

Розрізняють 4 види сфери правового регулювання, зокрема:

сфера можливого (потенційного) правового регулювання – це та частина суспільних відносин, яка може бути врегульована за допомогою права;

сфера необхідного правового регулювання – це та частина суспільних відносин, яка потребує впливу права для забезпечення інтересів держави, потреб суспільства, соціальних закономірностей

сфера легального (законодавчого) регулювання – це ділянка суспільних відносин, котра фактично регламентована правовими нормами;

сфера правореалізуючого (у т.ч. і правозастосовчого) регулювання – це та частина суспільних відносин, де фактично реалізуються правові норми [129, с. 8].

Підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що **правове регулювання**- це цілеспрямований вплив системи засобів на суспільні відносини з метою їх впорядкування. На підставі даного визначення можна довести, що **правове регулювання адміністративно-правової охорони тваринного світу – це застосування публічною адміністрацією системи адміністративно-правових засобів, з метою врегулювання прав та обов'язків суб'єктів сфери тваринного світу та охорони об'єктів тваринного світу.**

Як ми зазначали вище, система правових норм, правових ідей та принципів, створюють комплексну взаємообумовлену систему правових актів, яким урегульовано предмет, методи та принципи охорони тваринного світу.

У адміністративно-правовій науці існують різні підходи до поділу нормативних актів на певні класифікаційні групи, відповідно до того, що покладено в основу їх класифікації.

Так, В. К. Колпаков класифікує акти публічного управління: за юридичними властивостями – нормативні (правозастосовні, загального характеру), ненормативні (індивідуальні, правозастосовні, правовиконавчі, приватні адміністративні акти, акти реалізації норм адміністративного права). За межами дії (дія актів у просторі й часі): такі, що діють на території протягом визначеного терміну; такі, що діють на частині території без обмежень у часі. За характером компетенції органів, що видають акти: загального (акти Президента України, Кабінету Міністрів України, місцевих державних адміністрацій); галузевого (акти управління галузевих міністерств, комітетів, відомств, а також керівників відділів і служб місцевих державних адміністрацій); функціонального управління (акти функціональних органів управління) [134, с. 230].

Ю. П. Битяк правові акти державного управління розрізняє: – за суб'єктами права видання актів класифікує на акти, які видають Президент України (укази та розпорядження), Кабінет Міністрів України (постанови та розпорядження), центральні та місцеві органи виконавчої влади (міністерства – накази, інструкції, розпорядження в межах своєї компетенції; відомства – накази, постанови, інструкції, правила, положення; місцеві державні адміністрації – приймають рішення та видають розпорядження; керівники відділів, управлінь та інших підрозділів місцевих державних адміністрацій – накази та розпорядження; керівники державних підприємств і установ – накази та розпорядження, можуть також затверджувати нормативні акти, такі як положення і правила). Особливістю управлінських рішень є їх юридичне оформлення: усі рішення виконавчої влади втілюються у відповідну форму, набувають певної юридичної сили та доводяться до виконавців за встановленими каналами інформації [135, с. 143–144].

В.Г. Чорна зазначає що за ієрархію нормативно-правового акту, верховенство або підлеглість і залежить від статусу, ролі й органу, який видає

акт. Так, в залежності від суб'єкта нормотворчості, нормативно-правові акти поділяються на акти, які приймає: Верховна Рада України – закони і постанови; Президент України – укази та розпорядження; Кабінет Міністрів України – постанови і розпорядження; керівники міністерств і відомств – нормативні накази, інструкції, розпорядження, положення, вказівки міністра; голови місцевих (обласних і районних) державних адміністрацій – розпорядження; місцеві ради народних депутатів, їх виконавчі комітети – рішення і нормативні постанови; керівники їхніх управлінь і відділень – нормативні накази; адміністрація державних підприємств, установ, організацій – нормативні накази, статuti, положення та інструкції [136; с.316; 137, с.86; **Ошибка! Закладка не определена.**].

Вищевикладене дає можливість зазначити, що охорона тваринного світу базується на адміністративно-правових нормах, які на сьогодні зосереджено в великому масиві правових актів, що можуть бути класифіковані відповідно до *призначення та обсягу суспільних відносин, на які розповсюджується нормативний акт:*

міжнародні нормативно-правові акти, які направлені на охорону міжнародних скарбів тваринного світу, визначення міжнародних підходів та принципів для його збереження, використання, захисту та які ратифіковано Україною;

загального змісту, направлені на охорону природнього середовища його груп та видів;

спеціального змісту, що урегульовують суспільні відносини безпосередньо охорони тваринного світу. В цій групі можна виокремити нормативно-правові акти, що:

визначають об'єкти тваринного світу, умови їх використання і відтворення в межах охорони;

визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного адміністрування, що є елементом механізму охорони тваринного світу;

встановлюють права та обов'язки юридичних осіб, що зберігають, використовують та відтворюють об'єкти тваринного світу;

визначають права та обов'язки громадян, що зберігають, використовують та відтворюють об'єкти тваринного світу;

визначають порядок використання, зберігання та відтворення об'єктів тваринного світу;

встановлюють юридичну відповідальність за порушення встановлених приписів щодо використання, зберігання та відтворення об'єктів тваринного світу.

При цьому відмітимо, що система нормативно-правових актів та спеціалізованого правового регулювання охорони об'єктів тваринного світу, на сьогодні ще недостатньо впорядковане. В окремих випадках воно недосконале, значною мірою не систематизоване, що вимагає проведення комплексного наукового аналізу правового регулювання адміністративно-правової охорони тваринного світу.

Розглянемо зазначений комплекс нормативно-правових актів.

Перша група, міжнародні нормативно-правові акти, які направлені на охорону міжнародних скарбів тваринного світу, визначення міжнародних підходів та принципів для його збереження, використання, захисту та які ратифіковано Україною.

Основним міжнародним актом є ***Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, ухвалена 19 березня 1979 р. у м. Берн (Швейцарія)***, яка направлена на охорону дикої флори й фауни та їхніх природних місцеперебувань. Також нею урегульовано порядок здійснення контролю за збереженням зникаючих видів тварин, а також передбачений моніторинг популяції тих груп та видів, які знаходяться під загрозою зникнення. Встановлюється, що договірні Сторони у своїй політиці планування забудови і розвитку територій враховують потреби охорони природних територій, що охороняються згідно із попереднім пунктом, для того щоб уникнути будь-якої деградації таких територій або у міру можливості звести її до мінімуму. Даною

конвенцією передбачено, що кожна країна повинна вживати систему різноманітних державно-правових заходів для охорони фауни і флори на її території, передбачаючи заборони всіх форм навмисного відлову та утримання і навмисного вбивства тварин; заборону навмисного знищення місць виведення потомства та відпочинку; навмисних порушень спокою дикої фауни; втручання в життя тварин у період виведення і вирощування потомства та зимової сплячки; навмисного знищення або вилучення яєць з середовищ існування диких тварин чи зберігання цих яєць, навіть якщо вони порожні тощо^[138].

Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, що підписана у 1979 році в Бонні (ФРН), захищає та зберігає наземні і морські мігруючі види тварин і птахів повсюди на шляху їх міграції. У Конвенції доведено, що дикі тварини в усьому їхньому різноманітті є незмінною частиною природної системи Землі і повинні бути збережені для блага людства, саме сторони, що підписали дану конвенцію визнають важливість збереження мігруючих видів і погоджуютьс^я державами ареалу заходів, що вживаються для цих цілей там, де це можливо і необхідно, приділяючи особливу увагу мігруючим видам, статус збереження яких є несприятливим, а також вживаючи індивідуально або у співробітництві заходів, необхідних для збереження таких видів та середовищ їхнього існування^[139].

Крім того, під егідою Боннської конвенції була укладена низка додаткових угод: EUROBATS — угода, спрямована на охорону популяцій кажанів у Європі; Угода про охорону китоподібних Середземного моря, Чорного моря та суміжних акваторій Атлантичного океану; Угода про охорону дрібних видів китоподібних Балтики, Північно-Східної Атлантики, Ірландії та північних морів; Угода AEWA — угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів; Угода про охорону альбатросів і буревісників, Угода про охорону горил і місць їхнього існування^[140, с. 150].

Європейська конвенція про захист домашніх тварин № 125^[141], підписана у м. Страсбурзі 13 листопада 1987 року, яка присвячена гарантіям добробуту не окремих категорій тварин, а «тварин-компаньйонів», тобто, тих які

утримуються в домашніх умовах та які найчастіше зазнають людських знущань. У Преамбулі Конвенції безпосередньо наголошується на цінності життя та благополуччя кожної тварини, а також на тому, що людина має моральне зобов'язання поважати всіх живих істот. Згідно з основним принципом Конвенції щодо утримання домашніх тварин, ніхто не має права завдавати тварині болю, страждання або шкоди, і ніхто не може кинути тварину. Окрім цього у даній Конвенції містяться такі основні визначення, як «домашня тварина» та «безпритульна тварина». Так, відповідно до ч 1. ст. 1 Конвенції, під домашньою твариною мається на увазі будь-яка тварина, яку утримує чи збирається утримувати людина, зокрема у своїй оселі для власного задоволення й товариства. Під безпритульною твариною(ч. 5. ст. 1 Конвенції) мається на увазі домашня тварина, яка або не має притулку, або знаходиться за межами оселі свого власника чи хазяїна й не перебуває під контролем чи безпосереднім наглядом будь-якого власника чи хазяїна [142; 143, с. 258].

Ще одним не менш важливим міжнародним нормативно-правовим актом є *Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах) 1976 року*. Конвенція поширюється на тварин, які розводяться або утримуються для виробництва продуктів харчування, шерсті, шкіри або хутра чи для інших цілей сільського господарства. Конвенція закликає уникати завдання тваринам непотрібних страждань або травм, а також забезпечити їм нормальні умови життя, включаючи життєвий простір, харчування та піклування[143, с. 254; 144].

Таким чином, міжнародні договори щодо використання й охорони тваринного світу можна диференціювати на дві групи: договори, що спрямовані на використання й охорону тваринного світу в цілому; договори, дія яких спрямована на регулювання використання й охорону певної популяції. Як відзначається в правових джерелах, міжнародне законодавство не містить однорідних, уніфікованих методів і процедур з охорони й використання тварин [145, с. 14].

Друга група, нормативно- правові акти загального змісту, направлені на охорону природного середовища його груп та видів. До цієї групи можна віднести Конституцію України.

Кодекси: Водний кодекс України, Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України. Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища»[146], «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»[147], «Про виключну (морську) економічну зону України»[148] тощо.

Відповідно до зазначеного, Лісовий кодекс України, прийнятий 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ, тваринний світ відносить до одного із компонентів лісу (ст. 1); а серед обов'язків: громадян і юридичних осіб, які мають у приватній власності ліси та постійних лісокористувачів – закріплено обов'язок забезпечувати охорону рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, сприяти формуванню екомережі (ч. 2 ст. 14; ч. 2 ст. 19); тимчасових лісокористувачів на умовах довгострокового та короткострокового користування – обов'язок вести роботи способами, які створюють сприятливі умови для охорони, захисту і відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, сприяють формуванню екомережі (п. 4 ч. 2 ст. 20; п. 2 ч. 2 ст. 21)[149].

Визначено, що до змісту лісокористування відноситься виявлення місць оселення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу; а також, що використання лісових ресурсів і проведення лісогосподарських заходів повинні здійснюватися з урахуванням збереження сприятливих умов для життя диких тварин (ч. 1 ст. 76). Передбачено, що збереження біорізноманіття в лісах здійснюється їх власниками та постійними лісокористувачами на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях, у тому числі шляхом забезпечення охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу відповідно до природоохоронного законодавства (п. 5 ч. 1 ст. 85)[149].

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III, визначає, що земельні відносини, що виникають при використанні тваринного світу, регулюються даним Кодексом та нормативно-правовими актами про тваринний світ (ч. 2 ст. 3); зазначено, що власники та землекористувачі земельних ділянок можуть вимагати припинення діяльності на сусідній земельній ділянці, здійснення якої може призвести до шкідливого впливу на тварин (ст. 104)^[150].

Водний кодекс України від 06 червня 1995 р. № 213/95 зазначає, що відносини щодо використання та охорони тваринного світу, які виникають під час користування водними об'єктами, регулюються відповідним законодавством України (ч. 3 ст. 2); передбачено, що усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод (ч. 1 ст. 95); визначено, що для попередження знищення тварин вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються водоохоронні зони (ч. 1 ст. 87); зазначено, що під час розміщення, проектування, будівництва, реконструкції і введення в дію підприємств, споруд та інших об'єктів на рибогосподарських водних об'єктах здійснюються заходи, що забезпечують охорону риб, інших водних тварин та їх відтворення (до основних заходів для забезпечення охорони і відтворення рибних запасів, водних тварин належать наступні: обладнання рибозахисними пристроями водозабірних та інших споруд відповідно до затверджених проектів, будівництво риборозплідників, штучних нерестовищ, рибопропускних споруд, підготовка ложа водоймища тощо) (ст. 97)^[151].

У загально визначеному Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» 25 червня 1991 року № 1264-XII встановлено, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини -

невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів[146]. Ст. 64 даного Закону встановлено, що «рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України». Об'єкти Червоної книги України можуть бути об'єктами права державної, комунальної та приватної форми власності відповідно до закону. Ведення Червоної книги України покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища[146].

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»: впроваджує систему екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення інтегрованого екологічного управління. Запроваджує систему екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно. Доводить, що в умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності, декарбонізацію енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергетики. Аргументує, що у сфері безпеки і оборони має бути вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з

метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО. Доводить необхідність запровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах і в компаніях сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем та реалізації в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив[147].

У аналізованому законі зазначено, що за роки незалежності площа природно-заповідного фонду збільшилася у два рази, але цього недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, середовищ їх існування. Разом з тим недосконалість існуючої законодавчої бази, відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду, невідповідність системи охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду сучасним вимогам, відсутність єдиної системи оплати праці, соціальних гарантій та пільг для їх працівників, низький рівень екологічної освіти та інформованості населення зумовлюють загрозу нецільового використання та втрати територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Значно зросла загроза втрати зарезервованих та перспективних для подальшого заповідання цінних природних комплексів[152].

З метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшити площі земель екомережі, що є стратегічним завданням для досягнення екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду[147].

Заначена стратегія націлена на покращення екосистеми України має комплексний та системний характер, який потребує посиленого фінансування.

Закон України «Про виключну (морську) економічну зону України» визначає правовий режим виключної (морської) економічної зони України.

Встановлено, що морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України.

Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України. Делімітація виключної (морської) економічної зони провадиться з урахуванням законодавства України шляхом укладення угод з державами, побережжя яких протилежні або суміжні побережжю України, на підставі принципів і критеріїв, загальновизнаних у міжнародному праві, з метою досягнення справедливого вирішення цього питання.

Доведено, що Україна з метою координації управління живими ресурсами своєї виключної (морської) економічної зони, їх збереження, розвідки і оптимального використання, проведення наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища співробітничає з іншими державами на підставі міжнародних договорів[148].

До третьої групи відносяться нормативно-правові акти спеціального змісту, що урегульовують суспільні відносини безпосередньо охорони тваринного світу. Розглянемо їх зміст.

Правовою основою, на якій ґрунтується охорона, використання і відтворення тваринного світу, є закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року [26]. Завдання законодавства про тваринний світ України полягає в регулюванні відносин у галузі охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу, збереження та поліпшення середовища його перебування, забезпечення умов сталого існування їх видової і популяційної різноманітності. Об'єктам тваринного світу притаманні певні юридичні ознаки, які дозволяють відрізняти їх від інших об'єктів власності чи користування. До представників тваринного світу, що охороняються наведеними законами, належать лише живі дикі тварини. Відносини в галузі охорони і використання сільськогосподарських, свійських та інших тварин для господарських, наукових, естетичних цілей регулюються не екологічним, а цивільним, аграрним чи іншим

законодавством України. Так само до сфери дії згаданих законів не входить охорона і використання залишків викопних тварин[153, с. 136]. Саме тому нами було вище внесено зміни та доповнення до даного закону з метою розширення об'єктів на яких поширюється дія зазначеного закону.

Об'єктами користування можуть бути як безпосередньо хордові (хребетні та безхребетні) тварини в усій їх біологічній різноманітності на всіх стадіях розвитку, так і їх частини (роги, шкіра тощо), а також продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск, пух тощо). Житла і споруди тварин, а також території, що є середовищем їх перебування та шляхами міграції, підлягають охороні. Об'єкти тваринного світу надзвичайно пластичні. Вони можуть перебувати на суші, у воді, ґрунті та повітрі незалежно від адміністративно-територіального поділу та державних кордонів. На території України нині відомо близько 45 тис. видів тварин, певна частина яких мігрує. Тому тварини можуть постійно чи тимчасово населяти територію країни або належати до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони[153, с. 137].

В зазначеному нормативно-правовому акті мисливські природні ресурси є об'єктами тваринного світу. Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про тваринний світ» видами використання об'єктів тваринного світу є: 1) мисливство; 2) рибальство, включаючи добування водних безхребетних тварин; 3) використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; 4) використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо; 5) використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; 6) добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі[26].

Наведене вище викликає зауваження в частині регулювання чисельності диких тварин, переселення у нові місця перебування, використання в наукових цілях, селекційні та вибіркові діагностичні відстріли мисливських тварин для ветеринарно-санітарної експертизи. Розглянемо зазначені позиції.

Ст. 32 аналізованого закону урегульовано питання чисельності диких тварин. В той же час, у статтях закону, якими визначено використання об'єктів тваринного світу не враховано момент щодо «чисельності диких тварин». На нашу думку, використання об'єктів тваринного світу прямо залежить від стану чисельності диких тварин, особливості їх розмноження, переселення тощо. Саме це спонукає до створення окремого розділу «Використання об'єктів тваринного світу», у якому також необхідно детально регламентувати використання ж об'єктів тваринного світу в наукових цілях. Так як в наукових цілях передбачається, наприклад, діагностичний відстріл тварин з метою оцінки епізоотичної ситуації та вивчення стану захворювань серед мисливських тварин.

Для охорони об'єктів тваринного світу важливим є встановлені в ст. 39 Закону України «Про тваринний світ» гарантії щодо обов'язок підприємств, установ, організацій і громадян, які здійснюють будь-яку діяльність, що впливає або може вплинути на стан тваринного світу, забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин[14].

Ст. 63 зазначеного закону визначає загальні засади відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони, використання і відтворення тваринного світу, що є показником ставлення держави до даної проблеми. Зокрема, у даній статті зазначається, що порушення законодавства тягне за собою адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність відповідно до закону. У статті дається у загальній формі перелік основних порушень законодавства про тваринний світ. Передбачено, що відповідальність за порушення законодавства у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу несуть особи, винні у: незаконному вилученні об'єктів тваринного світу з природного середовища; порушенні правил використання об'єктів тваринного світу; приховуванні та перекрученні інформації про стан і чисельність об'єктів тваринного світу та їх використання; невжитті заходів щодо запобігання загибелі тварин, погіршенню середовища їх існування та ліквідації негативного впливу на тваринний світ; невиконанні встановлених законодавством вимог щодо охорони видів тварин, занесених до Червоної книги

України або до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні; невиконанні екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля; жорстокому поводженні з тваринами виготовленні, зберіганні, реалізації та застосуванні заборонених знарядь добування тварин тощо.

Ст. 35 вказаного закону передбачено «Гарантії та захист прав власників і користувачів об'єктами тваринного світу». Відповідно, суб'єктами права спеціального використання об'єктів тваринного світу можуть бути державні, комунальні, колективні, приватні, громадські підприємства, установи, організації (в тому числі релігійні), громадяни України та їх об'єднання, іноземні юридичні й громадяни, які здійснюють спеціалізовану господарську та іншу діяльність у сфері охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу, або у складі яких створено спеціалізовані підрозділи [154, с. 59-60]. Окремим суб'єктом права спеціального використання є користувачі мисливських угідь, які мають право користуватися державним мисливським фондом у межах мисливських угідь; використовувати мисливських тварин; розпоряджатися мисливськими тваринами, добутими або набутими в інший спосіб у законному порядку, та доходами від їх реалізації; регулювати чисельність диких тварин, вживати невідкладних заходів для видалення та ізоляції тварин, що мають ознаки хвороб, небезпечних для життя й здоров'я людей та інше [155, с. 91]. Треба зауважити, що питання забезпечення гарантій прав користувачів об'єктами тваринного світу регламентуються різними актами законодавства «про тваринний світ». Зокрема, Законом України «Про мисливське господарство та полювання» встановлено гарантії прав користувачів мисливських угідь. Право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18 річного віку, отримали відповідні документи, що засвідчують право на полювання. Документами на право полювання є: посвідчення мисливця; щорічна контрольна картка обліку добутої дичини та порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита. Термін дії посвідчення мисливця не обмежений, а контрольна картка діє протягом одного мисливського сезону. Отже, гарантією виникнення права на полювання є

отримання певного, передбаченого законодавством статусу особи (статус мисливця), якого повинна набути особа, яка бажає реалізувати надане їй право на полювання. Набувається статус мисливця шляхом здійснення суб'єктом певних юридичних дій, у результаті яких отримуються необхідні, закріплені законодавством, документи, що, у свою чергу, є гарантією виникнення у суб'єкта права на полювання. Слід зазначити, що на цьому етапі законодавство визначає певні соціальні категорії громадян, які мають пільги при отриманні документів, які підтверджують статус мисливця. Віднесення особи до таких категорій є юридичною гарантією отримання нею передбачених законом пільг у здобутті згаданого статусу. Але набуття статусу мисливця ще не можна вважати гарантією реалізації відповідного права на полювання. Добування мисливських тварин здійснюється за дозволом – ліцензією або відстрільною карткою. Ліцензія на добування мисливських тварин – це документ суворої звітності, який засвідчує право мисливців на добування однієї особини тварини того виду, статі та віку, що зазначено в ньому. Крім документів, що підтверджують статус мисливця, для того, щоб почати здійснювати законодавчо закріплене право на полювання, особа повинна отримати спеціальний дозвіл (ліцензію, відстрільну картку), який також є юридичною гарантією права на полювання [156]. Законом України «Про мисливське господарство та полювання» встановлено, що право користування мисливськими угіддями припиняється у разі: закінчення строку користування; добровільної відмови від користування; систематичного невиконання обов'язків щодо охорони та відтворення мисливських тварин, зобов'язань, обумовлених договором між користувачем мисливських угідь та власником (користувачем) земельних ділянок або центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в галузі лісового та мисливського господарства; погіршення якості мисливських угідь [156].

Підводячи підсумок викладеному, необхідно зауважити, що Закон України «Про тваринний світ» має досить велику кількість банкетних норм, які потребують упорядкування та систематизації.

Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначено, що домашні тварини – собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі[15].

Даним нормативним актом передбачено, що власники при триманні тварин повинні дотримуватися наступних умов: забезпечувати домашній тварині необхідні умови, що відповідають її біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; дотримуватися санітарно-гігієнічних норм експлуатації жилого приміщення, де утримується домашня тварина (місце постійного утримання), та норм співжиття. При утриманні домашніх улюбленців власники повинні також забезпечувати своєчасне надання їй ветеринарної допомоги. У разі виникнення підозри на наявність у тварини захворювання особа, яка її утримує, зобов'язана негайно ізолювати таку тварину і звернутися до ветеринарного лікаря. Слід зазначити, що ветеринарні процедури щодо тварин можуть здійснювати тільки особи, які мають відповідну фахову освіту. Ветеринарне обслуговування повинно включати послуги з евтаназії тварин для припинення страждань тварини, якщо вони не можуть бути припинені в інший спосіб[15].

Діючий закон має прогресивні тенденції щодо захисту тварин, проте закріплюючи правила поводження з тваринами, він не регулює питання проведення дослідів на тваринах. *Саме тому сьогодні у законодавство, що захищає тварин від жорстокого поводження необхідно додати наступні норми: «експерименти на тваринах можливо проводити лише за умови, що вони спрямовані на одержання нових наукових знань щодо поліпшення здоров'я людини і тварин, збереження живої природи, отримання знань у галузі судово-медичної і криміналістичної експертизи»;*

«неприпустимо використовувати тварин в експерименті, якщо результат можливо отримати у інший спосіб»;

«не дозволяється проводити дублювання вже проведених досліджень на тваринах»;

«вибір тварини детально обґрунтований до початку експериментів і схвалений органом біоетичної експертизи»;

«необхідно прагнути до зменшення використання кількості тварин для дослідницьких цілей, та знаходити альтернативні методи, які не потребують участі тварин»;

«заклади та установи, в яких проводяться досліді на тваринах, підлягають атестації на наявність лабораторної практики».

Законом України «Про Червону книгу України» встановлено, що основним завданням законодавства про Червону книгу України є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, з метою попередження зникнення таких видів із природи, забезпечення збереження їх генофонду[48].

Червона книга є основним державним документом, який містить узагальнені відомості про сучасний стан видів тварин і рослин України, що перебувають під загрозою зникнення. На сьогодні це 382 види тварин і 531 вид рослин. Залежно від стану та ступеня загрози для популяції вони поділяються на такі категорії: зниклі, зникаючі, вразливі, рідкісні, неоцінені, недостатньо відомі. Незалежно від категорії всі тварини і рослини підлягають особливій охороні на всій території республіки. Рішення про занесення об'єктів тваринного і рослинного світу до Червоної книги і її ведення здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України за поданням Національної комісії з питань Червоної книги України. Правове значення Червоної книги полягає в тому, що занесені до неї тварини набувають особливого правового статусу, який виявляється в такому:

1. Не можуть передаватись у недержавну власність тварини, занесені до Червоної книги України (крім випадків, коли ці тварини одержані шляхом розведення в неволі чи придбані у власність за межами України). У свою чергу

розведення в неволі таких тварин потребує спеціального дозволу Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

2. Перебування на певній території тварин, занесених до Червоної книги, є підставою для проголошення цієї території об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення.

3. Добування таких тварин здійснюється лише у виняткових випадках тільки для наукових і селекційних цілей. Його можуть здійснювати лише наукові установи за іменними дозволами Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України виданих на підставі рішення Національної комісії з питань Червоної книги України.

4. Законодавством установлена підвищена кримінальна, адміністративні та майнова відповідальність за знищення чи пошкодження видів тварин, занесених до Червоної книги України[153, с. 167].

Треба зауважити, що **Кримінальний кодекс України**, визначає відповідальність за порушення норм, якими урегульовано сферу тваринного світу. Так, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері охорони, збереження і використання морських ссавців: забруднення моря (ст. 243); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250), порушення ветеринарних правил (ст. 251). Відповідно до ст. 243 Кримінального кодексу України, забруднення моря у межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря караються штрафом від 300 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого. Частина 2 цієї статті передбачає,

що ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від 2 до 5 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого.

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85); порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст. 87); виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного світу або рослинного світу (ст. 85-1); порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1); незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88); жорстоке поводження з тваринами (ст. 89); порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90). Розмір штрафу встановлюється залежно від характеру правопорушення та суб'єктів правопорушення (громадяни, посадові особи).

Закон України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» визначає організаційні та правові засади діяльності фізичних та юридичних осіб, пов'язаної з утворенням, збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, переробкою, утилізацією, видаленням побічних продуктів тваринного походження, не призначених або визнаних непридатними для споживання людиною, продуктів оброблення, переробки побічних продуктів тваринного походження, не призначених для споживання людиною[157].

Ст. 25 даного закону урегульована відповідальність за порушення законодавства про побічні продукти тваринного походження, передбачена відповідальність як операторів ринку, так і фізичних осіб, до них встановлюється штраф, при цьому враховується ступінь ризику для здоров'я людей і тварин.

Закон України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин»[158] визначає організаційні і правові засади ідентифікації та реєстрації тварин з метою одержання оперативної та надійної інформації про поголів'я тварин щодо статі, віку, породи та їх місцезнаходження для поліпшення управління і прогнозування ринків продукції тваринництва та контролю за епізоотичною ситуацією в Україні. Дія цього Закону поширюється на юридичних і фізичних осіб, що займаються розведенням та утриманням тварин, проводять їх продаж, забій, утилізацію, надають послуги зі штучного осіменіння та організовують виставки тварин. Встановлює, що об'єктом ідентифікації та реєстрації є сільськогосподарські тварини - велика рогата худоба, коні, свині, вівці, кози. Індивідуальний ідентифікаційний номер є унікальним у межах одного виду тварин. Великій рогатій худобі, вівцям, козам та коням присвоюється виключно індивідуальний номер. Груповий ідентифікаційний номер може присвоюватися групі тварин у межах одного господарства і є унікальним для господарства у межах України. Ст. 11 встановлено, що відповідальність за порушення законодавства у сфері ідентифікації та реєстрації тварин несуть особи, винні у: невиконанні розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення фактів порушень у сфері ідентифікації та реєстрації тварин; створенні перешкод уповноваженій особі у здійсненні контролю і нагляду за дотриманням вимог цього Закону щодо ідентифікації та реєстрації тварин[158]. За дані правопорушення передбачено штрафні санкції.

З метою виконання ст. 31 Закону України «Про тваринний світ», ст. 7 та 8, Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» з урахуванням природоохоронного статусу китоподібних, визначеного Угодою про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та суміжної акваторії Атлантичного океану розроблено *Правила і норми утримання дельфінів в умовах неволі, в яких регламентовано основні вимоги до умов утримання дельфінів в умовах неволі*. Ці Правила поширюються на дельфінарії (океанаріуми), суб'єктів права власності на об'єкти тваринного світу та інших осіб, що утримують (тимчасово утримують) дельфінів в умовах неволі.

Визначено, що з метою ізоляції, лікування, переміщення і тренування дельфінів мають бути забезпечені умови для тимчасового утримання тварин. У разі потреби для цього в дельфінарії (океанаріумі) облаштовуються окремі басейни-ізолятори (вольєри-ізолятори), резервуари (ванни) і пристосування для утримання тварин. Повинна бути передбачена можливість відокремленого утримання самок на останніх строках вагітності та самок з дитинчатами, що вигодовуються ними. У разі проведення в дельфінарії (океанаріумі) культурно-масових заходів за участю морських ссавців обладнується демонстраційний басейн[159]. Зазначені правила детально регламентують санітарно-гігієнічні заходи, особливості використання дельфінів, ведення обліку дельфінів тощо.

Зазначений перелік необхідно доповнити Законами України: «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та іншими нормативними актами, що будуть розглянуті нами нижче.

Підводячи підсумок викладеному, необхідно зазначити, що адміністративно-правова охорона тваринного світу значною кількістю нормативно-правових актів, які потребують узгодження між собою та систематизації, запровадження міжнародно-правових принципів та стандартів, особливо щодо використання продукції тваринного світу та проведення наукових досліджень.

2.3. Публічна адміністрація як суб'єкт адміністративно-правової охорони тваринного світу

Конституція України визначила, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які містяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснює публічна адміністрація в межах, визначених Основним Законом [1]. Адміністративно-правова охорона займає в

діяльності публічної адміністрації провідне місце, так як саме державні заходи мають досить ефективний результат щодо охорони тваринного світу. На сьогодні на публічну адміністрацію покладено безліч обов'язків саме з адміністративно-правової охорони, так як саме превентивні, профілактичні заходи, система дозволів та контрольно-наглядова діяльність розкривають зміст даної охорони. Перед тим, як ми приступимо до розгляду особливостей діяльності публічної адміністрації в досліджуваній сфері, необхідно зауважити, що публічна адміністрація – це сукупність державних і недержавних суб'єктів публічної влади, які наділені державно-владними повноваженнями, що направлені на задоволення інтересів громадян [160, с. 35]. Публічна адміністрація є елементом загальної системи адміністрування, яка забезпечує функціонування кожної сфери суспільного життя.

Г.О. Пономаренко зазначила, що система адміністрування є досить складним поняттям, зміст якого охоплює такі складові: 1) суб'єкти управління, тобто органи, що виконують завдання та функції із адміністративно-правового регулювання певною сферою; 2) об'єкти управління, тобто сфери суспільного життя, що перебувають під організуючим впливом суб'єктів управління; 3) управлінська діяльність, тобто певні суспільні відносини, через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами управління [161, с.10].

Адміністративно-правова охорона тваринного світу здійснюється усією системою суб'єктів публічного адміністрування – Президентом України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами, службами, інспекціями, бюро та іншими центральними органами виконавчої влади та їх структурними підрозділами, що діють на місцевому рівні, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, іншими державними і громадськими органами та організаціями у разі делегування останнім державно-владних повноважень. Зазначені суб'єкти під час реалізації власних повноважень мають право здійснювати правотворчу діяльність, а саме видавати правові акти управління, що передбачено законами України. Діяльність зазначених суб'єктів

публічного адміністрування реалізується також через правозастосування, а саме – видання індивідуальних актів управління, наприклад, дозволів на добування видів тварин, занесених до Червоної книги України; рішень про притягнення до адміністративної відповідальності осіб, винних у порушенні норм, якими урегульовано питання тваринного світу, рішень про видачу ліцензії на добування мисливських тварин тощо.

В межах своїх повноважень публічні органи управління здійснюють організаційну діяльність щодо забезпечення охорони тваринного світу. Розглянемо повноваження зазначених органів в досліджуваній сфері.

Президент України - гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ст.102) [1]. Президент України забезпечує дотримання норм законів України як самостійно, в межах своїх повноважень, так і через Офіс Президента України.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є *парламент – Верховна Рада України*, до виключних повноважень якої входить і прийняття законів, що мають вищу юридичну силу і яким повинні відповідати нормативно-правові акти всіх інших публічних органів. Саме Верховній Раді України належить утвердження конституційних положень щодо захисту природної середовища та основ охорони тваринного світу. Закони України «Про тваринний світ»; «Про охорону навколишнього природного середовища»; «Про мисливське господарство та полювання»; «Про захист тварин від жорстокого поводження» схвалені та прийняті Верховною Радою України, яка визначає загальну стратегію по всіх напрямкам щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу. Нещодавно Верховною Радою України було прийнято «Стратегію державної екологічної політики України на період до 2030 року», яка направлена на не лише на подолання наслідків екологічних проблем в Україні, а й на усунення першопричин їх виникнення.

Ст. 11 Закону України «Про тваринний світ» визначено, що основним суб'єктом публічного адміністрування у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу є Кабінет Міністрів України.

Ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначені основні повноваження Кабінету Міністрів України, в тому числі, щодо охорони природного середовища, захисту екології, атмосфери тощо. Здійснивши аналіз зазначених повноважень, можемо виділити наступні повноваження Кабінету Міністрів України, що адміністративно-правової охорони тваринного світу:

визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та забезпечує їх виконання;

забезпечує проведення державної політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки та природокористування;

забезпечує розроблення та виконання державних і міждержавних екологічних програм;

здійснює в межах своїх повноважень державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів;

приймає рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства про охорону праці та навколишнього природного середовища;

координує діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язану з охороною навколишнього природного середовища, виконанням державних, регіональних і міждержавних екологічних програм[162].

Отже, діяльність Кабінету Міністрів України спрямована на загально стратегічну мету щодо охорони природного середовища, тваринного світу, захисту лісів, раціонального використання природних багатств. На розвиток цього напрямку діяльності були затверджені Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів

України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р); Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. N 443-р); Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 № 675-р.) тощо. На превеликий жаль, на сьогодні не має державної програми щодо охорони тваринного світу, що не дає можливості комплексно підійти до організації та запровадження ефективних заходів з метою збереження та відтворення тваринного світу, оптимального та екологічно невиснажливого використання тваринних ресурсів.

Наступними суб'єктами публічної адміністрації щодо охорони тваринного світу є уповноважені центральні органи виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, до яких належать центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, інші уповноважені органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень [14].

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища - **Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів**. Відповідно до Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 встановлено основні завдання даного органу в сфері тваринного світу. А саме:

1) забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного і рослинного світу, біологічного та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі та у межах повноважень, передбачених законом, біологічної та генетичної безпеки, охорони та раціонального використання земель з питань:

охорони, використання та відтворення тваринного і рослинного світу;

ведення державного обліку і кадастру рослинного світу, ведення державного кадастру тваринного світу;

ведення державного обліку чисельності об'єктів тваринного світу та обліку обсягів їх добування;

встановлення екологічних нормативів, лімітів, норм використання об'єктів тваринного світу;

спеціального використання об'єктів тваринного світу;

реєстрації та утримання диких тварин, які вилучені з природного середовища з метою надання їм допомоги;

реалізації об'єктів тваринного світу, конфіскованих або безоплатно вилучених внаслідок порушення вимог законодавства в частині ввезення в Україну та вивезення за її межі диких тварин та інших об'єктів тваринного світу;

встановлення правил добування диких тварин, а також їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи у стані неволі;

встановлення правил добування рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин для розведення в спеціально створених умовах, а також у науково-дослідних та інших цілях;

регулювання заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин у разі виникнення або загрози виникнення епізоотій та в разі виникнення небезпечних ситуацій;

використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності;

створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин, а також розміщення в них диких тварин і їх утримання;

випалювання сухої рослинності або її залишків;

встановлення лімітів спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення;

використання природних рослинних ресурсів з науково-дослідною метою;

затвердження переліків дикорослих видів рослин, поширення і чисельність яких підлягають регулюванню, а також порядку здійснення відповідних заходів щодо регулювання їх поширення і чисельності;

збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин;

загального використання і відтворення природних рослинних ресурсів;

інтродукції та акліматизації рослин;

ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного і рослинного світу, крім генетично модифікованих організмів;

затвердження переліків видів тварин, рослин та грибів, що заносяться до Червоної книги України, видів тварин, рослин та грибів, що виключені з Червоної книги України;

ведення державного обліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України;

спеціального використання (добування, збирання) об'єктів Червоної книги України;

компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) та методики її розрахунку;

визначення і занесення видів тварин, які не занесені до Червоної книги України, але мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, до

переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні, та встановлення порядку їх охорони, використання і відтворення;

затвердження типових конструкцій засобів перевезення диких тварин;

2) реалізує державну політику у сфері захисту диких, домашніх, безпритульних тварин від жорстокого поводження та координує інші органи виконавчої влади у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, а також сприяє роботі громадських організацій з контролю у цій сфері; отримує інформацію щодо видів диких тварин, чисельність яких підлягає регулюванню, порядку проведення відповідних заходів щодо регулювання їх чисельності;

3) видає, анулює, здійснює переоформлення документів дозвільного характеру на:

спеціальне використання об'єктів тваринного світу;

спеціальне використання природних рослинних ресурсів;

переселення тварин у нові місця перебування, акліматизацію нових для фауни України видів диких тварин, а також здійснення заходів щодо схрещування диких тварин;

утримання диких тварин у неволі;

4) веде державний облік і кадастр рослинного і тваринного світу;

5) забезпечує нормативно-правове регулювання, а саме розробляє проекти нормативно-правових актів, видає нормативно-правові акти в межах повноважень, передбачених законом, у сфері державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів з питань:

переміщення (перевезення), експорту (реекспорту), імпорту, вилучення, набуття у власність, користування, оренди об'єктів тваринного світу, торгівлі ними, зокрема тими, що занесені до Червоної книги України та перебувають під захистом Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення;

6) у сфері мисливського господарства:

здійснює державне регулювання у галузі мисливського господарства та полювання;

організовує роботи з охорони, використання і відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану мисливських угідь;

розробляє та приймає в межах своїх повноважень нормативно-правові акти з питань ведення мисливського господарства та полювання, мисливського собаківництва, використання ловчих звірів і птахів;

встановлює відповідно до законодавства обмеження щодо використання державного мисливського фонду;

розробляє проекти лімітів та норми використання мисливських тварин, встановлює строки здійснення полювання;

визначає вартість ліцензій на добування мисливських тварин;

подає документи з питань надання у користування мисливських угідь;

готує проекти планів переселення мисливських тварин, організовує роботу з їх штучного відтворення;

затверджує правила державного обліку мисливських тварин і обсяги їх добування;

встановлює норми відстрілу інших мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду;

регулює добування мисливських тварин для наукових цілей, переселення в нові місця перебування, а також збирання пташиних яєць [163].

Треба обов'язково зазначити, що в структурі даного Міністерства створено Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів, в якому діють відділи: організації діяльності установ природно-заповідного фонду; з питань охорони та використання природно-заповідного фонду; координації наукових досліджень, еколого-освітньої та рекреаційної діяльності саме ці структурні підрозділи наділені загальними повноваженнями щодо охорони тваринного світу.

На превеликий сумнів, розпорошеність повноважень, покладення інших функцій на дані структурні підрозділи не дають можливості ефективно та якісно

виконувати покладенні на них завдання. Саме тому, *пропонуємо в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів розділити Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів на: Департамент земельних ресурсів та Департамент природно-заповідного фонду, діяльність останнього повинна бути присвячена саме охороні тваринного світу.*

Центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища є:

Державне агентство лісових ресурсів України, відповідно до Положення, має основні завданнями щодо охорони тваринного світу наступного змісту:

веде державний кадастр мисливських тварин, що перебувають на території України;

видає в установленому порядку дозволи на використання мисливських тварин, що перебувають у державній власності, за винятком тих, що знаходяться на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду;

веде державний облік чисельності і добування мисливських тварин;

вносить Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів пропозиції щодо:

вартості ліцензій на добування мисливських тварин та здійснює регулювання цін і тарифів на продукцію полювання, у тому числі на живу дичину, яка поставляється на експорт; на мисливські трофеї, добуті іноземними громадянами; на послуги, надані іноземним громадянам;

лімітів і норм використання мисливських тварин;

забезпечує функціонування державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони інших постійних лісокористувачів і власників лісів, бере участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері пожежної безпеки, забезпечує організацію та координацію заходів з охорони державного мисливського фонду і заходів з регулювання чисельності мисливських, хижих та шкідливих для мисливського господарства тварин[164].

Зазначене агентство має структурні територіальні підрозділи та підвідомчі підприємства та установи безпосереднього підпорядкування. Такі як: Український ордена «Знак пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького (УкрНДІЛГА); Шацький національний природний парк; Державна організація «Український лісовий селекційний центр»; Державні спеціалізовані лісозахисні підприємства: «Харківлісозахист», «Херсонлісозахист», «Івано-Франківськлісозахист», «Вінницялісозахист», «Київлісозахист», «Рівнелісозахист» тощо.

Державне агентство водних ресурсів України відповідно до Положення, реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів. У зазначеному положенні безпосередньо не встановлено завдань, що направлені на охорону тваринного світу, в тому числі в на ссавців[165].

Державне агентство України з управління зоною відчуження відповідно до Положення, реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснює державне управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення.

Відповідно до Положення, має основні завданнями щодо охорони тваринного світу наступного змісту:

забезпечує організацію здійснення радіаційного контролю за вивезенням домашніх і побутових речей, знарядь праці та будівельних матеріалів, свійських тварин за межі радіоактивно забрудненої території, з якої передбачається відселення людей[166].

Державне агентство меліорації та рибного господарства України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері рибного господарства

та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем^[167].

Дане агентство має наступні завдання щодо охорони тваринного світу:
здійснює контроль за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу в частині водних біоресурсів;

бере участь у веденні державного кадастру тваринного світу[168].

Державна екологічна інспекція України, реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Відповідно до Положення, має основні завданнями щодо охорони тваринного світу наступного змісту:

1. здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо:

раціонального використання, відтворення і охорони об'єктів тваринного та рослинного світу;

2. здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами - нерезидентами вимог законодавства:

✓ про раціональне використання, відтворення і охорону об'єктів тваринного світу, зокрема щодо:

- регулювання чисельності диких тварин;
- використання і відтворення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин, занесених до Червоної книги України;

- утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах;
 - наявності документів, що підтверджують законність набуття диких тварин, у тому числі тих, що занесені до Червоної книги України;
 - наявності дозвільних документів на утримання та розведення диких тварин;
 - охорони середовища перебування, шляхів міграції, переселення, акліматизації і схрещування диких тварин;
 - ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів тваринного світу та знарядь їх добування;
 - захисту диких тварин від жорстокого поводження;
- законності набуття у приватну власність об'єктів тваринного світу.
- ✓ про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження і використання екологічної мережі;
 - ✓ надає центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу (у тому числі водних живих ресурсів), а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища[169].

Щодо вищевикладеного необхідно зауважити, що на центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища покладено значна кількість перехресних повноважень в сфері охорони тваринного світу, вони в певній мірі дублюються, а в певних випадках взагалі не зафіксовані серед встановлених завдань і функцій.

На підставі викладеного, вважаємо за доцільне створити **Державне агентство по регулюванню тваринного світу України**, на яке покладалось би завдання по охороні, використанню та відтворенню тваринного світу в Україні.

Відповідно до ст. 118 Конституції України виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації [1], організацію, повноваження та порядок діяльності яких регламентовано Законом України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. [170], а також ст. 14 закону України «Про тваринний світ» встановлено, повноваження обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу: реалізація державної політики у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу; здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про охорону, використання і відтворення тваринного світу юридичними та фізичними особами; розроблення та забезпечення виконання державних, місцевих та інших територіальних програм з питань охорони, використання і відтворення тваринного світу; погодження в установленому порядку питань, що стосуються надання в користування мисливських угідь та рибогосподарських водних об'єктів; організація і здійснення державного регулювання та контролю за охороною, використанням і відтворенням тваринного світу, забезпеченням ведення моніторингу, державного кадастру та державного обліку об'єктів тваринного світу, які перебувають на їх території; встановлення відповідно до закону обмежень щодо використання об'єктів тваринного світу; забезпечення додержання вимог законодавства у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу; погодження питань щодо розміщення підприємств, інших об'єктів, які можуть негативно впливати на стан тваринного світу; взаємодія з органами місцевого самоврядування з питань охорони, використання і відтворення тваринного світу[14]. Разом з тим, у юридичній літературі підкреслюється проблемність питання щодо окремих повноважень місцевих державних адміністрацій, щодо контролю за забезпеченням ведення моніторингу, державного кадастру та державного обліку об'єктів тваринного

світу, що перебувають на їх території. Так як зазначені повноваження є досить розширеними та загальними, що не дає можливість щодо якісного їх виконання, саме тому необхідно уточнити, межі повноважень та завдань при реалізації своїх функцій даним органом[462; 530, с. 52].

Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про тваринний світ» окремі повноваження органів виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу можуть бути надані органам місцевого самоврядування [14]. Повноваження місцевих рад щодо охорони тваринного світу передбачені ст. 15 закону України «Про тваринний світ», ст. 15 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ст. 9, 10 закону України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. ст. 9, 10). У переважній більшості місцеві ради розробляють комплексні програми охорони навколишнього природного середовища, у яких охорона та раціональне використання ресурсів тваринного світу є одним із напрямів діяльності. Водночас на практиці такі програми не виконуються належним чином, у тому числі і внаслідок відсутності відповідальності посадовців. Крім того, саме в межах виконання таких програм реалізуються повноваження місцевих рад щодо організації та здійснення заходів з охорони тваринного світу та поліпшення середовищ його існування [14]. Також, виходячи зі змісту ст. 15 Закону України «Про тваринний світ» та ст. 122 Земельного кодексу України, цим органам належать повноваження щодо надання в користування мисливських угідь та рибогосподарських водних об'єктів [14].

Треба зауважити, що на сьогодні держава делегує місцевим радам незначні власні повноваження, що не сприяє ефективності охорони тваринного світу, так як саме на місцях місцеві громади більш детально знають проблеми та особливості регіонів, саме тому могли б оперативно та швидко реагувати. Саме тому, в світлі адміністративної реформи пропонуємо передачу широких повноважень місцевим радам щодо використання і відтворення тваринного світу, що сприятиме охороні навколишнього природного середовища відповідно до стандартів Європейських держав.

2.4. Громадські об'єднання та громадяни як суб'єкти адміністративно-правової охорони тваринного світу

Суб'єктами публічно правових відносин щодо охорони тваринного світу поряд з публічною адміністрацією можуть виступати громадські об'єднання та громадяни. Громадські об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Громадська організація виступає різновидом громадського об'єднання, засновниками та учасниками якого є виключно фізичні особи [171, с. 27].

В управлінні державними справами приймають участь громадяни, вони реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (стаття 38 Конституції України). Право брати участь в управлінні державними справами розвиває та поглиблює положення ст. 5 Конституції про народовладдя. Воно на конституційному та доктринальному рівні визнається суб'єктивним правом громадян України, характеризується як стрижневе, інтегруюче в системі політичних конституційних прав і свобод громадян, як важлива ознака демократичності держави [172, с. 35] і визначається як передбачені Конституцією та законами України можливості кожного громадянина, безпосередньо або через обраних представників брати участь у здійсненні державної влади, місцевого самоврядування. Треба зауважити, що управління державними справами здійснюється всіма органами законодавчої, виконавчої і судової гілок влади в масштабах суспільства, що «покликане створювати і закріплювати законодавчо (або за допомогою інших юридичних актів), підтримувати, забезпечувати і гарантувати практичну реалізацію певних

умов для високоефективного і соціально актуального ведення будь яких видів людської діяльності» [173, с. 31].

У Законі України «Про тваринний світ» участь громадськості у галузі охорони тваринного світу більш конкретизується згідно з поставленими законом завданнями, і мова ведеться не в широкому розумінні участі, а в чітко визначеному – здійсненні громадського контролю у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. Ст. 58 Закону окреслює межі й напрями його здійснення: громадський контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля та громадськими інспекторами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань мисливського господарства та полювання[14].

В сфері адміністративно-правової охорони тваринного світу недержавні інституції представлені природоохоронними громадськими організаціями та громадськими інспекторами у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлено, що громадські природоохоронні організації мають право: брати участь у розробці планів, програм, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, розробляти і пропагувати свої екологічні програми; утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням з місцевими радами за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських організацій виконувати роботи з охорони та відтворення природних ресурсів, збереження та поліпшення стану навколишнього природного середовища; брати участь у проведенні уповноваженими центральним органом виконавчої влади у цій сфері, перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних

планів і заходів; проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення; вільного доступу до екологічної інформації та ін.[47].

В той же час Закон України «Про тваринний світ» ст. 58 визначає правовий статус громадських інспекторів з охорони тваринного світу. На сьогодні законодавством передбачено громадські мисливські інспектори, громадські інспектори рибоохорони. Розглянемо особливості їх повноважень щодо охорони тваринного світу.

Відповідно до Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, що затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 [174] **громадські інспектори з охорони довкілля**, які здійснюють громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Громадянин, який бажає бути громадським інспектором, подає до відповідного органу Державної екологічної інспекції письмову заяву та подання організації, що його рекомендує, або письмове клопотання державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища. Громадські інспектори призначаються Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди відповідно з керівниками структурних підрозділів органу Державної екологічної інспекції та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства. Громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами Державної екологічної інспекції, які призначили їх і видали посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля, іншими державними органами, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими екологічними (природоохоронними) організаціями. Кожний громадський інспектор закріплюється за відповідним підрозділом органу Державної екологічної інспекції (відділом, сектором тощо)

або за державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища, сфера діяльності яких збігається з напрямком природоохоронної діяльності громадського інспектора (охорона біоресурсів, поводження з відходами, охорона земельних ресурсів та ін.). З метою координації роботи громадських інспекторів та підтримання контактів з екологічними (природоохоронними) організаціями, залучення громадськості до розробки та виконання заходів з охорони навколишнього природного середовища при органах Державної екологічної інспекції та при екологічних (природоохоронних) організаціях можуть створюватись на громадських засадах штаби громадських інспекторів. Діяльність штабу громадських інспекторів регулюється Положенням про штаб громадських інспекторів з охорони довкілля, що затверджується Головним державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища відповідної території[174].

Громадські інспектори мають право:

спільно з працівниками органів Державної екологічної інспекції, інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів;

за направленням органу Державної екологічної інспекції, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок;

складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, і подавати їх відповідному органу Державної екологічної інспекції для притягнення винних до відповідальності;

доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення;

перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів;

проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів;

брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та виступати в ролі свідків;

роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права;

брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу»;

одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації[174].

Як суб'єкти адміністративно-правової охорони тваринного світу громадські інспектори з охорони довкілля мають досить опосередковане коло повноважень щодо охорони саме тваринного світу, в більшості їх діяльність направлена на охорону природного середовища, складовою частиною якого є тваринний світ.

Положенням про громадських мисливських інспекторів, що затверджене наказом Державного комітету лісового господарства України від 1 березня 2002 р. № 27 [175] визначено правовий статус **громадських мисливських інспекторів**, які діють з метою сприяння спеціально вповноваженому

центральному органу виконавчої влади в галузі мисливського господарства та полювання та його місцевим органам у здійсненні контролю за полюванням.

Інспектори призначаються з мисливців, які виявили бажання бути інспекторами. Кандидатури інспекторів, за рекомендацією користувачів мисливських угідь, подаються мисливствознавцем у районі на затвердження керівництву Комітету з лісового та мисливського господарства Автономної Республіки Крим, обласних управлінь лісового господарства, державних лісогосподарських об'єднань, Севастопольського державного лісомисливського господарства, Управління мисливського господарства Держкомлісгоспу України. Керівництво роботою інспекторів на території адміністративного району покладене на мисливствознавця в районі, який:

- а) керує підбором і згрупуванням інспекторів у населених пунктах району;
- б) проводить інструктажі та семінари з інспекторами; в) здійснює нормативно-методичне забезпечення інспекторів; г) організовує і координує роботу інспекторів, надає їм практичну допомогу, веде облік виконаної ними роботи; ґ) керує і спрямовує роботу інспекторів шляхом видачі їм розпоряджень на охорону угідь на конкретний період[175].

Інспектор має право:

- а) перебувати в мисливських угіддях у межах території, зазначеної в посвідченні, з особистою мисливською зброєю незалежно від термінів полювання під час проведення рейдів з охорони державного мисливського фонду, організованих спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі екології та природних ресурсів, спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі мисливського господарства та полювання, їх територіальними органами, користувачами мисливських угідь, за умови наявності наказу (розпорядження) на проведення рейду, посвідчення та дозволу органів внутрішніх справ на користування вогнепальною зброєю;

- б) перевіряти документи на право полювання, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби, проводити їх огляд та огляд речей, знарядь

полювання, добутої продукції та інших предметів у межах території, зазначеної в посвідченні;

в) доставляти осіб, які порушують правила полювання, в органи внутрішніх справ, органи місцевого самоврядування;

г) складати протоколи про порушення правил полювання;

г) проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як додаткові заходи для запобігання та розкриття порушень правил полювання[175].

Наведене дає нам можливість говорити про те, що основна діяльність громадських мисливських інспекторів направлена на контроль за мисливством, що є лише часткою охорони, використання і відтворення тваринного світу в Україні.

Треба відзначити, що вищезгадане положення втратило свою актуальність, саме тому з метою приведення у відповідність з вимогами законодавства Положення про громадських мисливських інспекторів, затвердженого наказом Державного комітету лісового господарства України від 01 березня 2002 року № 27, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22 березня 2002 року за № 290/6578, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України 10 грудня 2021 оприлюднено проект наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів», який не було прийняту у зв'язку з війною в Україні. Разом з тим обійти його увагою ми не можемо, які б приписи нам хотілось відмітити.

Інспектори мають право на стимулювання та матеріально-технічне забезпечення діяльності в установленому законодавством порядку. Усунута посада мисливствознавець тощо.

Положення про громадських інспекторів рибоохорони, що затверджене наказом Міністерством агропромислової політики від 24 лютого 2012 р. № 83 [176] визначає правовий статус **громадських інспекторів рибоохорони**, призначенням яких є громадський контроль у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів. Кожний громадський інспектор працює у

взаємодії з державним інспектором рибоохорони і під його керівництвом у межах відповідного територіального органу рибоохорони

Громадські інспектори мають право:

спільно з працівниками органів рибоохорони брати участь у проведенні перевірок дотримання вимог законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів рибодобувними підприємствами, установами та організаціями (незалежно від форм власності), громадянами, які здійснюють вилучення водних біоресурсів;

разом з працівниками органів рибоохорони доставляти осіб, які порушують законодавство у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, до міліції чи в приміщення виконавчого органу сільської, селищної ради, якщо особа порушника не може бути встановлена на місці вчинення правопорушення;

проводити у випадках, передбачених законом, фотографування, звукозапис, кіно- та відеозйомку як допоміжні засоби для попередження і розкриття порушень законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

брати участь у підготовці для передачі до суду матеріалів про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів, і виступати як свідки;

роз'яснювати громадянам вимоги законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів[176].

Таким чином, за допомогою інституту громадських інспекторів у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу законодавець впроваджує політику двосторонньої взаємодії представників громадськості із публічними органами управління цієї сфери.

Зазначені громадські інспектори щодо охорони тваринного світу своєю діяльністю направляють на світ водних біоресурсів.

На сьогодні найбільш значущими прогалинами у діяльності громадських інспекторів, що приводить до слабкої ефективності, є те, що: а) не має популяризації зазначеної діяльності; б) вона є неоплачуваною, тобто не

стимулюється з боку держави, хоча заходи стимулювання передбачені, але не вказуються в правових актах які і за що. Як відзначається в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень, «використання даного інституту послаблюється через недостатнє фахове, фінансове, організаційно-технічне забезпечення»[177], що лише підтверджує вищезазначене; в) громадські організації, ні місцеві громади фактично не впливають на формування персонального складу громадських інспекторів; г) недостатнє стимулювання громадських інспекторів, відсутність зворотного зв'язку з публічними органами управління та неможливість впливу на події щодо охорони тваринного світу приводить до зниження кваліфікаційного рівня зазначених суб'єктів; д) відсутність впливу громадянського суспільства на прийняття значущих рішень, що призводить до дискредитації та фактичного руйнування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони тваринного віту. Саме тому при формуванні правового статусу громадських інспекторів необхідно враховувати зазначені прогалини з метою підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

Вищевикладене дає можливість стверджувати про потребу у запровадженні інституту **громадських інспекторів тваринного світу**, діяльність яких буде направлена на контроль(нагляд) за використанням і відтворенням тваринного світу в Україні.

Висновки до розділу 2

Здійснивши аналіз сутності та змісту елементів механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу ми прийшли до наступного.

Механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу(з позиції суб'єкта реалізації) — це системна діяльність органів публічного адміністрування, наділених владними повноваженнями, направлена на охорону тваринного світу з метою розвитку, збереження та раціонального використання, що діють у межах та спосіб визначені чинним законодавством. Відповідно вважаємо, з позиції функціонального призначення, механізм адміністративно-

правової охорони тваринного світу - це система засобів охорони, що застосовується публічною адміністрацією, в межах її компетенції, що визначена нормами права, з метою розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Елементами механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу є: система правових актів, що включають ратифіковані Україною міжнародні акти та правові акти України; публічна адміністрація, наділена владними повноваженнями щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу; системи засобів, націлені на реалізацію основної мети - розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

Нормативно-правові акти, якими урегульована адміністративно-правова охорона тваринного світу – це складна система офіційних актів волевиявлення уповноважених суб'єктів, що встановлює приписи, які урегульовують суспільні відносини щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу.

Запропоновано в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів розділити Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів на: Департамент земельних ресурсів та Департамент природно-заповідного фонду, діяльність останнього повинна бути присвячена саме охороні тваринного світу. В той же час, вважаємо за доцільне створити Державне агентство по регулюванню тваринного світу України, на яке покладалось би завдання по охороні, використанню та відтворенню тваринного світу в Україні.

Встановлено, що найбільш значущими прогалинами у діяльності громадських інспекторів, що приводить до слабкої ефективності, є те, що: а) не має популяризації зазначеної діяльності; б) вона є неоплачуваною, тобто не стимулюється з боку держави, хоча заходи стимулювання передбачені, але не вказуються в правових актах які і за що; в) громадські організації, ні місцеві громади фактично не впливають на формування персонального складу громадських інспекторів; г) недостатнє стимулювання громадських інспекторів, відсутність зворотного зв'язку з публічними органами управління та неможливість впливу на події щодо охорони тваринного світу приводить до

зниження кваліфікаційного рівня зазначених суб'єктів; д) відсутність впливу громадянського суспільства на прийняття значущих рішень, що призводить до дискредитації та фактичного руйнування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони тваринного світу. Саме тому при формуванні правового статусу громадських інспекторів необхідно враховувати зазначені прогалини з метою підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

В той же час доведена необхідність запровадження інституту громадських інспекторів тваринного світу, діяльність яких буде направлена на контроль(нагляд) за використанням і відтворенням тваринного світу в Україні.

Охорона тваринного світу базується на адміністративно-правових нормах, які на сьогодні зосереджено в великому масиві правових актів, що можуть бути класифіковані відповідно до призначення та обсягу суспільних відносин, на які розповсюджується нормативний акт:

міжнародні нормативно-правові акти, які ратифіковано Україною та направлені на охорону міжнародних скарбів тваринного світу, визначення міжнародних підходів та принципів для його збереження, використання, захисту;

загального змісту, направлені на охорону природнього середовища його груп та видів;

спеціального змісту, що урегульовують суспільні відносини безпосередньо охорони тваринного світу. В цій групі можна виокремити нормативно-правові акти, що:

визначають об'єкти тваринного світу, умови їх використання і відтворення в межах охорони;

визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів публічного адміністрування, що є елементом механізму охорони тваринного світу;

встановлюють права та обов'язки юридичних осіб, що зберігають, використовують та відтворюють об'єкти тваринного світу;

визначають права та обов'язки громадян, що зберігають, використовують та відтворюють об'єкти тваринного світу;

визначають порядок використання, зберігання та відтворення об'єктів тваринного світу;

встановлюють юридичну відповідальність за порушення встановлених приписів щодо використання, зберігання та відтворення об'єктів тваринного світу.

Доведено необхідність доповнити Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» наступними нормами: «експерименти на тваринах можливо проводити лише за умови, що вони спрямовані на одержання нових наукових знань щодо поліпшення здоров'я людини і тварин, збереження живої природи, отримання знань у галузі судово-медичної і криміналістичної експертизи»;

«неприпустимо використовувати тварин в експерименті, якщо результат можливо отримати у інший спосіб»;

«не дозволяється проводити дублювання вже проведених досліджень на тваринах»;

«вибір тварини детально обґрунтований до початку експериментів і схвалений органом біоетичної експертизи»;

«необхідно прагнути до зменшення використання кількості тварин для дослідницьких цілей, та знаходити альтернативні методи, які не потребують участі тварин»;

«заклади та установи, в яких проводяться досліді на тваринах, підлягають атестації на наявність лабораторної практики».

РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ

3.1. Поняття та види засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу

Якість охорони тваринного світу залежить від системи публічно-правових засобів, які застосовуються державою через систему публічних органів та їх посадових осіб для забезпечення адміністративно-правової охорони зазначеної сфери. Треба зазначити, що засоби адміністративно-правової охорони мають різну природу, застосовуються різними суб'єктами публічної адміністрації та націлені на збереження та раціональне використання тваринного світу. Розглянемо їх зміст та особливості. За тлумачним словником української мови засіб – це спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі [178, с. 1375]. Засоби мають власне призначення та мету, відповідно до цього вони поділяються на групи, однією з яких є правові засоби. В теорії права існують різні концепції щодо розуміння поняття «правові засоби». Наприклад, теоретик права С.С. Алексєєв стверджував, що під правовими засоби необхідно розуміти субстанціональні, інституціональні правові феномени, що розглядаються в контексті власного функціонального призначення і скеровані на досягнення соціально корисних цілей [179, с. 14–15].

К.В. Шундіков аргументував, що під досліджуємым явищем необхідно розуміти комплекс правових настанов (інструментів) та форм правореалізаційної практики, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права та забезпечується досягнення соціально корисних цілей [180, с. 63].

П.В. Васильківська під правовими засобами розуміла передбачені юридичними нормами явища правової дійсності, які завдяки своїм об'єктивним властивостям можуть слугувати досягненню певних цілей [181, с. 86].

Колектив авторів підручника з Теорії держави і права під редакцією М.Н. Марченко стверджують, що правові засоби це саме правові явища, виражені в

інструментах (настановах) та діяннях (технологіях), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально важливих цілей [182, с. 326].

О.В. Онуфрієнко визначав правові засоби як систему субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин, що поступово набувають характеру інструментальної гри, досягають приватних та публічних цілей [183, с. 15];

В.І. Курилов в своїй докторській дисертації доводив, що саме правові засоби - це об'єктивно наявні правові явища, що мають властивості чинити регулятивний та інший правовий вплив на відносини, що становлять предмет права [184, с. 34].

Відповідно викладеного вважаємо, що **правові засоби в межах правових норм, спрямовані на досягнення мети в публічно-правових та приватно-правових відносинах.**

В той же час, необхідно зауважити, що охорона тваринного світу включає як систему правових так і організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу[14]. Ефективність охорони тваринного світу залежить від комплексності та системності використання різних видів засобів.

Засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу – це публічно-правові інструменти, що використовуються публічною адміністрацією з метою досягнення міжнародних стандартів та встановлених правовими актами цілей щодо охорони тваринного світу.

Ознаками засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу є:

1. це інструменти публічного адміністрування;
2. застосовуються суб'єктами публічної адміністрації і межах встановленої компетенції;
3. реалізуються через владну компетенцію та право застосування примусу;

4. регламентовані правовими приписами;
5. застосовуються для реалізації завдань та цілей.

Засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу широко представлені у системі публічного адміністрування, на сьогодні можна виокремити:

реєстрація диких тварин, які вилучені з природного середовища з метою надання їм допомоги; реєстрації мисливських трофеїв, порядок видачі трофейних листів;

дозволи на: спеціальне використання об'єктів тваринного світу; переселення тварин у нові місця перебування, акліматизацію нових для фауни України видів диких тварин, а також здійснення заходів щодо схрещування диких тварин; утримання диких тварин у неволі; спеціальне використання (добування, збирання) об'єктів, які занесені до Червоної книги України; право займатися розведенням у напіввільних умовах чи в неволі видів тварин, які занесені до Червоної книги України; дозвіл на створення і поповнення зоологічних колекцій океанаріуму тощо.

ліцензій на добування мисливських тварин; ліцензування експорту та імпорту товарів у разі необхідності забезпечення захисту життя, здоров'я тварин, навколишнього природного середовища;

погодження місць будівництва підприємств, споруд та інших об'єктів, впровадження нової техніки, технології, матеріалів і речовин, що впливають або можуть вплинути на стан тваринного світу;

квоти на використання добування водних біоресурсів загальнодержавного значення;

контроль та нагляд у сфері охорони, використання і відтворення тваринного світу;

відповідальність за порушення норм законів, якими урегульовано відносини в сфері тваринного світу тощо[14].

Реєстрація є похідним від терміну «реєстр» (від англ. – register), який означає документ встановленого зразка, до якого спеціально уповноважений

орган вносить інформацію про предмет, об'єкт чи певний вид діяльності, або інші відомості, з метою обліку або надання правового статусу. О.В. Кузьменко продовжуючи заведену думку, зазначала, що реєстрація – це документальне підтвердження правового статусу суб'єкта або наділення об'єкта новими правовими ознаками [185, с. 138]. Відповідно до зазначеного, наприклад, дикі тварини, які вилучені з природного середовища і потребують допомоги, потрапляють до регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин, там їх перебування фіксують у Журналі реєстрації надходження диких тварин. На кожному дику тварину заводиться картка обліку тварини довільної форми. Дикі тварини, які надійшли до Центру, мають пройти вимоги щодо ідентифікації за допомогою мікрочипів та/або візуальної (кліпсування, окільцювання тощо) ідентифікації за умови відповідності засобу ідентифікації їх розмірним характеристикам[186]. Даний вид реєстрації націлений на облік диких тварин, що потрапляють до регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин.

Щодо мисливської трофеї, одержаної від добутих копитних тварин, підлягають обов'язковій реєстрації у користувача мисливських угідь з оформленням відповідного трофейного листа із зазначенням у ньому місця, часу їх добування, оцінки трофейної якості, номера ліцензії, за якою вони добуті. Порядок реєстрації мисливських трофеїв, форма та порядок видачі трофейних листів визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища[187].

Згідно з законодавством України, більшість видів діяльності або операцій передбачають необхідність отримання дозвільних документів, таких як дозволи, патенти, свідоцтва, узгодження, листи та інші документи. Дозвільна система виконує регулятивну функцію та здійснює контроль за господарською та підприємницькою діяльністю. Ці обов'язки покладаються на фахівців різних органів публічного адміністрування [188]. Відповідно дозволи на спеціальне

використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу отримуються шляхом подання заявки для отримання дозволу на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу. До заявки додаються погодження: органів державної ветеринарної медицини у разі відлову диких тварин з метою їх переселення у нові місця перебування; органів МОЗ – у разі використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу з метою одержання лікувально-технічної сировини; органів Державного агентства лісових ресурсів України та користувачів відповідних мисливських угідь – у разі використання мисливських тварин з науковою, культурно-освітньою, виховною, естетичною метою, метою переселення та регулювання чисельності диких тварин; відповідних наукових установ і організацій – у разі спеціального використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу з науковою метою, яке здійснюватиметься окремими науковцями; у разі використання тварин на територіях особливого статусу (зона безумовного (обов'язкового) відселення ЧАЕС, військові об'єкти) Міністерство може зажадати від заявника додаткового погодження заявок на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу з іншими органами виконавчої влади; органу виконавчої влади Автономної республіки Крим з охорони навколишнього природного середовища, обласних, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації в залежності від місця спеціального використання. Подання заявником документів з порушенням вимог Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення, затверджених наказом Мінекобезпеки від 26 травня 1999 року № 115, зареєстрованим в Мін'юсті України від 9 вересня 1999 року № 608/3901 підлягають відмові у видачі дозволу[189].

Дозволи та їх порядок видачі на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України урегульовано Інструкцією про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України від 1 лютого 1993 р. N 3[190]. Об'єктами

видачі дозволів є види тварин і рослин, занесені до Червоної книги України, їх гнізда, яйця, плоди, насіння, частини або продукти цих тварин і рослин (надалі - тварини і рослини, занесені до Червоної книги України). Дозвіл на добування (збирання) тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, - це офіційний документ, який засвідчує право наукових організацій та інших установ на використання цих видів. Дозволи, згідно з клопотаннями (заявками), видаються лише науковим організаціям та іншим установам, завдання яких щодо виконання робіт з видами, занесеними до Червоної книги України, визначені відповідними державними науковими програмами. Для отримання дозволу у відповідний публічний орган адміністрування (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України) подається клопотання. Клопотання (заявки) розглядаються протягом місяця. При необхідності, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України організовує експертизу представлених матеріалів через Національну комісію з питань Червоної книги України, яка протягом 10 днів дає свої висновки. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України може зажадати від заявника у разі необхідності додаткового погодження даного клопотання (заявки) з іншими заінтересованими міністерствами і відомствами. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України при позитивному вирішенні питання надсилає дозвіл в двох примірниках встановленої форми, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям, про що сповіщає заявника, а в разі відмови - надсилає обґрунтовану відповідь заявнику. Орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації в тижневий термін з моменту надходження дозволу реєструє його і один примірник видає заявникові, а другий залишає в себе та направляє для контролю завірену в установленому порядку його копію до територіального органу Державної екологічної інспекції України відповідної території[190].

Дозвіл на право займатися розведенням у напіввільних умовах чи в неволі видів тварин, які занесені до Червоної книги України передбачено Порядком утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, який затверджено Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30 вересня 2010 № 429[191], в якому визначено механізм утримання, використання диких тварин, у тому числі занесених до Червоної Книги України або які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення, у неволі або в напіввільних умовах, визначає права і обов'язки власників диких тварин, а також контроль у цій сфері. Контроль за дотриманням законодавства при утриманні та розведенні диких тварин, які перебувають у стані неволі або у напіввільних умовах, у тому числі і мисливських тварин, здійснюють посадові особи Державної екологічної інспекції України, Державного агентства лісових ресурсів України, Державного агентства меліорації та рибного господарства, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів в межах своєї компетенції та їх територіальних (міжрегіональних територіальних) органів, а також підприємств, установ і організацій, що здійснюють охорону, використання і відтворення тваринного світу. У разі порушення умов встановленого Порядку дикі тварини, які утримуються та розводяться у стані неволі або в напіввільних умовах, підлягають вилученню Державною екологічною інспекцією України та її територіальними чи міжрегіональними територіальними органами і передачі відповідно до договорів на тимчасове утримання до зоологічних парків державної та комунальної форми власності. Дикі тварини можуть бути передані відповідно до договорів на тимчасове утримання до центрів реабілітації диких тварин[191]. Треба зауважити, що даний порядок не є дозволом на утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах, це в першу чергу, збірка правил утримання та розведення диких тварин.

Дозвіл на створення і поповнення зоологічних колекцій (живих колекцій зоопарків, зоосадів, океанаріумів тощо, а також у вигляді колекцій опудал,

препаратів, частин і залишків тварин) шляхом вилучення тварин з природного середовища - це вид спеціального використання об'єктів тваринного світу. Дозвіл може бути отриманий підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Дозвіл видається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах екології та природних ресурсів. Варто враховувати, що цей дозвіл є ефективним засобом регулювання та контролю за діяльністю, пов'язаною з тваринами, і надається лише за певних умов та відповідно до встановлених правил і вимог. Забороняється виконувати самовільне переселення тварин, їх акліматизацію та схрещування без відповідного дозволу.

Ліцензія — це документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на проведення зазначеного в ліцензії виду господарської діяльності протягом певного терміну за умови дотримання ліцензійних умов. Видача ліцензії – це надання суб'єкту господарювання права на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, шляхом прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, про що робиться запис у ліцензійному реєстрі. Здобувач ліцензії - суб'єкт господарювання, який звернувся в установленому законодавством порядку до органу ліцензування із заявою про отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню. В Україні немає єдиного державного органу ліцензування, що видає ліцензії на всі види діяльності[192].

Ліцензія на добування мисливських тварин видається на підставі Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин[193]. За ліцензією здійснюється полювання на кабана, лань, оленів європейського та плямистого, козулю, лося, муфлону, бабака, бобра, борсука, ондатру, куницю лісову, білку. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства та полювання видає за клопотаннями державним органам лісового та мисливського господарства необхідну кількість бланків ліцензій на мисливський сезон. Державні органи лісового та

мисливського господарства видають бланки ліцензії користувачам в кількості відповідно до лімітів, затверджених на мисливський сезон спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, після попередньої оплати користувачами вартості ліцензій і перерахування цих коштів спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади з питань лісового і мисливського господарства та полювання. Ліцензія заповнюється працівником користувача, який уповноважений на охорону мисливських угідь, в день проведення полювання, до початку полювання. Ліцензії, за якими тварини не були відстріляні, та бланки ліцензій, полювання за якими з певних причин не проводилось, повертаються за місцем придбання без відшкодування їх вартості, крім випадків карантинних чи інших офіційно введених обмежень[193].

Ліцензування експорту та імпорту товарів вводиться у разі необхідності забезпечення захисту життя, здоров'я тварин, навколишнього природного середовища. Рішення про застосування режиму ліцензування експорту (імпорту) товарів, у тому числі встановлення квот (кількісних або інших обмежень), приймається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики з визначенням переліку конкретних товарів, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню, періоду дії ліцензування та кількісних або інших обмежень щодо кожного товару. Ліцензування зовнішньоекономічних операцій визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів. Ліцензування експорту (імпорту) товарів здійснюється у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування. Автоматичне ліцензування визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження). Автоматичне ліцензування експорту (імпорту) як

адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії не справляє обмежувального впливу на товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню. Автоматичне ліцензування імпорту має бути скасовано в разі припинення обставин, що були підставою для його запровадження, а також у разі існування інших процедур, за допомогою яких можна розв'язати завдання, для вирішення яких запроваджується автоматичне ліцензування. Неавтоматичне ліцензування визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження). Неавтоматичне ліцензування експорту (імпорту) як адміністративна процедура з оформлення та видачі ліцензії використовується в разі встановлення квот (кількісних або інших обмежень) на експорт (імпорт) товарів. Рішення про застосування режиму ліцензування експорту (імпорту) товарів, у тому числі встановлення квот (кількісних або інших обмежень), приймається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, з визначенням переліку конкретних товарів, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню, періоду дії ліцензування та кількісних або інших обмежень щодо кожного товару. Ліцензії видаються на підставі заявок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що подаються за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку. Для одержання ліцензії заявники звертаються, як правило, до одного органу виконавчої влади. У разі необхідності в одержанні погодження можливе звернення до кількох органів виконавчої влади, але не більше ніж до трьох. Ліцензія видається, якщо заявку та інші подані документи оформлено з додержанням вимог, установлених законодавством. Термін дії ліцензії має передбачати виконання зобов'язань отримувача ліцензії за зовнішньоекономічним договором (контрактом), але не перевищувати термін дії кількісних обмежень^[194].

В той же час, погодження місць будівництва підприємств, споруд та інших об'єктів, впровадження нової техніки, технології, матеріалів і речовин, що впливають або можуть вплинути на стан тваринного світу здійснюється з уповноваженими центральними органами виконавчої влади у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища і лісового та мисливського господарства[14].

Щодо сертифікації, яка має місце як захід охорони тваринного світу, то з цього приводу можна зазначити, що поняття «сертифікація» є похідним від «сертифікат». Це документ, який посвідчує наявність у його власника певних прав чи будь-яких властивостей у того чи іншого об'єкта, якого він стосується.

Сертифікація є підтвердженням відповідності третьою стороною (особою, незалежною від тієї, що надає об'єкт оцінки відповідності, та від особи, що заінтересована в такому об'єкті як споживач чи користувач), яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу [195, с. 315]. Сертифікація може здійснюватися як на добровільних засадах, так і в обов'язковому порядку. Основною метою її здійснення є унеможливлення реалізації небезпечної для життя й здоров'я людей, їх майна та довкілля продукції. Отже, до об'єктів сертифікації належать продукція, процеси, послуги, системи та персонал. Сертифікація як засіб охорони тваринного світу використовується уповноваженими органами України відповідно до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення.

Квотування (лат. quote — скільки) — це встановлення державними органами відповідно до чинного законодавства, міжнародного права та різних міжнародних актів, угод обмежень щодо виробництва товарів, міжрегіональних товарних або фінансових операцій, експортно-імпортних поставок. Застосовується як засіб регулювання обсягів виробництва окремих видів товарів, а також регламентації зовнішньоекономічної діяльності[196]. В сфері охорони тваринного світу квоти використовуються для обмеження використання добування водних біоресурсів загальнодержавного значення.

Основними напрямками діяльності публічної адміністрації в галузі використання, відтворення і охорони тваринного світу є: ведення державного кадастру і моніторингу тваринного світу; розподіл і перерозподіл тваринного світу; планування заходів у галузі охорони і використання тваринного світу; державний та громадський контроль за охороною і використанням тваринного світу; вирішення спорів, пов'язаних з використанням тваринного світу[197].

Контроль є одним з найбільш поширених і дієвих засобів забезпечення законності в сфері тваринного світу. Його сутність у тому, що суб'єкт контролю здійснює перевірку та облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання й реалізує свої функції [198, с. 622].

Контроль як засіб охорони тваринного світу має свої форми реалізації. Зокрема, до таких належать:

запит – форма звернення суб'єкта контролю до об'єкта контролю за наданням запитуваної інформації;

перевірка – це контрольна планова чи позапланова процедура, здійснення якої полягає в обстеженні, установленні та аналізі документальних чи практичних фактів, а також їх оцінці в плані відповідності, ефективності й доцільності;

ревізія – повне обстеження діяльності економічного суб'єкта з метою перевірки її законності, правильності, доцільності та ефективності [199, с. 4441];

огляд – це процес візуального обстеження суб'єктом об'єкта з метою визначення стану останнього;

обстеження – процес збору суб'єктом якісних та кількісних показників об'єкта шляхом огляду, вимірів, досліджень із метою визначення рівня відповідності останнього визначеним вимогам[195, с. 304].

Контроль має наступні ознаки:

- наявність суб'єкта й об'єкта контролю;
- уповноваженість суб'єкта щодо здійснення контролю;
- здійснення у визначених формах;
- активний характер;

- плановість чи позаплановість;
- спрямованість на перевірку суб'єктом контролю дотримання визначених правил об'єктом контролю;
- мета здійснення полягає у виявленні, попередженні, припиненні та унеможливленні протиправних діянь;
- можливість застосування засобів впливу в разі виявлення протиправних діянь у функціонуванні об'єкта контролю[195, с.306].

Таким чином, **контроль щодо охорони тваринного світу** – це правовий засіб, що застосовується публічною адміністрацією с залученням громадськості, з метою проведення перевірки виконання приписів, якими урегульовано сферу тваринного світу, виявлення, попередження, припинення протиправних діянь в сфері тваринного світу.

Державний контроль у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу відповідно до ст. 57 закону України «Про тваринний світ» здійснюється різними органами влади, які мають відповідні повноваження в цій сфері. Зазначені органи включають Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, сільські, селищні та міські ради разом з їх виконавчими органами, а також центральні органи виконавчої влади, що відповідають за державну політику у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим також відповідають за охорону навколишнього природного середовища і мисливське господарство на своїй території[14].

Зазначена норма закону створює правову основу для органів влади здійснювати контроль та управління тваринним світом в інтересах його охорони і збереження для майбутніх поколінь. Такий контроль дозволяє забезпечити раціональне використання ресурсів тваринного світу та попередити порушення екологічного балансу.

Контроль щодо ефективності охорони тваринного світу та виконання всіх встановлених приписів може бути поділений на дві категорії: державний та

громадський. Державний контроль, як зазначено вище, здійснюється публічною адміністрацією та її посадовими особами. Він включає в себе контроль за обліком тварин і обліком їх використання, вимагання усунення порушень законодавства, припинення незаконного використання тварин, зупинення тимчасово робіт, які порушують правила охорони та використання тваринного світу, та інші заходи.

Громадський контроль, у свою чергу, здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля та інспекторами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах лісового та мисливського господарства, а також у сфері рибного господарства. Громадський контроль включає в себе проведення різних заходів, що спрямовані на забезпечення дотримання вимог законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Ця норма законодавства сприяє забезпеченню ефективного державного контролю в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. Посадові особи, уповноважені цими органами, мають широкий набір інструментів і повноважень для забезпечення дотримання законодавства в цій сфері. Зокрема, вони можуть видавати обов'язкові вказівки і приписи для усунення порушень, що стосуються охорони тваринного світу. Це може включати в себе накладання обмежень на діяльність, яка призводить до порушення законодавства, тимчасову зупинку робіт або застосування інших заходів, що спрямовані на відновлення нормального стану природи та тваринного світу. Також посадові особи мають право проводити перевірки документів, що стосуються обліку тварин та їх використання. Це допомагає забезпечити прозорість і відповідність діяльності законодавству. Зупинка транспортних засобів може бути застосована для перевірки відповідності перевозки тварин законодавчим вимогам і уникнення транспортування тварин у незадовільних умовах. Фотографування та записи допомагають зафіксувати факти порушень і служити доказом при подальшому розслідуванні. Запити пояснень і відвідування підприємств дозволяють з'ясувати обставини порушень і

отримати відповіді на питання щодо діяльності, пов'язаної з тваринним світом. Складання протоколів про адміністративні правопорушення створює підставу для подальшого притягнення осіб, які порушують законодавство у галузі охорони тваринного світу, до відповідальності перед законом. Загалом ця норма законодавства надає владі всі необхідні інструменти для забезпечення ефективного державного контролю та виконання законодавства у сфері охорони тваринного світу.

Посадові особи уповноважених центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, а також органи виконавчої влади Автономної Республіки Крим мають законне право вживати різноманітні заходи для забезпечення дотримання законодавства у цій галузі, включаючи видання обов'язкових вказівок та приписів, перевірку документів, зупинення транспортних засобів, проведення фотографування та записів, запити пояснень, відвідування підприємств і складання протоколів про адміністративні правопорушення в цій галузі [14; 200].

Наприклад, з метою поліпшення екологічного стану та посилення державного контролю за дотриманням вимог чинного природоохоронного законодавства на території Дніпропетровська та Кіровоградська області протягом 2020 року Державною екологічною інспекцією проведено 2729 перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства на 624 об'єктах області. За результатами здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог природоохоронного законодавства було складено 2382 протоколи про адміністративні правопорушення. За порушення вимог природоохоронного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 2301 посадову особу та громадянина, загальна сума накладених штрафів становить 730,660 тис. грн., сума стягнутих штрафів складає 682,244 тис. грн. Протягом 2020 року на розгляд правоохоронних органів передано 27 матеріалів та відкрито 20 кримінальних проваджень. Загальна сума розрахованих збитків протягом звітного періоду склала 10741,247 тис. грн. (з яких нанесені невідновленими особами – 4511,889 тис. грн.). Протягом звітного періоду було

пред'явлено 139 претензій на загальну суму 11797,583 тис. грн., та відшкодовано державі 4836,266 тис. грн. за виставлені 103 претензії[201, с. 158].

Треба зауважити, що закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» звернув увагу на недосконалість та не дієвість контрольних заходів в сфері охорони тваринного світу, що привело до критичного стану сфери тваринного світу. Саме тому, нова Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року повинна акцентувати увагу на: підвищенні ролі громадського контролю цієї сфери, залученні до громадських інспекторів фахівців цього напрямку, яких необхідно мотивувати до якісної роботи з можливістю отримання премій та інших економічних заохочень. Підвищенні рівня взаємодії посадових осіб, що здійснюють державний контроль в сфері охорони тваринного світу і громадських інспекторів, запровадження моніторингових програм по напрямкам щодо проведення контрольно-наглядової діяльності. Запровадженні освітніх програм по підвищенню фахового рівня громадських інспекторів.

3.2. Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу

Охорона тваринного світу потребує якісного та ефективного захисту. Одним з засобів охорони є юридична відповідальність. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права – це передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких відповідний суб'єкт права зазнає за вчинене правопорушення (порушення суб'єктивних прав) і які процесуально закріплені в передбаченому законодавством порядку [202, с. 14]. До числа загальних ознак юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу слід віднести такі: 1) державно-правовий характер; 2) є однією з форм правового впливу на суспільні відносини (здійснює інформаційно психологічний, виховний, соціальний вплив на свідомість і поведінку суб'єктів

права); 3) є формою вираження способів правового регулювання, що застосовується у зв'язку з неправомірною поведінкою, а також із метою попередження, запобігання порушенню вимог норм права, відновлення порушених прав і свобод; 4) застосовується з метою захисту праві законних інтересів особи, суспільства, держави в чітко визначених законодавством випадках (наявності відповідної фактичної підстави), тільки в тій формі, порядку та умовах, які передбачені чинною системою нормативно-правових приписів держави; 5) реалізується через право-застосовну діяльність держави [202, с. 15].

Заходи юридичної відповідальності застосовуються до особи, яка скоїла правопорушення, за умови наявності таких підстав: 1) нормативно-правова підстава, тобто наявність відповідної норми права в системі чинного законодавства, яка закріплює юридичну можливість застосування заходів юридичної відповідальності щодо відповідного конкретного суб'єкта права; 2) фактична підстава, тобто вчинення забороненого в чинній системі норм протиправного діяння, яке є конкретним передбаченим у чинній системі права (законодавства) складом правопорушення; 3) процесуальна підстава, тобто правозастосовний акт, у якому містяться встановлені фактична та юридична підстави застосування заходів юридичної відповідальності до конкретної особи і котрий вступив у законну силу [203, с. 23; 204, с. 28].

Юридична відповідальність є багатограним та поліструктурним інститутом, до системи якого входить адміністративна відповідальність, як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу. Науковці галузі права мають різні підходи щодо змісту та особливостей поняття адміністративної відповідальності. Так, А. Т. Комзюк визначає адміністративну відповідальність як застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права [205]. На думку І. В. Март'янова, адміністративна відповідальність – це обов'язок правопорушника

відзвітувати перед державою за свою протиправну поведінку й перетерпіти негативні наслідки, передбачені законодавством (вплив уповноважених органів держави, громадських організацій і посадових осіб шляхом застосування відповідних заходів примусу) [206, с. 10]. Т.О.Коломоєць формулює поняття адміністративної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності, специфічну форму негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку [207].

Ю. П. Битяк доводить, що адміністративна відповідальність - це накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [208, с. 170].

На думку І. А. Галагана, адміністративна відповідальність – це застосування у встановленому порядку уповноваженими на те органами і посадовими особами адміністративних стягнень, закріплених в санкціях адміністративно-правових норм, до винних у скоєнні адміністративних проступків, що містять державне і суспільне їх засудження, осуд їх особистості і протиправного діяння, що виражається в негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати і які мають на меті їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорону суспільних відносин у сфері державного управління [209, с. 10].

Вищевикладене дає нам можливість стверджувати, що адміністративній відповідальності притаманні наступні ознаки:

1. захід державного примусу;
2. реалізовується через систему владних повноважень, компетентними суб'єктами публічної адміністрації;
3. є наслідком вчиненого протиправного діяння;

4. регламентується відповідними нормативно-правовими актами через систему матеріальних і процесуальних норм;

5. мірою відповідальності за вчинене протиправне діяння є адміністративне стягнення, дисциплінарне стягнення до відповідних спеціальних суб'єктів, заходи відповідальності до неповнолітніх з 16 до 18 років;

6. передбачений особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності;

7. має невідворотний характер покарання.

Отже, адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу – це засіб примусу, який застосовується компетентними суб'єктами публічної адміністрації до винної особи за вчинення правопорушення, передбаченого нормативно-правовими актами, щодо охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу, у вигляді адміністративних стягнень та інших видів відповідальності з додержанням встановленої процедури.

Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу урегульована Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законами України: «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про Червону книгу України» , «Про охорону навколишнього природного середовища» тощо.

Мірою відповідальності, що застосовується до осіб, які вчиняють проступки в галузі тваринного світу України, є адміністративні санкції, так як санкція (лат. *sanction* –) є складовою частиною норми права, у якій містяться вказівка на міру відповідальності за порушення приписів диспозиції норми [210]. Треба зауважити, що поняття «санкція» й «адміністративне стягнення» дещо різняться між собою [211, с.153]. Ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності й застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративний проступок, у дусі додержання законів України, поваги до

правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових проступків як самим правопнепорушником, так й іншими особами[212].

Водночас адміністративним стягненням, на думку В. Б. Авер'янова, є визначена в законі міра покарання у виді певних несприятливих заходів морального, матеріального або фізичного характеру, яка застосовується щодо суб'єкта адміністративного проступку за його протиправне діяння [213, с. 441].

Крім того, в адміністративних стягненнях знаходить своє пряме вираження моральний осуд скоєного (наприклад, попередження) або матеріальний вплив на правопорушника (наприклад, штраф), або обмеження його особистої свободи (наприклад, адміністративний арешт). У всіх випадках неприпустиме приниження людської гідності фізичних осіб, а також нанесення шкоди діловій репутації юридичної особи [214, с. 152].

Таким чином, підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що стягнення мають репресивний, виховний та запобіжний характер, оскільки ними створюються несприятливі юридичні наслідки у виді покарання за суспільно небезпечне діяння, що завдана вчиненням протиправного проступку.

Кодексом України про адміністративні правопорушення визначено види адміністративних стягнень, які застосовуються за вчинення адміністративних правопорушень, зокрема: попередження; штраф; штрафні бали; оплатне вилучення предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного проступку; конфіскація: предмета, що став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного проступку; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного проступку(Особливості порядку застосування конфіскації тварин встановлюються КУпАП та іншими законами України); позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); громадські роботи (організуються для забезпечення економічної, соціальної та екологічної користі певної громади з метою додаткового стимулювання до праці, матеріальної підтримки безробітних та інших категорій осіб); виправні роботи(застосовуються на строк до двох місяців з відбуванням їх за місцем

постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до двадцяти процентів її заробітку в доход держави); суспільно корисні роботи (мають оборонний характер або ж слугують для ліквідації надзвичайних ситуацій, які виникли в період воєнного стану); адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті(встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб); адміністративне видворення за межі України (щодо іноземців та осіб без громадянства). Зазначений перелік розміщує адміністративні стягнення від менш суворих до більш суворих.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання[212].

На відміну від адміністративних стягнень, що застосовуються до фізичних осіб, заходи адміністративної відповідальності щодо юридичних осіб є більш різноманітнішими, і, залежно від змісту цих заходів, їх можна поділити на:

- заходи майнового характеру (фінансові санкції, конфіскація майна, вилучення прибутку (доходу) або інших незаконно отриманих сум);
- заходи, пов'язані з обмеженням дієздатності юридичних осіб (зупинення дії або анулювання ліцензії на здійснення певного виду діяльності, наданої юридичній особі, обмеження права здійснення певних видів діяльності);
- заходи організаційного характеру (примусова реорганізація юридичної особи, ліквідація юридичної особи) [215, с. 491].

На сьогодні в світі тваринного світу передбачена адміністративна відповідальність за посягання на наступні суспільні відносини:

самовільна переуступка права користування об'єктами тваринного світу, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на тваринний світ (ст. 50 КУпАП);

порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ч.ч. 1, 3 ст. 85 КУпАП);

виготовлення чи збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу(ст. 85-1 КУпАП);

експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням(ст. 86-1 КУпАП);

порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин(ст. 87 КУпАП);

полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин;

незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу(ст. 88 КУпАП);

порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1 КУпАП);

порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст. 88-2 КУпАП);

жорстоке поводження з тваринами(ст. 89 КУпАП);

порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України(ст. 90 КУпАП);

порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог(ст. 107 КУпАП);

невиконання законних вимог посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби та державної служби ветеринарної медицини(ст. ст. 188-22 КУпАП);

допускання собак у мисливські угіддя без нагляду;

полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання), яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку добутої дичини;

порушень правил полювання та в дозволі на їх добування та порушення правил рибальства(85 КУпАП).

За зазначені правопорушення Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративний штраф у різних розмірах. Треба зауважити, що положення Кодексу України про адміністративні правопорушення не передбачають штрафні санкції щодо юридичних осіб, що порушили законодавство про тваринний світ.

Так, у 2020 році спеціалізованими рейдовими бригадами проведено 1548 рейдів з охорони державного мисливського фонду та боротьби з браконьєрством, участь у яких взяли 4232 особи. Зафіксовано 168 випадків незаконного полювання – 103 (61 % від загальної кількості) представниками державної лісової охорони, 61 (36%) представниками Державної екологічної інспекції у Кіровоградській області, 4 (3%) представниками Українського товариства мисливців та рибалок. Порушників притягнуто до адміністративної відповідальності. Накладено штрафів на суму 35513 грн. та сплачено, станом на 01 січня 2021 року, 35513 грн[201, с.159].

Разом з тим, необхідно зауважити, що сучасна діюча система штрафних санкцій є малоефективною та не відповідає розміру завданої шкоди. Саме тому необхідно, на нашу думку, затвердити ***Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання об'єктів тваринного світу, на підставі яких можна виявити розмір збитків, заподіяний даним об'єктам. Відповідно до зазначеного окрім адміністративно-правових санкцій необхідно доповнити***

систему відповідальності цивільно-правовою відповідальністю відповідно до ступеню завданої шкоди.

Сучасна система адміністративної відповідальності щодо порушення норм охорони, використання та відтворення тваринного світу окрім штрафу передбачає конфіскацію предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, у той же час конфіскація вогнепальної зброї, інших знарядь полювання і бойових припасів не може застосовуватись до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування. Конфіскація як адміністративне стягнення є судово-адміністративним заходом, що застосовується, як правило, як додаткове разом з основним стягненням.

Відповідно до ч. 6 ст. 63 Закону України «Про тваринний світ» дикі тварини та інші об'єкти тваринного світу, що ввезені на територію України або вивозяться за її межі з порушенням законодавства, підлягають у встановленому законом порядку конфіскації або безоплатному вилученню і реалізуються згідно з правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини[212].

Таким чином, конфіскація застосовується як додаткове адміністративне стягнення за вчинення адміністративних правопорушень в галузі тваринного світу. Так, наприклад, поряд з основним адміністративним стягненням – штрафом, конфіскація може застосовуватися за такі адміністративні проступки в галузі тваринного світу[216, с. 158]:

1) повторне порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин) чи таке, яке мало наслідком добування, знищення або поранення тварин (ч. 2 ст. 85 КУпАП);

2) грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших

заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів у розмірах, що перевищують встановлені ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову) (ч. 4 ст. 85 КУпАП);

3) порушення правил здійснення інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу (ч. 5 ст. 85 КУпАП);

4) виготовлення чи збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 85-1 КУпАП);

5) незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88 КУпАП);

6) порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1 КУпАП);

7) порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст. 88-2 КУпАП);

8) порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90 КУпАП)[212, 216, с. 159].

Треба зауважити, що за порушення норм охорони, використання та відтворення тваринного світу може бути застосований такий вид адміністративної відповідальності як позбавлення спеціального права, наданого громадянину. Фактичне позбавлення спеціального права дістає вияв у вилученні відповідного документа, який надає таке право (посвідчення водія, посвідчення мисливця). Позбавлення спеціального права відповідно ч. 2 ст. 85 КУпАП застосовується за вчинення таких адміністративних правопорушень в галузі тваринного господарства як повторне порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин) чи таке, яке мало наслідком добування, знищення або поранення тварин.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу)» № 1684-IX від 15 липня 2021 посилив захист тваринного світу. Законом запроваджено перелік заборон щодо поводження з тваринами. Відтепер забороняється:

бити, вбивати, отруювати чи калічити домашніх тварин, дарувати домашніх тварин як призи, нагороди чи премії;

завдавати домашнім тваринам болю, страждання або пригнічення;

дресирувати тварин у жорстокий спосіб;

умертвляти тварин шляхом утоплення, задушення, використання електричного струму та отрути;

жебракувати з тваринами, зокрема безпритульними;

залишати тварину в закритому салоні автомобіля за відсутності в ньому людини при температурі повітря більше ніж +20 °C та менше ніж +5 °C;

залишати домашню тварину прив'язаною без нагляду в громадських місцях, поблизу зупинок, магазинів тощо;

прив'язувати тварин до машин/мотоциклів та примушувати до бігу;

скасовано обов'язковість послуги ветеринара щодо евтаназії новонародженого приплоду тварин[217].

Адміністративна відповідальність людей за жорстоке поводження з тваринами, порушення правил утримання собак та котів, що спричинили заподіяння шкоди здоров'ю людини або її майну, відтепер наступатиме з 16 років. Насильницькі дії стосовно тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, кваліфікуватимуться як злочин.

На місцеві органи влади покладено декілька важливих зобов'язань щодо охорони тварин. По-перше, органи місцевого самоврядування повинні забезпечити виконання вимог щодо заборони діяльності пересувних виставок тварин та зоопарків. По-друге, органи місцевого самоврядування мають обов'язок щодо встановлення видів тварин, які потребують охорони на певній території[15, 217].

Різновидом заходів адміністративної відповідальності, пов'язаних з обмеженням дієздатності юридичних осіб, є **тимчасове зупинення дії ліцензії (дозволу) на певний вид діяльності**. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» ліцензії видаються мисливцям користувачем мисливських угідь, який отримує їх у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства. Ліцензії та відстрільні картки видаються мисливцям із зазначенням у них терміну та місця здійснення полювання з урахуванням лімітів добування мисливських тварин та пропускної спроможності мисливських угідь[39]. Статтею 36 зазначеного Закону визначено, що користувачі мисливських угідь одержують від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, ліцензії на добування кабана, лані, оленів благородного та плямистого, козулі, лося, муфлона, білки, бабака, бобра, нутрії вільної, ондатри, куниць лісової та кам'яної, норки американської, тхора лісового за плату, розмір якої визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики[39].

Треба також зауважити, що нормативно-правовими актами передбачений дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України. Дозвіл є документом, який засвідчує право суб'єкта господарювання здійснювати спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України з дотриманням норм, передбачених міжнародними договорами України, законодавством відповідних іноземних держав або міжнародних організацій з управління рибальством. Він може бути анульований у разі: 1) порушення рибальським судном правил та режимів промислу; 2) порушення рибальським судном вимог законодавства з охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, міжнародних договорів України; 3) занесення рибальського судна до переліку суден, задіяних у незаконному рибальстві; 4) цілеспрямованого

промислу водних біоресурсів, який підпадає під дію мораторію або заборони використання водних біоресурсів, який установлюється відповідними міжнародними договорами України та міжнародними компетентними органами; 5) використання рибальським судном заборонених знарядь промислу; 6) цілеспрямованого пошкодження суднової апаратури, що унеможливило здійснення дистанційного контролю за рибальським судном; 7) фальсифікації або приховування розпізнавальних знаків, назви або порту реєстрації рибальського судна; 8) закінчення строку дії суднових документів[218].

Підводячи загальні висновки, необхідно зазначити, що на жаль, нині юридична відповідальність не є одним із ефективних правових засобів протидії порушенням в сфері тваринного світу, і забезпечення їх раціонального використання та охорони, свідченням чого є нечисельна судова практика притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони та використання об'єктів тваринного світу. З цього приводу є актуальним запровадження ретроспективної відповідальності, яка виражається в усвідомленні особою своєї соціальної відповідальності перед іншими, перед суспільством, необхідності правомірної поведінки, тобто в її основі лежать певні соціально-моральні цінності, усвідомлення обов'язку дбайливого ставлення до сфери тваринного світу. Позитивна відповідальність виникає з юридичного обов'язку здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції і ролі. Вона реалізується в регулятивних, а не охоронних правовідносинах, як негативна (ретроспективна). На думку В. І. Івакіна, застосування позитивної відповідальності пов'язане з тим, що особі надаються певні додаткові права і можливості. Це знаходить своє вираження в позитивних наслідках різного характеру: майновому, організаційному й особистому і є формою реалізації екологічної санкції, проте не ототожнюється з нею. Як правило, застосовується в особливій процесуальній формі. Підставою служать тільки певні заслуги. Структура позитивної відповідальності також відмінна від негативної: в першій відсутнє саме екологічне правопорушення. За умислом ці поняття також різні. Якщо у разі ретроспективної відповідальності умисел може

бути як прямий, так і непрямий, то позитивна відповідальність означає, що особа добре усвідомлює наслідки своїх дій і їх виконує. Санкції також різняться. Об'єктивна сторона у разі позитивної відповідальності, як правило, виражається в діях, але не виключається і бездіяльність. Ретроспективна відповідальність передбачає як дії, так і бездіяльність [219, с. 154]. позитивна юридична відповідальність має превентивний характер і її необхідно розглядати як відповідну реакцію держави на вчинене особою правомірне діяння з метою заохочення суспільно-корисної поведінки суб'єктів правовідносин [220, с. 78]. Відповідно до зазначеного, вважаємо, що *роль позитивної відповідальності повинна зростати, оскільки спрямована на заохочення правомірної та відповідальної поведінки під час використання об'єктів тваринного світу.*

Висновки до розділу 3

Доведено, що правові засоби в межах правових норм, спрямовані на досягнення мети в публічно-правових та приватно-правових відносинах. Виходячи з наведеного, засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу – це публічно-правові інструменти, що використовуються публічною адміністрацією з метою досягнення міжнародних стандартів та встановлених правовими актами цілей щодо охорони тваринного світу.

Ознаками засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу є:
це інструменти публічного адміністрування;
застосовуються суб'єктами публічної адміністрації і межах встановленої компетенції;
реалізуються через владну компетенцію та право застосування примусу;
регламентовані правовими приписами;
застосовуються для реалізації завдань та цілей.

Контроль щодо охорони тваринного світу – це правовий засіб, що застосовується публічною адміністрацією з залученням громадськості, з метою проведення перевірки виконання приписів, якими урегульовано сферу

тваринного світу, виявлення, попередження, припинення протиправних діянь в сфері тваринного світу.

Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу – це засіб примусу, який застосовується компетентними суб'єктами публічної адміністрації до винної особи за вчинення правопорушення, передбаченого нормативно-правовими актами, щодо охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу, у вигляді адміністративних стягнень та інших видів відповідальності з додержанням встановленої процедури.

Аргументовано, що оновлена Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року(яка буде націлена на усунення та ліквідацію збитків, що вчинені військовими діями на території України, що привели до екоциду українських територій) повинна акцентувати увагу на: підвищенні ролі громадського контролю цієї сфери, залученні до громадських інспекторів фахівців цього напрямку, яких необхідно мотивувати до якісної роботи з можливістю отримання премій та інших економічних заохочень. Підвищенні рівня взаємодії посадових осіб, що здійснюють державний контроль в сфері охорони тваринного світу і громадських інспекторів, запровадження моніторингових програм по напрямкам щодо проведення контрольної-наглядової діяльності. Запровадженні освітніх програм по підвищенню фахового рівня громадських інспекторів.

Доведена необхідність затвердити Методику розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання об'єктів тваринного світу, на підставі яких можна виявити розмір збитків, заподіяний даним об'єктам. Відповідно до зазначеного окрім адміністративно-правових санкцій необхідно доповнити систему відповідальності цивільно-правовою відповідальністю відповідно до ступеню завданої шкоди.

Також доведена роль позитивної відповідальності, встановлено, що вона повинна зростати, оскільки спрямована на заохочення правомірної та відповідальної поведінки під час використання об'єктів тваринного світу.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукових завдань, що полягало в комплексному та правовому аналізі адміністративно-правової охорони тваринного світу та формулюванні на цій основі відповідних теоретичних новел і практичних рекомендацій щодо вдосконалення низки положень нормативно-правових актів. Найбільш важливими є такі.

1. Ознака «дикості» щодо поняття «тваринний світ» не є ідентифікаційним маркером розмежування будь-яких тварин, так як вони всі є продуктом природи, що отримують додаткові ознаки у разі потрапляння з дикої природи до людських господарств, але в жодному випадку вони не втрачають сутність, що вкладається в термін «тварина». Не є об'єктами тваринного світу частини диких тварин (роги, шкіра тощо), так як об'єкт – це явище, предмет, особа, на які спрямована певна діяльність, увага, а частки диких тварин, це продукти виробництва, що утворюються з тваринного світу.

2. Тваринний світ – елемент навколишнього природного середовища, що представляє сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин, що постійно чи тимчасово мешкають на території України, та є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. Ознаки, що притаманні поняттю «тваринний світ»: це компонент навколишнього природного середовища; джерело духовного та естетичного збагачення і виховання людей; сукупність диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин; постійно чи тимчасова мешкають на території України; тваринний світ є відновлюваним природним ресурсом; перебувають у дикій природі, в комунальній чи приватній власності, можуть повертатися у дике природне середовище; тварини (також водні живі ресурси) здатні взаємодіяти з навколишнім природним середовищем; є базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших

матеріальних цінностей; зникнення виду не впливає на зникнення тваринного світу.

3. Охорона тваринного світу – є система взаємодоповнюючих засобів, що направлені на збереження диких, домашніх, сільськогосподарських, лабораторних, циркових та зоопаркових тварин та інших об'єктів тваринного світу їх відтворення та раціональне використання продукції тваринного світу. В той же час, правова охорона тваринного світу – є урегульована та визначена правовими нормами система засобів та способів, що використовується в межах покладених функціональних обов'язків публічними органами управління, направлена на охорону та раціональне використання тваринного світу з метою їх збереження та примноження; визначення прав та обов'язків публічної адміністрації, установ, організацій, фізичних осіб в сфері тваринного світу.

4. Державна політика – це організована діяльність, що має на меті поставлені завдання та цілі та систему засобів, що застосовується публічною адміністрацією, наділеною владними повноваженнями з метою їх успішної реалізації. Державна політика щодо охорони тваринного світу – це стратегічно визначені завдання та цілі, які реалізуються за певними напрямками діяльності публічної адміністрації, що має повноваження в сфері тваринного світу з метою отримання ефективних результатів щодо якісного розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

5. Доведена необхідність прийняття оновленої Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено у тексті дисертації). В той же час запропоновано затвердити Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон та в зонах митного контролю України.

6. Встановлено, що багато зоологічних парків на зоологічних колекцій знищено або постраждали у результаті війни в Україні саме тому сьогодні необхідним є: підвищення державного фінансування на відновлення зоологічних парків та зоологічних колекцій, покращення рівня утримання диких тварин;

удосконалення нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої фауни, що перебувають під загрозою зникнення; створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних видів тварин, що перебувають під загрозою зникнення; вжиття заходів з припинення зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації.

7. Механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу(з позиції суб'єкта реалізації) — це системна діяльність органів публічного адміністрування, наділених владними повноваженнями, направлена на охорону тваринного світу з метою розвитку, збереження та раціонального використання, що діють у межах та спосіб визначені чинним законодавством. Відповідно вважаємо, з позиції функціонального призначення, механізм адміністративно-правової охорони тваринного світу - це система засобів охорони, що застосовується публічною адміністрацією, в межах її компетенції, що визначена нормами права, з метою розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу. Елементами механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу є: система правових актів, що включають ратифіковані Україною міжнародні акти та правові акти України; публічна адміністрація, наділена владними повноваженнями щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу; системи засобів, націлені на реалізацію основної мети - розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу.

8. Нормативно-правові акти, якими урегульована адміністративно-правова охорона тваринного світу – це складна система офіційних актів волевиявлення уповноважених суб'єктів, що встановлює приписи, які урегульовують суспільні відносини щодо адміністративно-правової охорони тваринного світу.

9. Доведена необхідність запровадження інституту громадських інспекторів тваринного світу, діяльність яких буде направлена на контроль(нагляд) за використанням і відтворенням тваринного світу в Україні. Встановлено, що найбільш значущими прогалинами у діяльності громадських

інспекторів, що приводить до слабкої ефективності, є те, що: а) не має популяризації зазначеної діяльності; б) вона є неоплачуваною, тобто не стимулюється з боку держави, хоча заходи стимулювання передбачені, але не вказуються в правових актах які і за що; в) громадські організації, ні місцеві громади фактично не впливають на формування персонального складу громадських інспекторів; г) недостатнє стимулювання громадських інспекторів, відсутність зворотного зв'язку з публічними органами управління та неможливість впливу на події щодо охорони тваринного світу приводить до зниження кваліфікаційного рівня зазначених суб'єктів; д) відсутність впливу громадянського суспільства на прийняття значущих рішень, що призводить до дискредитації та фактичного руйнування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони тваринного світу. Саме тому при формуванні правового статусу громадських інспекторів необхідно враховувати зазначені прогалини з метою підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

10. Засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу – це публічно-правові інструменти, що використовуються публічною адміністрацією з метою досягнення міжнародних стандартів та встановлених правовими актами цілей щодо охорони тваринного світу. Ознаками засобів адміністративно-правової охорони тваринного світу є: це інструменти публічного адміністрування; застосовуються суб'єктами публічної адміністрації і межах встановленої компетенції; реалізуються через владну компетенцію та право застосування примусу; регламентовані правовими приписами; застосовуються для реалізації завдань та цілей. Доведено, що правові засоби в межах правових норм, спрямовані на досягнення мети у публічно-правових та приватно-правових відносинах.

11. Контроль щодо охорони тваринного світу – це правовий засіб, що застосовується публічною адміністрацією з залученням громадськості, з метою проведення перевірки виконання приписів, якими урегульовано сферу тваринного світу, виявлення, попередження, припинення протиправних діянь в сфері тваринного світу.

12. Адміністративна відповідальність як засіб адміністративно-правової охорони тваринного світу – це засіб примусу, який застосовується компетентними суб'єктами публічної адміністрації до винної особи за вчинення правопорушення, передбаченого нормативно-правовими актами, щодо охорони, використання та відтворення об'єктів тваринного світу, у вигляді адміністративних стягнень та інших видів відповідальності з додержанням встановленої процедури. Доведена роль позитивної відповідальності, встановлено, що вона повинна зростати, оскільки спрямована на заохочення правомірної та відповідальної поведінки під час використання об'єктів тваринного світу.

13. Аргументовано, що оновлена Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року повинна акцентувати увагу на: підвищенні ролі громадського контролю цієї сфери, залученні до громадських інспекторів фахівців цього напрямку, яких необхідно мотивувати до якісної роботи з можливістю отримання премій та інших економічних заохочень. Підвищенні рівня взаємодії посадових осіб, що здійснюють державний контроль в сфері охорони тваринного світу і громадських інспекторів, запровадження моніторингових програм по напрямкам щодо проведення контрольної-наглядової діяльності. Запровадженні освітніх програм по підвищенню фахового рівня громадських інспекторів. Доведена доцільність прийняття (з урахуванням військових дій на території України, які спричинили значні ушкодження тваринного світу) Державної програми щодо розвитку, збереження та раціонального використання тваринного світу, яка повинна бути реалізована до 2030 року (проект якої розроблено автором і представлено у тексті дисертації).

14. Запропоновано в структурі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів розділити Департамент природно-заповідного фонду та земельних ресурсів на: Департамент земельних ресурсів та Департамент природно-заповідного фонду, діяльність останнього повинна бути присвячена саме охороні тваринного світу. В той же час, вважаємо за доцільне створити Державне агентство по регулюванню тваринного світу України, на яке

покладалось би завдання по охороні, використанню та відтворенню тваринного світу в Україні.

15. Доведена необхідність затвердити Методику розрахунків розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання об'єктів тваринного світу, на підставі яких можна виявити розмір збитків, заподіяний даним об'єктам. Відповідно до зазначеного окрім адміністративно-правових санкцій необхідно доповнити систему відповідальності цивільно-правовою відповідальністю відповідно до ступеню завданої шкоди.

16. Аргументовано запровадження документу про походження митного кордону дикою твариною, який на підставі проведеної експертизи, буде видавати Державна екологічна інспекція України, де буде міститися: вид, група та підгрупа тварини, місто її перебування, власник, обставина набуття власності. На підставі даного документа та інших документів, передбачених законодавством України, дика тварина буде перетинати митний кордон нашої держави.

17. Доведена необхідність внесення змін та доповнень:

до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» наступними нормами: «експерименти на тваринах можливо проводити лише за умови, що вони спрямовані на одержання нових наукових знань щодо поліпшення здоров'я людини і тварин, збереження живої природи, отримання знань у галузі судово-медичної і криміналістичної експертизи»; «неприпустимо використовувати тварин в експерименті, якщо результат можливо отримати у інший спосіб»; «не дозволяється проводити дублювання вже проведених досліджень на тваринах»; «вибір тварини детально обґрунтований до початку експериментів і схвалений органом біоетичної експертизи»; «необхідно прагнути до зменшення використання кількості тварин для дослідницьких цілей, та знаходити альтернативні методи, які не потребують участі тварин»; «заклади та установи, в яких проводяться досліді на тваринах, підлягають атестації на наявність лабораторної практики»;

до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні» від 4 березня 1996 р. № 295 наступного змісту: «Під час проведення державних випробувань агрохімікатів установами враховується їх вплив на тваринний світ. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу контролюють проведення державних випробувань агрохімікатів установами»;

до п. 12 Порядку створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин наступного змісту: «Фінансування Центру на наступний день після стихійного лиха і надзвичайних екологічних ситуацій здійснюється державою до вирішення проблеми в повному обсязі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України, 1991. № 41. Ст.546.
3. Столярчук І. Охорона довкілля та бізнес: точки дотику URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/ohorona-dovkilliya-ta-biznes-tochki-dotiku.html>
4. Антонюк А. Екологічні аспекти забезпечення безпеки споживання в процесі євроінтеграції України. Актуальні проблеми охорони навколишнього природного середовища українсько-польських прикордонних територій : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Львів – Івано-Франкове, 23-25 жовтня 2019 р.). Львів: ПАІС, 2019. 92 с.
5. Ситаров В.А., Пустовойтов В.В. Соціальна екологія: Учеб. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів. М.: Видавничий центр «Академія», 2000. 280 с.
6. Сферы, отрасли, предметы труда и процесс профессиональной деятельности URL: http://berezaklim.ru/u4eb_rabota/metodika/texno/texno11/3_2.html
7. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посібн. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2007. 422 с.
8. Золотарьова Н.І. Навколишнє природне середовище як об'єкт правоохоронного впливу. Вісник академії управління МВС. 2010. №2 (4). С. 28 – 36.
9. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция» Институт государства и права РАН. Москва: Юристъ, 1998. 688 с.
10. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР. Вид. друге, 184 доповнене. Київ: Вища школа, 1982. 231 с.

-
11. Основи соціоекології: навч. посібник / Г. О. Бачинський, Н. В. Беренда, В. Д. Бондаренко та ін.; за ред. Г. О. Бачинського. Київ: Вища шк., 1995. 235 с.
 12. Охорона навколишнього середовища URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3147/oxorona-navkolishnogo-se-redo-vishha>
 13. Комарницький В. М., Шевченко В. І., Єлькін С. В. Екологічне право: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 224 с.
 14. Про тваринний світ. Закон України від 13 грудня 2001 № 2894-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>
 15. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21. Лютого 2006 № 3447-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
 16. Экологический словарь. Термины и определения по охране окружающей среды, природопользованию и экологической безопасности. Словарь, 2010
 17. Трунцевский Ю. В. Экологическое право 2001 415 с.
 18. Большой юридический словарь (под ред. А.В. Малько). Проспект, 2009 г.
 19. Пучинина Т. Г. Основы экологического права Учебное пособие Красноярск 1999 Издательский центр Красноярского государственного университета
 20. Левоненский В. С. Право Белоруссии: Понятия, термины, определения, 2002 г.
 21. Щеколодкин А.Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного и растительного мира на особо охраняемых природных территориях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ин-т законодательства и 430 сравнит. правоведения при Правительстве РФ. Москва, 2006. 178 с.
 22. Веденин Н.Н. Животный мир: проблемы охраны и использования. Журнал российского права. 2002. № 12. С. 40-47
 23. Голиченков А.К. Экологическое право России М.: БЕК, 1997 — 816 с.

-
24. Тварини URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
25. Зоологія — наука про тварин URL: <https://subject.com.ua>
26. Про тваринний світ: Законі України № 3041-XII від 3 березня 1993 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. N 18. Ст.191
27. Олійник В.І. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі рослинного світу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Олійник Василь Іванович ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. 18 с.
28. Лаптев И. П. Охрана и рациональное использование наземных животных : курс лекций. Томск : Том. гос. ун-т, 1981. 102 с.
29. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі тваринного світу України
30. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А.П. Гетьман та ін.; за ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. 784 с.
31. Колбасов О. С. Правовая охрана наземных животных. Правовая охрана природы в СССР : учебн. пособие / под ред. В. В. Петрова. М.: Юрид. лит., 1976. С. 232–249.
32. Правовая охрана природы / под ред. В. В. Петрова. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 312 с.
33. Книш В. І. Щодо поняття правової охорони об'єктів тваринного світу // Форум права. 2010. № 1. С. 153–158
34. Петлюк Ю. С. Міжнародно-правове регулювання охорони об'єктів тваринного світу. Правове регулювання економіки. 2019. № 18. С. 146-152
35. Об'єкт URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>
36. Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу Постанова Кабінету Міністрів України N 772 від 15 листопада 1994 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-94-%D0%BF#Text>

37. Шеховцов В. Поняття та структурна організація державного фауністичного фонду України. Підприємництво, господарство і право. 2020. №4. С. 132-136

38. Петров В.В. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды : учебник. Москва, 1988. 521 с.

39. Турська В.О. Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса. 2016. 232 с.

40. Про мисливське господарство та полювання. Закон України 22 лютого 2000 р. № 1478-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 18. Ст.132

41. Екологічне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Шуміло О. М. 2017. 432с.

42. Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира : Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 г. № 593-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27 ноября 2019 г.). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1049332#pos=1;-90

43. Що відноситься до загального і до спеціального використання об'єктів тваринного світу URL: <https://km.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-505337.html>

44. Нечипорук Л.Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2009. 198 с.

45. Шеховцов В. Поняття та структурна організація державного фауністичного фонду України Підприємництво, господарство і право. 2020. №4. С. 132-136

46. Про екологічну мережу. Закон України від 24 червня 2004 № 1864- IV. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.

47. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

-
48. Про Червону книгу України. Закон України від 08 серпня 2021 №3055. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 30. Ст.20
49. Про природно-заповідний фонд України. Закон України від 16 червня 1992 № 2456-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
50. Про мисливське господарство та полювання. Закон України від 22 лютого 2000 № 1478-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>
51. Про рослинний світ. Закон України від 09 квітня 1999 № 591-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/591-14/card2#>
52. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 №2697 Відомості Верховної Ради. 2019. № 16. Ст.70
53. Матвейчук В.К. Квалификация незаконной охоты : учебное пособие / В.К. Матвейчук. К.: РИО МВД Украины, 1992. 52 с.
54. Державне управління у сфері охорони та відтворення тваринного світу URL: <https://studfile.net/preview/9220915/page:2/>
55. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів. Закон України від 08 липня 2011 № 3677-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>
56. Правове регулювання використання тваринного світу. Методична розробка для проведення лекції з навчальної дисципліни «Природоресурсне право» URL: http://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Tema_9-1.pdf
57. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
58. Новицький В.П. Квестія мисливського господарювання в агроландшафтах: вітчизняний аспект через призму євроінтеграційних прагнень URL: <https://myslyvets.com.ua/>
59. Порядок проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня

1996 р. № 295 (Редакція від 17 вересня 2020) URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/295-96-%D0%BF#Text>

60. Новицький В.П. Фундаментальні еколого-правові проблеми ведення мисливського господарства в агроландшафтах України URL:
<https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/45-2.pdf>

61. Звіт про хід виконання загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України за 2014 рік URL:
<https://mepr.gov.ua/news/31221.html>

62. Флинт В. Е. Стратегия сохранения редких видов в России: теория и практика. Москва: Московский зоопарк, 2004. 376 с. URL:
<http://exsitu.ru/bibliographylist/32-book2.html>

63. Інструкція про застосування порядку установлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 06 серпня 2020 № 15 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0865-20#Text>

64. Порядок створення регіональних центрів порятунку та реабілітації диких тварин. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 19 жовтня 2020 року № 206 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-20#Text>

65 Митний кодекс України від 13 березня 2012 № 4495-VI URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

66. Про Митний тариф України: Закон України від 04 червня 2020 № 674-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-20>

67. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення від 03 березня 1973 URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129

68. Про затвердження Положення про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний контроль та в зоні діяльності регіональних митниць і

митниць. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 8 вересня 1999 р. № 204 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

69. Діагностика Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки // Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <http://old.menr.gov.ua/public/discussion/3742-diahnostyk-stratehii-derzhavnoi-ekolohichnoi-polityky-ukrainyna-period-do-2020-roku>

70. Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 1994 р. N 772 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-94-%D0%BF#Text>

71. Положення про державну систему моніторингу довкілля Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. N 391 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>

72. Положення про Державний фонд стимулювання і фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовищ. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 2004 р. № 666 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/6489834>

73. Екологічне право України : підручник [для студентів юрид. вищ. навч. закладів] / [В. К. Попов, А. П. Гетьман, С. В. Разметаєв та ін.]. за ред. В. К. Попова та А. П. Гетьмана. Х. : Право, 2001. 480 с.

74. Політологія: Навчальний посібник / Щедрова Г. П., Барановський Ф. В., Карчевська О. В., Мазур О. Г., Михайлівська О. Г., Новакова О. В., Пашина Н. П., Пробійгорова Н. В. Луганськ: Вид-во СНУІм. В.Даля, 2011. 304 с.

75. Барышева А. Д. Политология. Шпаргалка, 2008. Москва : Окей-книга, 2008. 275 с.

76. Goodnow F. Politics and Administration / F. Goodnow // Classics of Public Administration [Text]. California : Brooks/Cole Publishing Company Pacific Grove, 1991. P. 25-28.

-
77. Солових В. Взаємодія політичної та адміністративної складових у державному управлінні. Науковий вісник. 2014. Вип. 14. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/solovych.pdf.
78. Халипов В. Ф. Кратология как система наук о власти / М. : Республика, 1999. 303 с.
79. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 394 с.
80. Бандурка О. М. Тищенко М. М. Адміністративний процес : підруч. Київ : Літера ЛТД, 2001. 336 с.
81. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
82. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Вступ до аналізу державної політики : навч. посіб. К. : Основи, 2001. 114 с.
83. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
84. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації / І. І. Гаврада // Політичний менеджмент : наук. журн. / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. 2006. № 5. С. 95-106.
85. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал. Київ: Основи, 1999. 422 с.
86. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : [монографія] / [за ред. І. О. Кресіної] / І. О. Кресіна, А. С. Матвієнко, Н. М. Оніщенко, Є. В. Перегуда, О. В. Скрипнюк та ін.. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.
- 87 . Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва : Норма, 1996. 432 с.
88. Кучеренко О.С. Державна політика: аналіз сучасних політологічних концепцій. Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні: мат. наук.-практ. конф. К.: Вид-во УАДУ, 1997. С. 279–281.

89. Збережемо тваринний світ! URL: <https://www.eco-lugansk.gov.ua/2013-12-12-00-50-06-4/novini/309-zberezhemo-tvarinnij-svit>

90. Порядок розроблення та виконання державних цільових програм. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106 // <https://www.kmu.gov.ua/npas/65116725>

91. Про державні цільові програми. Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV //Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352

92. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Закон України від 21 грудня 2010 № 2818-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

93. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 № 675-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/675-2004-%D1%80>

94. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р Дата оновлення: 02.10.2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>

95. Оцінка виконання Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки // Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/29270.html>

96. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 16. Ст.70

97. Кардаш В. М. Державні органи як структурні елементи механізму держави. Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 100: Правознавство. 125-річчю Чернівецького університету присвячується. Чернівці, 2000. С. 24–27.

-
98. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. 2-е изд. доп. и перераб. М.: Институт новой экономики, 1997. 864 с.
99. Соціологія: Словник термінів і понять / За ред. Є. А. Беленького, М. А. Козловця. К. : Кондор, 2006. 372 с.
100. Словари и энциклопедии на Академике. Энциклопедический словарь экономики и права. URL: http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_economic_law/?f=0JzQldCW0JQ=&t=0JzQmNCd0Jg=&nt=232&p=5.
101. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. К., 1974. 776 с.
102. Гончаров С. М. Тлумачний словник економіста / За ред. проф. С. М. Гончарова. К. : Центр учб. літ., 2009. 264 с.
103. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
104. Єрмаков О. Ю. Економіка і підприємництво, менеджмент. Навчальний посібник К.: НУБіП України, 2013. 353 с.
105. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») Житомир : Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.
106. Корнієнко В. О. Інститути громадянського суспільства та української держави: правові витоки. URL: <http://www.apdp.in.ua/v29/42.pdf>
107. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма. К., 1983. 156 с.
108. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») Житомир : Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. 51 с.
109. Корнієнко В. О. Інститути громадянського суспільства та української держави: правові витоки. URL: <http://www.apdp.in.ua/v29/42.pdf>

-
110. Стефанчук Р.О. Цивільне право України. К. : Прецедент, 2005 URL: <http://ukrlibrary.com.ua/books/20/5/index.html>
111. Легенченко М. О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.) Ю. П. Аленін; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Вип. 72. С. 59-65
112. Постанова Вищого господарського суду України від 29 листопада 2011 р. у справі № 22/5009/3458/11 // Єдиний державний реєстр судових рішень URL: www.reyestr.court.gov.ua
113. Постанова Вищого господарського суду України від 08 жовтня 2010 р. по справі № 13/212 // Єдиний державний реєстр судових рішень URL: www.reyestr.court.gov.ua
114. Поняття, основні риси та особливості адміністративно-правових відносин. URL: <http://mego.info>
115. Поняття, основні риси та особливості адміністративно-правових відносин URL: <http://mego.info/>
116. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
117. Книш В.І. До розуміння сутності та особливостей адміністративно-правової охорони тваринного світу URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8002>
118. Козлов Ю.М. Предмет советского административного права. Москва, 1967. 160 с.
119. Книш С. В. Загальна характеристика зовнішніх адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я: поняття та ознаки//Прикарпатський юридичний вісник. 2019. №1. С. 140-144
120. Дроздова Н.Г. Організаційно-правовий механізм управління системою державних закупівель на конкурсних засадах: теоретико-методологічний аспект. Актуальні проблеми державного управління, 2012. Вип. 3. С. 150-153.

121. Назаренко В.Ю. Організаційно-правовий механізм державного управління пожежною безпекою в Україні. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3 (42). С. 1-7.

122. Хромова Ю.О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Одеса, 2014. 24 с.

123. Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М., Фоміцька Н. В. Публічне адміністрування в Україні / За заг. ред. д-ра ф. наук, проф. В. В. Корженка, к.е.н., доц. Н.М. Мельтюхової. Навчальний посібник. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 306 с.

124. Теоретичні основи публічного адміністрування. URL: <https://lektsii.org/11-66361.html>

125. Білоконь О. В. Адміністративно-правове регулювання реадмісії в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 зі спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2015. 16 с.

126. Шпаргалки.com. Відповіді на питання до іспиту по Теорії держави і права. 2015 URL: https://knigi.studio/teorii-gosudarstva-shpargalki_888/ponyattya-normativno-pravovih-aktiv-ukrajini-44506.html

127. Запотоцька О. В. Управління сферою безпечності та якості харчової продукції в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ : Кафедра, 2018. 399 с

128. Ківалов С.В. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник [вид. друге, перероб. і доп.] / С. Ківалов, Л. Біла. Одеса: Юридична література, 2002. 312 с.

129. Мельник Олена Миколаївна. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2004. 20 с.

-
130. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
131. Аитов В.С. Правоприменение и его суть // Государство и право. 1995. № 5. С. 47 – 54.
132. Алексеев С.С. Теория права: учебник. М.: БЕК, 1993. 224 с.
133. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник // Пер. з рос. Харків: Консул, 2006. 656 с.
134. Колпаков В. К. Адміністративне право України. К. : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
135. Битяк Ю. П. Адміністративне право України К. : Юрінком Інтер, 2006. 543 с.
136. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підруч.] / пер. з рос. / Скакун О. Ф. Х. : Консум, 2001. 656 с.
137. Чорна В. Г. Адміністративно-правове регулювання позашкільної освіти в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 250 с.
138. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі URL: Закон України N 436/96-ВР від 29 жовтня 96 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text
139. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин, приєднання від 19 березня 1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text
140. Петлюк Ю. С. Міжнародно-правове регулювання охорони об'єктів тваринного світу//Правове регулювання економіки. 2019. № 18. С.146-152
141. European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes CETS No.: 087. Official site of Council of Europe. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=087&CM=8&DF=23/03/2013&CL=ENG>
142. Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин: Закон України від 18 вересня 2013 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 734.

143. Синоверська Т.І. Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження Часопис Київського університету права. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 257-262.

144. European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes CETS No. : 087. Official site of Council of Europe. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=087&CM=8&DF=23/03/2013&CL=ENG>

145. Нечипорук Л.Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2009. 20 с.

146. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст.546

147. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 № 2697-XII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст.7

148. Про виключну (морську) економічну зону України. Закон України від 16 травня 1995 року № 162/95-ВР //Відомості Верховної Ради України. 1995. № 21. Ст.152

149. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12?find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED#w112>

150. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14?find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED#w14>

151. Водний кодекс України від 06 червня 1995 р. № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED#w112>

152. Про Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України Відомості Верховної Ради. 2019. № 16. Ст.70

153. Екологічне право : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] Е45 / за ред. А. П. Гетьмана. Х.: Право, 2013. 432 с.

154. Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / за ред. Г. І. Балюк. К. : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

155. Петлюк Ю. С. Права суб'єктів фауністичних правовідносин і гарантії їх забезпечення URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/322200.pdf>

156. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 18. Ст. 132.

157. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною. Закон України від 7 квітня 2015 року № 287-VIII// Відомості Верховної Ради. 2015. № 24. Ст.171

158. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин. Закон України від 4 червня 2009 року № 1445-VI// Відомості Верховної Ради України. 2009. № 42. Ст.635

159. Про затвердження Правил і норм утримання дельфінів в умовах неволі. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 06 грудня 2012 № 622 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-13#Text>

160. Александров О.А. Адміністративне право: навч. посіб. К.: НАДУ, 2008. 64 с.

161. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук. за спеціальністю 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г.О Пономаренко. Х., 2008. 36 с.

162. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII// Відомості Верховної Ради. 2014. № 13. Ст.222

163. Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#n13>

164. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 URL: <https://forest.gov.ua/agentstvo/polozhennya-pro-derzhlisagentstvo>

165. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 393 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text>

166. Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2014-%D0%BF#Text>

167. Державне агентство меліорації та рибного господарства України. URL: <https://data.gov.ua/en/user/darg>

168. Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 895 URL: https://darg.gov.ua/_polozhennja_0_13_menu_0_1.html

169. Положення про Державну екологічну інспекцію України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/269>

170.. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 № 586-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

171. Шуміло О.М., Кравчук Н.Ю. Роль неурядових організацій у становленні та розвитку правозахисного руху (приклади успішного правозахисного активізму) Навчальний посібник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. К. Видавництво «ФОП Голембовська О.О.». 2018. 227с.

-
172. Конституція України : наук.-практ. коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. правових наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 128 с.
173. Атаманчук Г. В. Обеспечение рациональности государственного управления. М. : Юрид. лит., 1990. 352 с.
174. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: наказ Міністерство екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 № 88. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02>
175. Положення про громадських мисливських інспекторів: наказ Держкомлісгоспу України від 01 березня 2002 № 27. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0290-02>
176. Про затвердження Положення про громадських інспекторів рибоохорони. Наказ Міністерства аграрної політики України від 24 лютого 2012 № 83. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0401-12>
177. Палій Г.О. Взаємодія громадськості з органами державної влади в екологічній сфері: оцінка сучасного стану. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1435/>
178. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2011. 1836 с.
179. Алексеев С. С. Правовые средства : постановка проблемы, понятие, классификация // Советское государство и право. 1987. № 6. С. 12–19
180. Шундигов К. В. Цели и средства в праве (общетеоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 1999. 182 с.
181. Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. К., 2006. 224 с.
182. Проблемы теории государства и права : [под ред. М. Н. Марченко]. М. : Проспект, 1999. 504 с.

183. Онуфрієнко О. В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2004. 20 с.

184. Курилов В. И. Личность в системе управления трудом (правовой аспект) : дисс. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.05. СПб., 1998. 224 с.

185. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу : [навч. посіб.]. К.: Юрінком Інтер, 2012. 248 с.

186. Порядок реєстрації та утримання диких тварин, які вилучені з природного середовища з метою надання їм допомоги. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 19 жовтня 2020 року № 206 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1171-20#Text>

187. Про мисливське господарство та полювання. Закон України від 22 лютого 2000 року № 1478-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 18. Ст.132

188. Що таке дозвільна документація та які види є дозволів <https://zkg.ua/yurydychni-posluhy-praktyky/reiestratsiia-strukturuvannia-likvidatsiia-biznesu/shcho-take-dozvil-na-dokumentatsiia-ta-iaki-ie-vydy-dokumentiv/>

189. Видача дозволу на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу URL: <https://mepr.gov.ua/content/vidacha-dozvolu-na-specialne-vikoristannya-dikih-tvarin-ta-inshih-obektiv-tvarinnogo-svitu.html>

190. Інструкція про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 1 лютого 1993 р. N 3 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-93#Text>

191. Порядок утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 30 вересня 2010 № 429 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1384-10#Text>

-
192. Про ліцензування видів господарської діяльності. Закон України від 2 березня 2015 року № 222-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. № 23. Ст. 158
193. Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 17 жовтня 2011 № 549 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1211-11#Text>
194. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377
195. Сербін Р.А. Публічно-правове адміністрування благодійництва в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 . Х., 2016. 435с.
196. Квотування URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
197. Управління і контроль у сфері охорони та використання тваринного світу URL: <https://studfile.net/preview/5014274/page:33/>
198. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник]. К. : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
199. Большая юридическая энциклопедия. М. : ДиректМедиа Паблишинг, 2006. 5818 с.
200. Правові вимоги щодо здійснення моніторингу, державного обліку, ведення кадастру тваринного світу; державний та громадський контроль у сфері охорони тваринного світу. URL: <https://jurisprudence.club/>
201. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Кіровоградської області у 2020 році. Департамент екології, природних ресурсів та паливно-енергетичного комплексу Кіровоградської обласної державної адміністрації URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs/EkoMonitoring/2021>
202. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки . Право, 2020 р. № 1 (67). Том 1. С. 12-16
203. Каленіченко Л.І. Загальнотеоретична характеристика підстав юридичної відповідальності. Право і безпека. 2016. № 4 (63). С. 20–24.

-
204. Вершинина С.И. Юридическая ответственность как вид государственного принуждения. Вектор науки ТГУ. 2009. № 5 (8). С. 23–30.
205. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. За заг.ред. А. Т. Комзюка. [2-ге вид., виправ. і допов.]. Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2001. 112 с.
206. Мартыянов И. В. Административная ответственность по советскому законодательству. К.: Вища школа, 1985. 56 с.
207. Коломоець Т. О. Адміністративна відповідальність : навч. посіб. К. : Істина, 2011. 10 с.
208. Адміністративне право України : підруч. За ред. Ю. П. Битяка. Х. : Право, 2000. 520 с.
209. Галаган И. А. Теоретические проблемы административной ответственности по советскому праву: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора. юрид. наук. К., 1971. С. 10.
210. Термінологічний словник. Система ЛІГА:ЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/dictionary>
211. Пивовар І. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про культурну спадщину України : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2010. 281 с.
212. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-X URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
213. Адміністративне право України : [академ. курс : підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ]. Под ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юридична думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 2007. 591 с.
214. Шкарупа В. К. Адміністративне право України : конспект лекцій / [В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, О. П. Савчук та ін.]. – Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2005. – 248 с.

215. Про затвердження Комплексної програми паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003-2010 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 вересня 2002 № 1330 URL: <http://www.rada.gov.ua>.

216. Ящук К. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на тваринний світ України Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право . Запоріжжя. 2014. 215с.

217. Посилено захист тваринного світу – набрав чинності зоозахисний закон URL: <https://pravo.ua/posyleno-zakhyst-tvarynnoho-svitu-nabrav-chynnosti-zoozakhysnyi-zakon/>

218. Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката та анулювання зазначеного дозволу. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 800 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2013-%D0%BF#Text>

219. Ивакин В. И. Теоретические проблемы формирования и развития эколого-правовой ответственности : монография. Москва : Изд-во Юридического института МИИТ, 2017. 290 с.

220. Берлач Н. А. Перспективи розвитку позитивної юридичної відповідальності в демократичному суспільстві. Форум права. 2012. № 1. С. 77-81. URL: <http://nbuv.gov.ua>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Волченко М.В. Суб'єкти публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання в сфері тваринного світу. *Наукові записки*. 2022. №13. С.103-108. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/213/169> DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-103-108

2. Волченко М.В. Поняття, види та особливості тваринного світу. *Київський часопис права*. 2022. №4. С. 66-70. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/215/201> DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.9>

3. Волченко М.В. Державна політика щодо охорони тваринного світу. *Київський часопис права*. 2023. №1. С. 169-175. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/269/256> DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.25>

4. Волченко М.В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. №108. С.30-36. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/volchenko_108.pdf <https://doi.org/10.5281/zenodo.7916040>

5. Волченко М.В. Громадські об'єднання та громадяни як суб'єкти адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. №1. С.55-58. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2023/12.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.12>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Волченко М.В. Поняття та загальна характеристика складу адміністративних правопорушень в сфері тваринного світу. *Міжнародно-правові та гуманітарні питання забезпечення державного та економічного*

суверенітету в умовах регіональних та глобальних конфліктів: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 листопада 2022 р.) / Ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2022. С.180-186.

7. Волченко М.В. Актуальні питання розмежування повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування в сфері тваринного світу. *Актуальні проблеми національного законодавства*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 17 листопада 2022 р.). Ч. 1. Кропивницький, 2022. С.28-31.

8. Волченко М.В. Поняття адміністративних санкцій за правопорушення в галузі тваринного світу. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: зб. матер. XV міжн. наук.-практ. конф., що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 28–29 грудня 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 113-117.

9. Волченко М.В. Особливості адміністративного провадження в справах про адміністративні правопорушення в сфері тваринного світу. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: зб. матер. XIII міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лютого 2023 р.). К.: НАУ. 2023. С. 169-172. URL: <http://surl.li/ntxbv>

10. Волченко М.В. Засоби адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи*: зб. матер. III міжн. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20-21 березня 2023 р.). Полтава: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2023. С. 498-500. DOI: <https://doi.org/10.12958/978-617-8016-78-4-2023>

11. Волченко М.В. Особливості отримання дозволів в сфері адміністративно-правової охорони тваринного світу. *Права та свободи людини в умовах особливого періоду* : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 червня 2023 р.) / ред. кол. : О. В. Кузьменко, Н. В. Павловська, І. О. Рощина, О. Л. Беспаль. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2023. С.72-75.